

RAST – L. XIII,
ŠT. 3–4 (81–82)
JULIJ 2002

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 3–4 (81–82)

UVODNIK	"Preveč je kulture"	243	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Razpljuskane šipe	245	Borut GOMBAČ
	Katedrala	247	Lidija GAČNIK GOMBAČ
	Proga svetlobe	248	Zvezdana MAJHEN
Prevod	Basen o tako imenovanih ptičih	251	Lawrence FERLINGHETTI Prevod: Filip ROBAR DORIN
Proza	Metamorfoza Amelije P.	256	Barica SMOLE
	Čisto poseben petek	257	
	Pikapolonica	259	Stane PEČEK
	Ptičar	261	Sebastijan PREGELJ
KULTURA			
	Območja intimne	269	Jože HROVAT
	Obrobje gledališko dejavno, središče ne	277	Janez GORENC
	Faksimili izvirnih tiskov in rokopisov	282	Darja PEPERKO
	Ptica v vlogi pismonoše	286	Marjeta BREGAR
	Trg Žužemberk po letu 1849	290	Zorka SKRABL
	Vzpon in zaton vinarske zadruge Kostanjevica	297	Jože PENCA
	Frana Milčinskega Dnevnik 1914 – 1920	302	Jože ŠKUFC
NAŠ GOST			
	Ne nasilje niti denar, ampak vrednote človečnosti (Pogovor z Bogdanom Osolnikom)	309	Franci ŠALI
	Nataša Mirtič	319	Katja CEGLAR
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Perspektive gospodarskega razvoja v dolenski regiji	323	Ana MURN
	Mladostnik in družina	331	Primož VOGRINEC
ODMEVI IN ODZIVI			
	Izkopavanja na trasi dolenske avtoceste	335	Uroš BAVEC
	Oživljene kulture	339	Davorin VUGA
	Pol stoletja novomeških tabornikov	342	Tone GOŠNIK
	Pot do razstavne zgodbe	343	Ivanka POČKAR
	Posmrtno	347	Igor PAPEŽ
	Sestavljanke Jožeta Marinča	348	Katja CEGLAR
	Oblika in struktura	349	Katja CEGLAR
	Zrelo poletje v preplašeni zimi	351	Barica SMOLE
	Sodobna "Graščakinja"	352	Tomaž KONCILIJA
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (8)	355	Boris GOLEC
KRONIKA			
	Marec – maj	363	Lidija MURN

NASLOVNICA – Nataša Mirtič: BREZ NASLOVA, 1999, barvna akvatinta, plošča - 65 x 49 cm, list - 100 x 70 cm
 VINJETA (str. 250, 353) - Lucijan Rešič

"PREVEČ JE KOLTURE"

Ne da bi omenjali kaj drugega, nas iz dneva v dan že bežni pregledi napovedi kulturnih prireditelj, ki se bodo s poletjem še bolj razcvetele, prepričujejo, da je kulturna ponudba velika in pestra, da je naša kulturna miza obilno naložena. K pojedini nas vabi z vsem mogočim, od preprostih domačih jedi do svetovljanskih specialitet, od močnih začinjenih okusov do rafiniranih božanj, no, tudi kaj plehkega, že prežvečenega in komaj da okusnega se najde, za vsak okus pač nekaj. Pričakovali bi, da bo ob kulturni mizi živahno in veselo. Toda vse pogosteje smo žal priče, da se okrog mize zbira in sega po dobrotah malo gostov, da ni ob nji nobene gneče in ne velikega navdušenja. Z drugimi besedami povedano, na kulturnih prireditvah je na odru več ljudi, kot jih sedi v dvorani, izhaja več knjig, kot je bralcev, več je razstav kot obiskovalcev ...

Ker najbrž v naši deželi ni več kuharjev kot jedcev in tudi prepovedi zbiranja ni, se zdi kot pojasnitev kulturne abstinence še najbližje resnici ugotovitev, da smo najbrž postali deželna ljudi z močno zmanjšanim apetitom za dobrote s kulturne mize, če ne celo kar deželna ljudi brez njega, in da zato postajamo, če to že nismo, deželna kulturno močno podhranjenih ljudi. Strašna je ta lakota, ker se je ne zavedamo in je ne prepoznamo, čeprav se nam v vsakdanjem življenju tako nazorno kaže vsepovsod: v medsebojnih odnosih, v ravnanju z izročilom, v nemarščini do materne jezika, v cestnem barbarstvu ..., da ne naštevam predolge vrste pričevanj kulturne podhranjenosti.

Ob tem niti ne čudi, da je mogoče slišati odločne glasove, češ, da je knjig preveč, da je koncertov preveč, da je razstav preveč, da je, skratka, preveč kulture. Pravzaprav bi moral napisali: "preveč je kulture". Tako se je pred časom izrazil eden od anketirancev, ko je v anketi pokarajinskega tednika odgovarjal na vprašanje, česa je v časopisu preveč. Tisti o namesto u v besedi kultura je vpijoče žalostno in zelo zgovorno pričal o njegovi težki kulturni podhranjenosti ...

S tem miselnim sračjim gnezdrom, ki ga spletata zgodnja poletna vročina teh dni in bližina počitnic, vam, dragi bralci, prepuščam v branje poletno številko revije Rasti. Naj vam popestri počitnice in dopust! Rasti namreč ni preveč!

Milan Markelj,
odgovorni urednik

NATAŠA MIRTIC

MIŠMEDOZAJEC, 1997
akvatinta in jedkanica, 65 x 49 cm

Borut Gombač RAZPLJUSKANE ŠIPE

POROZNI ČOLN

*Porozni čoln, ki tone v glas,
pluje globlje kakor čas,
pluje globlje od prostora,
dno morja je modra gora.*

*Morje z usti se odpira,
ko v besedo se zapira,
ko v besedi se obrne,
kar je izgubljeno, vrne.*

*Premec čolna pljuska vase,
v belem kamnu riba rase,
v belem kamnu je srce,
potopiti se ne sme.*

*Veslo v roki zagori,
na gladini sonce tli,
pod gladino večni led,
vsak dotik razpira svet.*

Z NJENIMI PRSTI

*Pista se dviga,
potapljaš letalo,
mehko, mehkeje
pristajaš v zrcalo.*

*Glasno, glasneje
črkuješ dotike,
tiho, vse tiše
legaš v krike.*

*V oblaku nad tabo
sta ogenj in led,
globoko, vse globlje
dežuješ v pogled.*

*Visoke, vse višje
so črke v vrsti,
neba se dotakneš
z njenimi prsti.*

ZRAK PRHUT

*Zrak prhuta,
ptica miruje,
Gladina veslá,
čoln ne pluje.*

*Mulj se pretaka,
reka stoji.
Kamen tiktaka,
ura molči.*

*Kiparju sto rok
zgnete globina.
Prostor je zvok,
kip je tišina.*

*Glas je slušalka,
dotik je uho,
golo slikarko
naslika nebo.*

RITEM POBEGLIH PRSTOV

*Sedma ali peta črka,
v tretji ali osmi vrsti.
Kot kopita divjih konj
udarjajo pobegli prsti.*

*Balkonska vrata so odprta,
spodaj švigajo luči,
lebdeči plankton nad asfaltom
se utrinja v temi.*

*Dolga sled avtomobila
se izgublja v daljavi,
lunin jezik svetlo brodi
po razliti črni kavi.*

*Rdečo luč na semaforju
žejno srka žaromet,
v vsakem prstu na volanu
je neskončno dolg komet.*

RAZPLJUSKANE ŠIPE

*V reko dežuje pozabljeni most.
Brisalci v loku brišejo gozd.
Razpljuskane šipe sanjajo mesto.
V kateri prestavi voziš v cesto?*

*Pogled semaforja raste z očesom.
Razžarjeni krog usiha s telesom,
s telesom, ki mehko v mraku utone,
ko z rok izpustiš rdeče balone.*

*Črta za črto dviga gladino,
kolo se vrti s kolesom v globino.
Napis v izložbi pada v slapih,
črke brez smisla rastejo v hlapih.*

*Križišča drsijo okoli osi.
Na vekah visijo steklene gosi.
Pod tlemi brzijo še ena tla.
Besede popivna misel brez dna.*

STEKLO JE KOT MODER DIM

*Steklo je kot moder dim,
ki sto let izginja vase.
Most in reka dolgih zim,
na ograji plezaš nase.*

*V globino pod seboj
vržeš prazno steklenico.
Kdo bo poletel s teboj,
ko zakriliš v mrtvo ptico.*

*Sklonjen čez zapreš oči,
vidiš se le iz razdalje.
To, kar pljuskne, nisi ti,
in kar sanjaš, niso sanje.*

*Voda je zalila svet,
letališče pod gladino.
Vsak dan čakaš na polet
iz daljave v bližino.*

BOLJ SIPEK JE SNEG

*Obut v korake gre mrak skozi vene,
gazi v škornjih - bose so stene.
Ulica si, ki objema odsev,
ko v sebi dušiš tišine odmev.*

*Skozi goste lase snežne ure bežiš,
če se obrneš, se v noč spremeniš.
Bolj sipek je sneg, ko pada čez zid,
ki se vse tanjši razblinja v privid.*

*Minute se mehko gostijo na vekah,
pogled se raztaplja v stoterih osekah.
Toneš v zvezdastih plimah snega,
prostor se zniža do kože neba.*

*Belo strmiš v glas, ki ga ni.
Dihaš razdaljo, diha ti kri.
Prihaja od daleč, odhajaš od tod.
Zdaj nisi več tukaj, zdaj si povsod.*

Lidija Gačnik
Gombač

KATEDRALA

NEBO

*Iz katedrale sem prišla.
Vlažno je bilo in hladno.
In dolgo sem hodila skoz temo.
V stebre sem se zadevala in roke.
Le rdeča krila ptic
so na trenutke priklicala luč
in dvignila me na nebo.
A biti tam pripet ni prav lahko.
Žebliji so kot povesod.
Le da bolj čisto grejo skoz telo.
Čeprav ne teče kri, boli.
Pa kaj, navadila sem se na to že prej.
A zdaj lahko povem:
laž je nebo.
Na zemlji ima spanec večjo ceno.
Tam zgoraj sanjala sem kri
in moji kriki so drobili stekla kate-
drala.
Če boste šli za mano isto pot,
zakrijte si obraz.
Ni redkost v naših krajih,
da gre pero skozi oko.*

OLTAR

*Mleko se mi je razlilo pred oltarjem.
Zdaj po tleh se plazim
in ga ližem.
Lasje so mokri še od olja
in rane se še niso zacelile.
Dokler na ustnicah bo vsaj še ena kaplja,
bo ogenj gorel.
A ni več daleč zadnji let plamenov.
Ko pride ura,
v še topel bom pepel obraz zarila.
Le najbolj zvesti smemo slišati izdihe.
Mi res ne moreš odpustiti, zemlja,
da zmeraj sem bila le gostja?*

VRT

*Kamnita vrata sem zaprla za seboj.
Zdaj nihče ne more na moj vrt.
Z voskom, ki kaplja mi iz oči,
še zadnje špranje zatesnim.
A plamen je prešibek,
da bi nad njim si še lahko pogrela usta.
Še dobro, da sprejela sem pepel iz tvojih rok.
Živi ga darujejo le redko.
Kako rahlo bo pognjena lačna zemlja!
A še prej naj usta si napolnim z njim,
telo otrem do belega sijaja,
pepel očisti bolj od vode zemeljsko telo.
V tišini, ki me loči od sveta,
ne vem več, če sem živa ali mrtva.
A mila vednost trepeta v izdihih:
na vrtu zrasle bodo žive rože.
Ne ve se, kdaj in tudi ne za koga.
Morda bi moralo cveteti samo zase,
kar rodi se iz pepela.*

Zvezdana Majhen **PROGA SVETLOBE**

*S progo svetlobe sva se dotaknila
in vzvalovila premočrtni dan.
S semeni čutnosti sem zanosila,
še preden sem čutila tvojo dlan.*

*Morda te bom samo za hip ljubila –
kako naj vem, da nisi le tjavdan,
da moja misel te ne bo splavila,
preden bo divan na večer postlan.*

*Takrat bom vedela, ko bom kanila
prvo Besedo zate na papir;
ko bom v bedenju zvezdni prah lovila*

*in boš z navdiha zašumel v izvir.
Glej, ljubljeni ..., saj pravkar sem rodila –
oče Soneta si in moj pastir.*

*

*Bila sva v draguljarni nad planeti:
v rojstvu jezika, ki ne govori,
kjer čas in prostor nehata se šteti,
ko ju razsežnost vase potopi.*

*V kristalnih jedrih mogla sva leteti
s sinestezijo čutov in vesti,
v atomih slišala življenje peti,
v plesu fotonov videla stvari.*

*Bila sva ne začeta ne končana,
v zvenenju diamantnih premoči,
kreaciji Najvišjega predana,*

*da z blagoslovom naju pokrsti.
Iz kozmičnega popka valovana,
se vračava na Zemljo – med ljudi.*

*

*Drobim te v sipka lunina semena,
ki v pozni uri jih skrivaj ujamem
v vijoče ognje in razdaljo snamem
v skrivnostni čas obrednega pomena.*

*Svetu nevidna – brez telesa Zemlje,
ki omejuje, zaustavlja, jemlje ...,
presipava izvor v nevidni sceni*

*vesoljnih oceanov in v domeni
z nebom slediva soncu, ki s prameni
v brezčasje spleta najini imeni.*

*

*Bojim se časa, ko mi temna vila
odvzame sanje in zvotli navdih,
ko na ognjišču čutenj bo pustila
le prh pepela in izpraznjen stih.*

*Ne pusti, ljubi, da življenja sila
zaklene čarni Jupiterov prepih
in sled peresa bi se posušila,
preden mi smrt odkriža zadnji dih.*

*Ne stori, da bi ognje ohromila
magnetna težnost trhlih korenin
in me po ulicah sveta nosila*

*v naročju zatajenih bolečin –
kot noro bitje, ki se je zgubilo,
ko 'z duše izsesali so mu spin.*

*

*Predaleč si, da bi z razkošjem roke
s čela odmaknil nagajivi las
in me molče odnesel čez visoke
ograde časa po nesmrtni klas,*

*da spečem gibanico iz svetlobe
sončnih orehov, maka in medu
in daleč od sledov globalne dobe
umijeva se v jezercu miru.*

*Na jasi razgrnila bi široke
svilene trave v posteljo sveta,
pod nebom razgalila ozke boke –*

*in čisto noter, čisto noter šla ...,
v tišino luščit zrele zvočne stroke,
kjer meh razdalj se v jedrce strklja.*

*

*Na poti k tebi sem se obrnila
in se vrnila v svoj samotni vrt;
v zibki navdiha sem sonet pustila
in čezenj malomarno vrgla prt.*

*Ne bom se prej za ljubljenje sprostila,
preden ne vzalovim šumečih črt,
preden se z muzami ne bom ljubila
pod žlahtno senco in svetlobo trt.*

*Potрпи, prosim, da bom donosila ...,
ne bodi malodušen in potrt;
skrivnost navdiha bi me zapustila –*

*umetnost je svetost, ne le obrt!
Celo ljubezen si je podredila,
da bi življenju prihranila smrt.*

*

*Vsiljive ure ugašajo ljubezen
in rajskim pticam strižejo polet;
s tiktakanjem oklepajo počezen,
ubrane dihe v krčevit preplet.*

*Moj glas je suh, upognjen in oprezen,
pričakujoče zavozlan v zaplet;
tvoj čas ga zateguje kot železen
obroč, da ni prostora za ščebet.*

*Ni ptice, ki bi mogla preživeti,
če vajeti ji zadržijo vzlet –
in jaz v ljubezni moram poleteti*

*v svobodno razprostorje in v razlet
razsuti glas in perje in se sneti,
da sonce mi sestavi nov skelet.*

*

*Iskala sem besedni niz v slovarju,
da bi izpela razcvetel navdih
in tebi namenila, na oltarju
vseh venčkov poezij, najlepši stih.*

*A vse Besede so že posajene
na gričih časa – zanje ni mi mar;
v meni zvenijo s soncem oplojene,
pretočene iz zvezdnih kapilar.*

*Ne slišiš jih – ti bereš prizemljene,
čeprav podobne piše vsak pisar;
kadar v afektu mu s krvi požene*

*zelena trava in zasede ar:
Še preden čas pomete mu bulvar;
jih v kraj pospravi kritični redar:*

*

*Kaj naj jim rečem – onim, ki v poemi
s kletko sledijo entiteti ptiča,
– gre za sokola ali za orliča –,
ki z Amorjem me navdihuje v témi?*

*Kaj naj jim rečem, če v zvedavi vnemi
zahtevajo cel pedigree cepiča?
– prisegam, da ne gre za fičfiriča –
kar je pogosto – znano – med bohemi.*

*On ne prihaja v viteški opremi
in z moškim samoljubjem se ne šemi,
ko me zaziba s sončnimi objemi.*

*Preden bom zadišala v krizantemi
in sebe izplačala v tantiemi –
morda povem, kdo dviga me nad tlemi.*

*

*Nikjer na širni Zemlji ni Besede,
– kdor trdi, da obstaja, je slepar –
ki višje, kakor moja te posede
v prestolu časa na kamnit bazar:*

*Nikjer v Vesolju ni čarobne vede,
ki bi ustvarila trdnejši zvar;
kot jambovina srčne abecede,
radost in žalost mojih kapilar –.*

*Ko bela žena s črto dan odreže,
– takrat bo tudi svet za naju star –
svetloba, ki me tostran s tabo veže*

*preseže meje Zemlje – in slovar
jezika brez Besed bo gospodar;
ko bova v volji etra srečen par:*

**Lawrence
Ferlinghetti**

Prevod: **Filip Robar
Dorin**

BASEN O TAKO IMENOVANIH PTIČIH
Slikovita bedarija

Hommage Jacquesu Prévertu

*V Rimu
gre ženska v toaleta
in si nadene drug obraz
Ko pride ven
je njen mož ne pozna
in jo zamenja za slavno filmsko režiserko
in jo pelje na najvišjo točko
mesta Spoleto
kjer najameta sobo v voljeri*
in začneta drug drugemu
pukati perje
In on je rdeč ptič in ona je plav ptič
ampak brez perja izgledata enako
Ko je to opravljeno
nabereta vse svoje perje
in ga našokata v veliko blazino
na kateri skupaj spita
in drugo jutro
skušata ločiti vsak svoje perje
Potem gresta ven in na Piazza dei Duomo
kjer ju gola takoj ujame
mestni lovec ptičev
ki steče z njima do mestnega kneza
in izjavi, da sta nerazdružljiv par papig
iz rajskega vrta
ki sta si morala nalepiti perje
da bi ju ne imeli
za Adama & Evo
Vendar ju imajo zgolj za gola ptiča
ki se ne bi smela potikati naokrog
brez perja
in polizia ju začne preganjati
po vsej Italiji
kajti čisto jasno je v nasprotju z zakonom
težnosti
da se ptiči potikajo naokrog brez perja
In tako tekata po vsej Umbriji
polizia pa za njima
z vrečami perja in lonci lepila
In sv. Frančišek ju ne opazi (ne more videti?)
ko tečeta mimo Assisija
ampak to je basen
in Umbrija je komunistična pokrajina
in ko potemtakem vse druge divje živali
vidijo, kaj se dogaja z golima ptičema
in da ju polizia preganja
skličejo kongres ptic v Perugi
in glasujejo za ustanovitev sindikata ptičev brez perja*

* voljera ali voliera - večja kletka, v kateri se ptič lahko spreletava

*in nekatere rdeče gosi iz Castigliona del Lago
ponudijo golima ptičema
svoja gnezda ob Jezeru
In tako se naselita
v občini Castiglione del Lago
In Kristus ki je visel razpet na križu
v domači cerkvi na glavni ulici
podobno, kot visi razpet
v vsaki cerkvi po svetu
pride dol k jezeru
in odvrže žeblje iz svojih rok
v jezero
in poboža ptiča s svojimi krvavimi rokami
In Njegove roke so ozdravljene
in reče jima Hvala vama in odide čez hrib
in spet nosi Svoj križ
kot da se ni nikoli nič zgodilo
ampak goli ptici potegneta Njegove žeblje
iz vode in jih neseta
na mestni čevljarški sindikat
in čevljarji so jima tako hvaležni
za čudežne žeblje
da ju vzamejo v službo kot vajenca
In v tisti majhni čevljarški delavnici
ima mojster čevljar par črnih kosov
ki ju je naučil pobirati žeblje
in mu jih prinašata drugega za drugim
ko jih je potreboval
ampak medtem ko prinašata žeblje
začneta čebrijati okrog ušes
golih ptičev
govorita jima, da sta tudi onadva bila
nekoč svobodni ptici
zdaj pa da sta sužnja
tako kot delavci po vsem svetu
kajti zdaj, ko so imeli čevlje
so hoteli še nogavice
in ko so dobili nogavice
so hoteli hlače in srajce
in ko so te dobili
so hoteli plašče, klobuke in modrce
najlonke in kravate in hiše in nakit
in krznene plašče in športne avtomobile
in vse tisto, kar so hoteli imeti
so morali plačati
in so morali denar zaslužiti
in to je bila očitna kapitalistična zarota
da bi zaslužili delavce vsega sveta
In črni ptici naslikata tako črno sliko
kapitalističnega sveta potrošnje
da gola ptiča
odvržeta svoje nove čevlje
in zbežita čez obzorje v Sieno
kjer naletita na resnično čudaškega ptiča*

*ki trdi, da lahko stori, da jima perje spet zraste
po vsem telesu
ampak se morata včlaniti
v tajni sindikat gojiteljev perja in las
ampak prav tisti čas v Sieni
na veliki školjkasti piazza
domaćini prirejajo veliko konjsko dirko
Palio
na kateri se vsi sienski okraji
pomerijo drug z drugim
vsak ima svojega konja
vsak konj ima svoj prapor in barve
in dirkajo v krogu po kamniti piazza
z vratolomno hitrostjo in praporji plapolajo
In konj iz okraja po imenu Sova
Civetta
je zdajle prvi na cilju
ker njegova maskota sova
jaha na glavi konja
in mu daje navodila, kako naj pametno dirja
In ko gola ptiča vidita
kako pametna sova zmaga
pokrita z vsem svojim perjem
in z zmagovitim vencem okrog vratu
stečeta k njej
in jo vprašata
kako je lahko tako svobodna in hitra
zraven ima pa še vse svoje perje
In sova kima, ne da bi kaj odvrnila
in v tem, ko kima
trdno zaspi
In v spanju se sliši, kako skovika
In ptiča tisto noč slišita, kako sova skovika
v spanju jo slišita
In to je slabo znamenje
njen glas ponoči je slabo znamenje
znamenje, da te bo doletelo
nekaj slabega
In tako drugi dan vstaneta zarana
in znova pobegneta
in prideta v San Gimignano
mesto s številnimi stolpi na visokem hribu
nad vinorodno dolino
In tečeta po dolini v sončnem zatonu
in prispeta v San Gimignano
v trenutku, ko se lastovke in golobi
dvignejo v krošnje drees in stolpov
da bi prepevali zahajajočemu soncu
In še onadva poskusita poleteti
na vrhove stolpov
ki so jih zgradile mogočne rodbine
in je vsaka hotela dokazati
da je mogočnejša od druge
tako da je zgradila še višji stolp*

*In gola ptiča spoznata
da ne bosta mogla nikoli leteti dovolj visoko
razen, če jima spet zraste pravo perje
in tako se sprijaznita s svojim naravnim stanjem
ampak tega pa ne moreta več narediti
kajti, ko je perje enkrat popukano
ne zraste še enkrat tako, kot zrastejo lasje
in bilo jima je, kot da sta izgubila nedolžnost
v Rajskem vrtu
in ne moreta nikoli več naravno in preprosto leteti
In tako vse skupaj pustita
in se ponoči priplazita nazaj v Rim
In se lotita znanosti
in preučujeta aerodinamiko in iznajdeta rakete
in se izselita v Združene države Amerike
in opustita komunizem
in se vključita v vesoljski program
in se data izstreliti z raketo na mesec
in spet pristaneta na zemlji
in zmeraj poskušata leteti
vse višje in višje
ampak zmeraj spet pristaneta s padali na zemlji
In medtem, ko padata, slišita
globoko spodaj in daleč proč
vse vrste petja drobnih in svobodnih ptic
skritih v zelenih gričih
v vrtu, ki se mu reče ljubezen
v deželi ki je na zemljevidu ni več
in je nihče več ne zastopa
v državnem zakonodajnem zboru.*

LAWRENCE FERLINGHETTI

Lawrence Ferlinghetti, pesnik, esejist, dramatik in založnik, rojen 24. marca 1919 v New Yorku, predstavlja skupaj z A. Ginsbergom, G. Corsom, G. Snyderjem, J. Kerouacom, W. Burroughsom in K. Kesseyem jedro gibanja tako imenovane beat generacije v Združenih državah Amerike v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja. Ferlinghetti je avtor številnih knjig poezije in vsaj ene zbirke bizarnih kratkih iger za gledališče, ki ga je avtor imenoval 'third stream' in z dramatiko t.i. brechtijanske alienacije v okoliščinah ameriškega načina življenja. S svojo poezijo je nastopal na mnogih mednarodnih srečanjih pesnikov, med njimi tudi na zgodovinskem večeru poezije v Albert Hallu v Londonu 1965. Pesnitve in pesmi, med njimi *To Fuck is to Love Again* (*Fukati pomeni znova lju-*

biti), *Kyrie Eleison Kerista* (*Gospod, usmili se nas*), *Coney Island of My Mind* (*Coney Island v moji glavi*), ki je morda njegova najbolj znana zbirka političnih in socialnih, uporniških in beatniških pesmi iz 60. in 70. let, *Landscapes of Living & Dying* (*Pokrajine živih in umirajočih*), ki je bila proglašena za eno najboljših knjig leta 1979, so mu prinesle sloves enega najbolj nekonvencionalnih in svobodnjaških duhov v ZDA. Satirična pesnitev *Fable of the So-called Birds* (*Basen o tako imenovanih ptičih*) je prvič izšla v zbirki *A Trip to Italy and France* (*Izlet v Italijo in Francijo*), prevod pa je nastal na osnovi objave v *New Directions in Prose and Poetry* / 41: *Anthology*, edited by J. Laughlin, *New Directions Book*. Kratka enodjejanika.

FILIP ROBAR DORIN

NATAŠA MIRTIC

QUO VADIS, 1998

barvna akvatinta, 49 x 65 cm

Amelija stoji pred ogledalom v kopalnici. Majhno je in kaže zgolj podobo obraza in ramen. Med tednom se nikoli ne pogleda. Takrat si z mrzlo vodo samo opljuska obraz, ga objame z brisačo in si s krtačo prečeše svedraste lase. Tokrat skloni glavo in si jih začese naprej, da ji visijo mimo nosu do brade. Zravna se in jih vrže nazaj, da ji pahljačasto štrlijo na vse strani. Treba jih je z rokami trdo pogladiti ob lobanjo.

“Si že?” zasliši njegovo vprašanje iz globine hodnika in desna polovica obraza se ji nanagloma razpotegne nekam proti robu ogledala. Z njo se raztezajo lasje, skupaj z licem postajajo krušno testo, ki ga nevidni prsti skušajo odtrgati od jedra, a se drži z vlaknatimi nitmi tistega, kar se hoče kazati kot trdno, tisto, ki ima ime in priimek, pač Amelija P.; kar je staro trideset let, v resnici pa veliko manj in hkrati mnogo več, pri izginjajočem obrazu je to težko vedeti natanko, polovica ust, ki izginjajo, jih ima morda sto, druga polovica, ki ostaja na svojem mestu in se smehlja, mogoče pet ... Iz starejšega dela, ki so ga naučili ubogati in se je morda zato tako hitro postaralo in hotelo izginiti skupaj z enim očesom in polovico nosu, pobegniti od drugega dela, ki ima še vedno veselje, da si dela prismuknjeno pričesko z zamahom glave, potem pride: “Takoj bom!”

Vozita skozi križišča, ki utrujeno rumeno mežikajo. Avto pustita med stotnijo enakih in sledita nakupovalcem. Za njima kliknejo premična vratca. Neonske luči polirajo velikanske prostore in labirinte med policami, vse je videti čisto, obrazi so svetli, skladovnice konzerv se bleščijo, sadje kar sije, meso za steklom je rožnato.

S plenom v vozičku ovinkarita do svojega vozila. Ko kupljeno zložita v prtljajnik, Amelija odvrže torbo nekam nazaj in se pogrezne v sedež.

“A nisem imel površnika?” vpraša on potem blago, nekako zadovoljen z nedeljskim ulovom, miren, ker bo družina ves teden preskrbljena.

Plašča ni. Prevleke na sedežih so črne z modrimi črticami, še pred dvema urama so bile svetlo sive.

Oba hkrati planeta iz avtomobila. Enake barve je kot njun, še oznake na tablicah so podobne.

Ozirata se, kot bi ju zalotili pri tatvini. Koža na Amelijinem licu spet postaja napeta, kot bi jo kdo vlekel za uho; usta hočejo za njo, čuti, kako se ji raztezajo ustnice, kako ji oko leze proti lasišču.

On teka med vrstami avtomobilov, končno je našel svojega, prav tak je, kot ta, v katerega sta sedla. Mrzlično prelagata špecerijo in se ozirata čez rame.

Šele na križišču si malo oddahneta.

“Si misliš, da ta ključ odpira tudi druge?” zavzdihne on, Amelija pa se prime za desno lice. Še je tam, vendar ga za vsak primer drži vso pot, vseh petnajst minut, skozi vsa križišča, po glavni cesti, pod nadvozi, čez most, po stranski cesti ... Plane v kopalnico, da bi se prepričala, če ga je obdržala. Hipen pogled ji pove, da je vse v redu. Z blazinico dlani močno iztisne tekoče milo. Na hodniku šumijo vrečke. Voda je tako vroča, da komaj zdrži. Drgne se med prsti, po hrbtišču dlani, skoraj do komolcev. Nič več se noče pogledati, globoko je sklonjena nad umivalnik, krtačka za nohte brusi njeno kožo.

“Si ti odnesla torbico?” zakliče nekje v stanovanju, vrečke še bolj zašumijo, njegovi koraki odtopotajo po stopnicah, vhodna vrata zaškripajo, nekaj časa je vse tiho, potem spet škrip, vzpenjajoči se koraki, ponovno prelaganje nakupljenega ...

Trdo si otira roke, pogledati bo morala sama.

“Ni je, ne tu ne v avtu. Kje si jo imela nazadnje?” jo vpraša, ko znova, tokrat družno premetavata zavoje.

Plačevala je v trgovini. Jo prinesla do avtomobila. Preden odgovori, on zajavka: “Pa ja je nisi ...?”

Medtem ko preskakuje stopnice, da mu Amelija le stežka sledi, vzdihuje: “Dokumenti, denar, kartice!”

V desetih minutah prevozita pot do trgovskega centra.

“Kje je že stal?” jo sprašuje in kroži med vrstami ter nervozno zavira pred pešci z vozički.

“Ni bil čisto zraven prvega prehoda?” ugiba Amelija in si desnico pritiska na obraz, tesno, da med prsti kipi lice.

Na srečo dvojčka njunega avtomobila ugledata ob drugem prehodu.

Amelija prilepi pogled na njegov hrbet, sklonjen nad ključavnico tujega avta. Kljub temu vidi parček, ki se dvomeče ozira. Potem fant potegne iz žepa mobilni telefon. Zdi se ji, da ji bo vsak čas pobegnil cel obraz, ne le eno lice. Koža ji postaja vedno bolj napeta, da jo zategovanje že boli.

Na srečo se on že vrača. V roki drži torbico. Mirno gre mimo fanta s telefončkom.

Koža na njenem licu popusti, le še nosnici ostajata razširjeni. Ko sede, ji položi najdbo v naročje.

“Poglej, če imaš vse,” ji svetuje, ko čakata, da se vključita na prednostno cesto.

Amelija molči. Počasi poseže proti senčniku in se pogleda v ogledalo na njegovi notranji strani.

Lice je na svojem mestu in svedri rdečih las štrlijo kot navadno.

V torbici so na varnem drobnarije, ki jih je mirno odnesla mimo blagajne.

ČISTO POSEBEN PETEK

Petkovo popoldne je preživeljalo beroč v naslanjaču pod oknom. Tega dne si ni dal vzeti; trdo ga je zaslužil, saj je ves teden od jutranjega do večernega mraka presedel nad kupi aktov, ki so vedno samo rasli, četudi jih je reševal dan za dnem, da je že skoraj oslepel.

Ko je ravno prebiral Chestertonove besede ...”Ko sta zakorakala v preddverje, sta se znašla sredi sijajnega marmorja in kovin in loščev različnih barv”, je v to preddverje, vsaj tako se mu je zdelo, vdrla čudna rumena svetloba. Čeprav je bil Anglež mojster, je bila njegova moč omejena na besede in nikakor ne bi mogel svetlobe iz zgodbe preliti po sobi. Zato se je ozrl proti oknu; košček neba nad sosednjo stavbo je bil zares zagaten rumen in tudi dež, ki se je ulil kmalu zatem, tega rumenila ni posivil. Potem so zvečer poročali, da so imele

luže v glavnem mestu na robovih vence drobcenega saharskega peska. Njihovih luž ni bilo v osrednjih poročilih, niti ne oblakov, prignanih iznad Afrike. Kljub temu jih je trenutek po tem, ko so del svoje vode popršili po njihovem kraju, aprilsko sonce prešerno nabodlo na svoje sulice. To se je zgodilo natanko štiri minute prej, preden je to igro ponovilo v prestolnici.

Žena, ki je poopravljala svoje delo v kuhinji, ni opazila, da je ozračje postalo skrivnostno, da je dobilo pridih daljnih celin, in seveda niti tega, da se je to zgodilo nekaj prej kot v metropoli. Njen ostri profil se je sklanjal nad korito, neonska luč, ki jo je bila morala prižgati že sredi popoldneva, ji je osvetljevala eno polovico obraza, druga pa je ostajala v temi, samo njena, a morda ravno tako predana obupu kot osvetljena.

“Morala bi od tu,” je vrgla v pravkar odprto pločevinko, “v mestu je vse drugače ...”

Sedel je za mizo, še vedno s knjigo v roki. Zajemalka in pokrovka sta gototno ropotali.

Pogled mu je polzel čez črke, vendar vsebini ni mogel več slediti. Dvakrat se je vrnil na začetek odstavka in obakrat je na njegovem koncu odkril, da ne ve, kaj je prebral. Motil ga je tudi vonj po pireju in grahovi omaki. Ne le da so si bili njuni dnevi podobni kot jajce jajcu, tudi jedi so si sledile v povsem enakem zaporedju. Petkov večer naj bi bil izpolnjen s krompirjevim pirejem in grahom.

Ko je prinesla globoka, do roba napolnjena krožnika na mizo, je odmaknil branje.

Sedla je nasproti, na svoj stol, in zavrtala z vilicami krater v sredino krompirjevega kupa.

“A plitvih nimamo več?” je vprašal, bolj zaradi tega, kar je pravkar storila, kot pa zaradi krožnikov.

“Morda jih imajo v restavraciji,” mu je poočitala z mrtvim glasom, v katerem je prepoznal kritiko zaradi tega, ker si ni pustil vzeti petkovih popoldnevov, ker je pri večerji bral ...

“Popoldne je v Ljubljani padal dež, obarvan s saharskim peskom,” je zamrmrala s polnimi usti pireja.

Dvignil je pogled iznad knjige, ki jo je pridrževal z levico, medtem ko je z desnico držal vilice in brez teka brskal po jedi.

“Ja, drugje je drugačen dež in tudi luže so bolj zanimive,” je rekel, pa ga ni slišala, ker se je vsa predajala svojim opravilom. Krater na sredini krompirjeve kaše je bil zdaj že tolikšen, da so pobočja kupa zrivala omako prav do roba in je grozila, da se vsak čas prelije na prt. Z vilico je gladila vzpetino in tisto, kar je ostajalo na priboru, lenobno nosila v usta. Potem je zasekala v pobočje s tolikšno odločnostjo, da je njegov pogled z vrha knjižne strani zdrsnil na njeno dno.

Redka vrhnja plast omake je po kanalu z žlebičastimi robovi stekla v krater. Okrog ugaslega vulkana so ostala grahova zrna.

“Boš kruh?” je vprašala in, ne da bi počakala na njegov odgovor, prinesla štruco in jo začela rezati kar na prt. Nož je odložila tako, da je konica bila obrnjena proti njemu.

“Bi že enkrat nehala!” je zarenčal.

Začudila se je: “Kaj ti pa spet je?”

Poveznil je knjigo, da je sredi mize stal šotorček.

“Kolikokrat sem te prosil, da ne obračaš noža proti meni? Kolikokrat, a?” je vprašal tresoče. “Pa da ne kuhaš po urniku in ne strežeš omake v globokih krožnikih.”

Pričakoval je, da bo vzrojila. Da bo morda zajokala. Potem bi se ji lahko opravičil in ji povedal, kako želi imeti ob petkih popoldne mir. Pa ni naredila ničesar od tega. Kot da ga ne sliši, je s topimi vilicami lovila grahova zrna. Izmikala so se ji, vendar je svoj pribor spremenila v harpuno in uspelo ji je, da jih je polovila drugega za drugim. Vsakega posebej je zmagoslavno nesla v usta.

Segel je po nožu, da bi ga obrnil. Ne proti njej, proti oknu, za katerim je še pred nekaj urami visela rumenkasta mokra svetloba.

*

“Sijajni marmor in kovine in lošči...” ga je prešinilo, ko se je oma-ka zaradi njegovega naglega giba zlila proti odloženi knjigi. Skušal jo je rešiti, umakniti svetovljanski blišč pred moknato poplavo, pa je njegov podlaket obtičal v zdrizasti krompirjevi kaši.

Zasmejala se je, da ji je napičeni grahek padel na mizo in se pridružil tistim, ki jih je bil raztresel.

Tudi on je kljub popackani knjigi postal boljše volje. Že zato, ker mu sedaj ne bo treba jesti krompirjevega vulkanskega stožca z grahasto lavo.

Res je bil čisto poseben petek.

Stane Peček

PIKAPOLONICA

Solza v spominu na potres v Skopju, 26. julija 1963

Prisedel je zato, ker je v tistem trenutku potreboval nekoga, ki sedi, in na prostoru, ki ga je pogled lahko obvladal in razčlenil, je bil edini, ki je sedel. Vsi drugi so nekam hiteli. Z nogami, z rokami, s pogledi, s svojimi temnimi ali svetlimi bremenami so nekam hiteli. Tudi če so stali, prekladali kamenje, rili v nagradene opeke ali tulili v zažgano nebo, so nekam hiteli. On ne. Že od daleč se je videlo, da čaka. Sedel je po turško, s prekrižano spodvitimi nogami in pestoval roke. Struga njegovega pogleda se je zlivala na drugo stran ploščadi in niti ljudje, niti stroji, niti kaj drugega je niso premotili, še manj zvalili s seboj, ko so jo prečkali in brazdali po njej. Tudi gibljiva glava, ki je lebdela nad rameni, kot bi bila z nevidno elastiko pripeta na svod, ni mogla preusmeriti toka in je zato sama zase, z energijo lastne glasbe, neodvisno od vsega, tudi od lastnega trupa, zibala nek samosvoj, vase zaprt ples. Če bi zanemarjeno brado namočil v barvo, katran ali kri ter podstavil platno, bi se izrisala osmica. Tudi če bi podstavil desko, kamnito ploščo, jekleno, kakršnokoli, bi nastala osmica, bi se vdolbla osmica.

Ni ga opazil, ko je prisedel, še takrat ne, ko je vzel ponujeno cigareto in je moral za plamenčkov trenutek pretrgati gib osmice. Njegov pogled je kar naprej tekkel, kot nekakšen Ravelov Bolero, ujet v nepovnljiv, samo zanj izbran vzorec usode, gnan z naraščajočo napetostjo proti kdove kakšnemu koncu. Previdno se je naslonil na tok in še sam zdrsnil čez ploščad.

Petnadstropna stolpnica na drugi strani je delovala nestvarno, kot kakšna filmska kuliserija, ki se v nobeni vrednosti ni ujemala z okoljem. Še najlažje je bila razločljiva v namenu, da z razkazova-

njem notranjosti agitira za izbran način bivanja, kajti bila je brez pročelja. Odluščilo se je. Vse drugo je ostalo. Slike na stenah, zavese na oknih, mize in stoli v dnevnik sobah, postelje v spalnicah. Edino ljudi ni bilo. Nobenih ljudi. So odleteli kot golobi iz golobnjakov, ko jim gospodar odpre? So enostavno, kot vsak dan, odšli po stop... stopnišča ni bilo! Stena, ki se ni mogla upreti, je stopnišče potegnila s seboj in se skupaj z njim nagrmdila ob vznožju. Ne! Nagrmdila se je nad, nad vznožje. Kajti vznožje je bilo globlje, vznožje je bilo kletno stanovanje in stena, ki se ni mogla upreti, se je skupaj s stopniščem nagrmdila nad kletno stanovanje, nad izhod v kletno stanovanje, nad vse izhode iz kletnega stanovanja. Tam se je, kdo ve od kdaj, morda že od trenutka, ko je umrl čas, prizadevala skupina reševalcev. Ravnokar so stabilizirali žerjav in na njegovo roko navezali veliko betonsko ploščo. Upirala sta se. Oba. Plošča in žerjav. Komajda se je sprijaznila z novim položajem, betonska plošča, z novo funkcijo v novonastalem okolju, že jo hočejo prestaviti. Nejevoljno je stresala svoje togo telo, betonska plošča, in spravljala v obup razdrobljeno in nagrmdeno sorodstvo, da je besno odskakovalo iz njene bližine, zgahnjalo trušč in dvigalo prah. Žerjav nad njo, betonsko ploščo, je ječal in stokal in dopovedoval: ne presoajte samo po srcu, ljudje, srce prenese več, srce je nerazumno! Srce ne ve, da je telo preslabotno in je roka prešibka. Srce je polno ljubezni in prenese več.

Dvignil je žerjav, betonsko ploščo, vseeno. Dovolj visoko, da je v kletno stanovanje planil up. Skozi prah se je najprej prebila temna lisa in se očistila v kvadratasto okno. Potem je tam, v okvirju temnega kvadratastega okna, nekaj zakobacalo. Nekaj živega. Kot bi se sredi maternice pripravljalo na zmagoviti krč. Odločilo se je in se mehko mehko zvalilo v življenje. Postavilo se je na vse štiri, pogledalo nazaj, kjer je maternica že rojevala naslednje kobacanje. Razumelo je, da se mora umakniti, da mora narediti prostor, in je steklo. Steklo z drobnimi nožicami izpod pikčaste spalne srajčke, da je bilo še najbolj podobno drobceni pikapolonici, ki se pripravlja z dlani poleteti k soncu.

Tedaj sta kriknila.

Oba.

Žerjav in plošča.

In okrog plošče se je dvignilo malo prahu, niti toliko ne, da bi zakrilo sonce.

Človek, s pogledom, ki je kar naprej tekkel, kot nekakšen Ravelov Bolero, ujet v neponovljiv, samo zanj izbran vzorec usode, gnan z naraščajočo napetostjo proti koncu, je grozovito zavekal, kot ranjena zver je zavekal, kot bi se razklala gora je zavekal, kot bi počila prihodnost je zavekal. Planil je za pogledom čez ploščad k milijontonskemu betonskemu pokrovu in ga skušal dvigniti. Z golimi rokami ga je poskušal dvigniti. Na vseh straneh, okrog in okrog je poskušal. Potem je začel pretepati zlomljeni žerjav. Z golimi rokami ga je tepel, z nogami brcal, z glavo butal, z zobmi grizel. In ves čas je ranjeno vekal. Do nebes in pekla je bilo slišati njegovo kletev, njegovo rano, njegov jok in smeh, njegov včeraj in jutri, njegov biti ali ne biti, njegov zakaj, njegovo pesem: imela je osem let!

Gledal ga je, norega človeka, nemočno nemočen. Še solz ni zmogel, izjokale so se v tej povodnji žalosti. Podzavestno je vzel njegovo nevidno elastiko, ki je še vedno visela izpod svoda, in privezal glavo, da se je brada lahko zazibala v osmico. Drugače mu ni mogel povedati, da ga razume, da je z njim v času, ki ga ni več.

1

Ljuba duša, boš vendar naredil malo prostora, je Cilka na mizo postavila krožnik, ki ga je držala z obema rokama, in si v predpasnik obrisala rdečkaste prste, po katerih ji je stekla juha, ki je pljusnila čez rob med hojo od pulta do mize. Pazi malo, je Stanko zadnji trenutek odmaknil časopis, ki ga je bral. Vse mi popackaš. Vedno. Vroč je, kaj pa misliš?! je ženska zmajala z glavo, da krožnika tudi ne more držati v nedogled, se vrnila k pultu in pograbila še svojega. Le vzemi si kruha, je takoj zatem pred moža porinila plastično košaro, v kateri je bilo nekaj kosov. Ni svež, ampak za v juho bo dober. Greh bi ga bilo vreči stran. Greh, je ponovila nekoliko tiše, kot bi se bala, da bi jo bog slišal blebetati o tem, kaj je po njenem greh in kaj ni. Zgrabila je krajec ter ga s krčastima rokama razlomila, da je po mizi padlo vse polno drobtin, ki jih je s prsti odrinila čez rob v pripravljeno dlan, iz katere jih je stresla v juho. Pogledala je moža, zgrabila žlico in prepolovila cmok: nekaj svežega graha sem še dobila v vrtu. In korenček. A tako, ji je možki prikimal, v usta ponesel žlico in vzdihnil: čudovita juha.

2

Moj Stanko že kakšnih petnajst let dela na občini. Občinski človek, da tako rečem, je Cilka ravno prejšnji dan pred trgovino govorila znaniki, s katero sta pred več kot dvajsetimi leti delali v pivovarni za istim trakom. Moram povedati, da je s službo zelo zadovoljen. Kaj ne bi bil! Pa res, si je mislila znanka, kaj ne bi bil zadovoljen s službo na občini? Hudega mu gotovo ni. Sicer mu tudi prej, ko je delal v pivovarni, ni bilo slabo, ampak služba na občini je nekaj čisto drugega od tiste v tovarni. Sekira mu je padla v med. Edino, se je sama pri sebi nasmehnila, težko si predstavljam Stanka v obleki in s kravato. Je pač tak tip, da gre bolj skupaj z viličarjem kot s poslovnim kovčkom. Rekla pa ni tako. Ker ne moreš vedeti, kdaj boš koga potreboval. Namesto tega se je nasmehnila in prikimala Cilki, da je to res dobro, še posebej v teh časih, ko človeka kar tako vržejo na cesto. Pa hvala lepa. Sploh ni važno, od katerega leta delaš v tovarni in koliko si v tem času napravil za kolektiv, kaj šele, koliko let delovne dobe imaš. Hvala lepa in nasvidenje. Če imaš srečo, dobiš odpravnino. Potem se pa znajdi. In to pri teh letih! Tako, tako, ji je prikimala Cilka in si mislila, naj se lisica kar zamisli. No, kje je tisti njen Tonč? Nikjer. Ampak prav nikjer! Njen Stanko, ohoho, njen Stanko je pa občinski človek.

Težko si predstavljam Stanka v obleki in s kravato, je ponovila znanka, ko se je poslovila od Cilke in zavila okrog vogala. Ampak Stanko v resnici nikoli ni nosil obleke in kravate, razen v izjemnih okoliščinah, vendar znanka tega ni mogla vedeti. Ena izmed takšnih je bila konec junija Milančkova poroka. O ja, takrat se je pilo, da je bilo veselje! Potem pa bruhalo. Rdeče vino gre težko iz blaga. Treba ti je bilo toliko piti, je Cilka vzdihovala, ko je z milnico in krpi drgnila tkanino. Tega madeža nikoli ne spravim ven. Tako ti povem: nikoli! No, no, jo je Stanko skušal pomiriti, človek se samo enkrat poroči. In tako dobrih sodelavcev, kot je Milanček, nimam prav dosti. Zato sem tudi toliko pil. Treba ti je bilo, je ponovila ženska in zamajala z

glavo. Nimaš želodca za to. Nimam, kaj?! je moški kar poskočil. Zdaj mi boš govorila, da nimam želodca za pit. Marija pomagaj, to ti povem: nihče ni spil toliko kot jaz. Če hočeš, lahko takoj odprem steklenico in jo spraznim. Na dušek! Prav gotovo, se je ženska zarežala in s krpo potegnila po milu.

Boš videla, je moški pohitel v kuhinjo, iz hladilnika vzel steklenico, jo odprl in se vrnil v kopalnico. Zdaj pa glej! jo je dvignil in začel piti, pa ni napravil več kot pet ali šest požirkov, ko se mu je kislina skupaj z vinom vred dvignila, da niti do stranišča ni uspel priti in je bruhal kar po preprogi v predsobi. O ti prasec! je ženska na pralni stroj previdno odložila suknjič in pohitela v predstobo, kjer je njen ljubi Stanko čepel na vseh štirih in glavo, iz katere se mu je pocejala sluz, v krčih stegoval naprej. O ti prasec nemarni! mu je požugala. Še suknjiča ti nisem očedila, pa si že pokozlal tepih! Tiho, je moški zamahnil z roko, naj se mu spravi izpred oči. Ti si kriva, kdo pa drug! si je usta obrisal v rokav flanelaste srajce in se počasi vzravnal. Kje si še videla mešati temno in svetlo vino?! Če bi imela v hladilniku temno, se to prav gotovo ne bi zgodilo. Prav gotovo ne!

Cilka je madež v glavnem spravila iz suknjiča. Samo če zares dobro pogledaš, se malo vidi, je iz omare vzela obešalnik in suknjič obesila v predsobi, da se prezrači. Pa ga Stanko po tistem ni več oblekel. Ker ni bilo prave priložnosti. V službo pa seveda ni hodil v obleki. Tisti, ki zares delajo, je imela navado reči Cilka, ne morejo imeti obleke za vsak dan. In moj Stanko zares dela, zato nosi kombinezon. Ampak mu ga vsak mesec operem in zlikam, če je potrebno, zakrpam kakšno manjšo luknjo. Kadar ga bolj raztrga, dobi novega. O ja, na občini znajo poskrbeti za svoje ljudi. Kam pa pridemo, da bi občinski ljudje naokrog hodili raztrgani? Zato mu vsake pol leta dajo nov kombinezon, kadar pa ga potrebuje prej, tudi ni problem, samo reči mora. Če bi hotel, bi lahko imel vsake dva meseca novega. Ampak moj Stanko je poštenjak, da malo takšnih. Nikoli ne bo vzel več, kot potrebuje. Pa lahko okrog njega kradejo, kolikor hočejo. Moj Stanko bo vzel samo tisto, kar mu pripada. Zato tudi nimava nič takšnega. Lahko bi pa imela. Prav gotovo. Ampak potem bi se zdrznila vsakokrat, ko pozvoni pri vratih.

Roko na srce: prav dostikrat pri vratih ni pozvonilo. Včasih je bil inkasant in včasih poštar, pa še ta je navadno pustil pošiljko za kakšnega soseda, ki ga ni bilo doma, vsaj ne dopoldan, ko se je raznašalo pošto. Človek se je na Cilko lahko zanesel. Če je poštar pri njej pustil priporočeno pismo, je ves dan oprezala skozi okno, tako da ga je tisti, za katerega je bilo, dobil zares v najkrajšem možnem času. Na ta račun sta potem že od marsikaterega soseda dobila zavitek kave ali kakšno drugo malenkost. Bolj zaradi pozornosti. Ampak tudi če je bilo samo zaradi pozornosti, je prišlo prav. V trgovini je bila ena stvar manj za voziček in to se je na blagajni takoj poznalo.

Ravno prejšnji dan je Stanko iz omare vzel siv kombinezon z mestnim grbom na hrbtu in šel v službo. Cilka se je rada pohvalila, da boljši kadri ne hodijo v službo vsak dan. Samo kadar ne gre brez njih. In po tem sodeč je sodil njen Stanko med boljše kadre. Kakorkoli, nekaj pred peto se je oblekel in obul ter se s prvim avtobusom odpeljal do glavne pošte. Od tam je šel do občinske zgradbe peš. Preden je stopil skozi okovana vrata, je pogledal na uro in si zadovoljno priki-mal, da je točen kot vedno. Tako je tudi prav. Če človeku zaupajo odgovorno delo, si napak ne more privoščiti. In zamujanje sploh ni

tako nedolžno, kot mnogi mislijo. Takoj na vhodu je glasno pozdravil vratarja, ki je kinkal. Namesto da bi mu odzdravil, je pogledal na uro, kot bi ga hotel kontrolirati ali kaj. Prekleti pezde, si je mislil Stanko, me zanima, če pogleda na uro, ko vstopi kakšen višji uradnik. Me prav zanima! se je po stopnicah spustil v drugo klet, iz žepa izvlekel šop ključev in odklenil vrata na koncu hodnika.

3

Ta vrata morajo biti vedno dvakrat zaklenjena, je pred štirinajstimi leti in pol, ko je dobil službo na občini, rekel sekretar Vojko, ko ga je prvikrat peljal v drugo klet. Ne sme se zgoditi, da bi jih kdaj pozabil zapreti. Tudi če greš samo na sekret, jih zakleni dvakrat. Notri je strupa, da pomoriš vse mesto. A razumeš? Razumem, mu je prikimal Stanko. Samo midva imava ključ, je sekretar opominjajoče dvignil kazalec leve roke. Če bi se kaj zgodilo, bodo od državne varnosti takoj pri nama. Z njimi se pa ni za zajebavat. Dobro, mu je Stanko še enkrat prikimal. Poglej, je sekretar odklenil vrata, vstopil in prižgal luč, vse to je od zdaj naprej tvoja skrb. Iz ključavnice je izvlekel ključ in ga podal Stanku: dobro ga čuvaj. Zatem je stopil do kovinskih polic in s prstom pokazal na žaklje: to je vse, kar potrebuješ. Zaščitno obleko imaš v omari, je pomignil z glavo proti kotu, kjer je stala lesena omara. Najboljše, da jo imaš doma. Spodaj bomo enkrat uredili kopalnico. Takrat se boš lahko preoblačil in umival kar tu. Ampak do takrat je bolj praktično, da jo imaš doma. Kopalnice v vseh letih sicer niso uredili, Stanko je pa tudi že zdavnaj pozabil, da mu jo je sekretar Vojko pred toliko in toliko leti obljubil. Za povrh so se od tistikrat zgodile dosti večje in pomembnejše spremembe, kot je ureditev kopalnice v kleti občinske zgradbe: najprej je iz preddverja čez noč izginil bronasti spomenik maršala, kmalu za njim pa še sekretar Vojko. Nihče ni nič rekel, Stanko pa tudi ni spraševal.

Ko je sekretar odšel, je Stanko sedel za mizo in odprl predale enega za drugim. V zgornjem je bil blok s črtastimi listi in svinčnik, ostala dva sta bila prazna. No, vidiš, si je zadovoljno prikimal, zdaj imaš svojo pisarno. In to na občini! O ja, je s členki potrkal po mizi, to pa je nekaj! Zatem je iz omare vzel zaščitno obleko in jo oblekel. Ravno pravšnja, je z rokama nekajkrat potegnil po grobem blagu, kot bi mi jo vlili. Iz kota je vzel še gumijaste škornje, jih obul in se sredi prostora razkoračil. To me bodo gledali, ko pridem domov! Ohoho, bodo rekle sosede, tale naš Stanko pa je nekaj posebnega! In jim bom povedal, kako je, namreč, da imam službo na občini. Če bodo kdaj kaj potrebovale, naj samo rečejo, pa bomo uredili. Ah, lepo prosim, saj ni noben problem, prav res ne. Zatem je čevlje, v katerih je prišel, spravil v polivinilasto vrečko in stopil na hodnik. Za seboj je dvakrat zaklenil in se po stopnicah povzpел v pritličje. Ti si pa nov, mu je rekel vratar, ko je šel mimo. Nov, mu je prikimal Stanko, ustavil se pa ni. Mislil si je, da se morajo ljudje vsaj malo ločiti glede na delo, ki ga opravljajo.

Pred glavno pošto je počakal avtobus in se odpeljal proti domu. Doma je za trenutek obstal na dvorišču pred blokom, potem je šel do okna kletnega stanovanja, v katerem sta živela z ženo, odkar sta se preselila v mesto, in s prsti nalahko zabobnal po šipi. Ker Cilke ni in ni bilo, je potrkal še enkrat, dosti bolj odločno. Ja kaj se je pa zgodilo? je ženska odprla okno. Pridi ven, pa boš videla, se je moški zarežal in pomignil z glavo, naj nikar ne stoji pri oknu in gleda gor s tako

velikimi očmi. Takoj, no, saj že grem, si je mokre roke obrisala v predpasnik, nataknila šlape za okrog bloka in po vrtu ter pohitela po stopnicah gor. No, poglej ga! je sklenila roki, ko je zagledala moža. Kakšen pa si? Kakšen pa sem? se je razkoračil. Madonca, je zmajala z glavo, kot bi ne mogla verjeti očem, dobro so te oblekli. Zares dobro. In praktično. Pa še izgleda. Saj ne vem... kot bi bil gasilec ali kaj. Kot bi bil gasilec?! se je možki na ves glas zarežal. Lepo te prosim, zdaj ga pa serješ. Noben gasilec nisem, pač pa občinski človek. Si moreš misliti, je govoril na ves glas, da bi ga slišala še katera od sosed, ki so vedno vlekla na ušesa, takoj so mi dodelili pisarno. No, poglej, je iz žepa izvlekel ključ, tale je od moje pisarne. Pa še kaj reci! Ni kaj reči, je ženska odkimala.

Preden se je slekel, je ženska pristavila džezvo in skuhalo kavo. Medtem ko sta srebala iz belomodrih skodelic, je večkrat ponovila, da so mu dali zares lep kombinezon. Edino, je nekoliko nagubala čelo in se z dlanjo obrisala okrog ust, kot počne, kadar jesta juho in se ji iz ust pobesi rezanec, zdi se mi, da ima prav nemogoč duh. Kaj pa vem, je možki skomignil z rameni, ker se je tudi njemu zdelo, da kombinezon smrdi. Cilka je še isti dan kombinezon oprala, zoprnega duha pa ni izgubil. In kombinezoni, ki jih je Stanko kasneje še nove in originalno zapakirane prinesel domov, so vsi po vrsti imeli duh, ki se ga ni bilo mogoče znebiti niti po več pranjih v vroči vodi. Zato sčasoma nista več govorila o neprijetnem duhu, ampak o prav posebnem vonju, ki jih imajo občinska oblačila.

Ženske v bloku so seveda takoj opazile, da je Stanko dosti doma, ker ga je bilo videti povsod: na zelenici pred blokom, okoli katere je zasadil živo mejo, in na vrtu za blokom, kjer je imela Cilka nekaj malega korenja in peteršilja. Vrtniček za blokom je vreden suhega zlata, je imela navado reči Cilka. Kaj pa more biti v mestu, kjer niti za avtomobile ni več dovolj prostora, vredno več od kosa ograjene zemlje, na kateri lahko človek pridelal malo jušne zelenjave? Sosedo so ji navadno prikmavale, mislile so si pa čisto drugače. Za nič na svetu, ampak prav zares za nič na svetu, ne bi v juho nasekljala peteršilja, ki zraste na Cilkinem vrtu, so govorile ena drugi. Vsak pes, ki ga peljejo mimo, se malo poščije in včasih še kakšen mulc, ki se mu sredi igre ne da domov, potem pa iz same žlehtnobe pomoči ravno njen vrtniček. Ampak Cilka se je na vse skupaj požvižgala. Neprivoščljivost, je zmajevala z glavo, sama neprivoščljivost jih je! Da bi pa katera zavihala rokave in v roke vzela motiko, o ne, to se pa ne bo zgodilo. Fine gospe. Zato svoje zelenjave nikoli ni ponuja sosedam. Kar naj jo kupujejo, če so tako pametne in če imajo preveč denarja.

Prav tako so ženske v bloku opazile tudi vse spremembe na boljše, ki so sledile službi na občini. Cilka po novem ni hodila v trgovino samo navsezgodaj zjutraj, da je ne bi katera srečala in videla, kako malo si z možem lahko privoščita. Nasprotno: v trgovino je hodila nekaj po drugi, ko nakupuje največ ljudi. Vsak dan znova si je med policami vzela dovolj časa, da je pregledala izdelke, ki so jo zanimali, in se s katero izmed prodajalk pogovorila, zakaj je kakšna stvar dražja od druge in če je tudi toliko boljša. Na koncu se je skoraj vedno odločila za dražjo, rekoč, da dobre stvari dosti stanejo. Drugače ne more biti. Tudi na tržnico je po novem hodila takrat kot vsi. Boljše sadje in zelenjavo se dobi samo zjutraj. Tisto, kar imajo popoldan, so ostanki. Po pravici povedano: morali bi vreči prašičem, ne pa prodajati ljudem! Pa prej? Prej je Cilka na tržnico hodila, ko so branjevke s

cizami že odhajale. Tako je dobila skoraj zastonj, ker se je vsaka hotela znebiti, česar ni prodala.

4

O ti pezde, si je mislil Stanko, ko je pozdravil vratarja, ki je dremal, ta pa je, namesto da bi mu odzdravil, takoj pogledal na uro, kot bi ga hotel kontrolirati ali kaj. No saj, je momljal, medtem ko se je spuščal po stopnicah, od vratarja človek boljšega niti ne more pričakovati. Za vratarja je vsak dober. Ampak človek ne sme biti malenkosten. V nasprotnem ima same sitnosti. Kot na primer sosedov Edo. Pa se človek res vpraša, kaj ima od tega. Še pred poletjem se je v nedeljo na poti k maši ustavil pri vhodnih vratih in jih kar nekaj časa odpiral in zapiral, pri tem pa vzdihoval, kako cvilijo. Menda noben večer ni zaspal pred polnočjo, ker so tako nemogoče zacvilila vsakokrat, ko jih je kdo odprl. In enkrat je človeku zadosti! je Edo pohitel v stanovanje ter iz stenske omare vzel kanglo masti, ki jo je že kdove kdaj prinesel z železnice, kjer je bil zaposlen kot kretničar. Takole, je nekaj minut kasneje debelo namazal mehanizem. Samo kaj se je zgodilo potem? Ravno se je spustil z lestve in si zadovoljno pomel roki, ko je vstopila sosedova Mirjana. In prav njej je potem velik kos masti padel naravnost na nos in joške. Še danes ne govorita, pa čeprav ji je takoj pri naslednji plači v nabiralniku pustil desettisočaka za novo bluzo in kilo kave za povrhu. Človek ne sme biti malenkosten, je zaključil Stanko, iz žepa izvlekel šop ključev in odklenil vrata na koncu hodnika.

S kovinske police je potegnil dvajsetkilski žakelj in ga postavil na tla. Nadel si je gumijaste rokavice in z obema rokama zaril v seme, ki ga je bilo skoraj do roba: ljubice, ptičice, tole imam pripravljeno za vas! No, pogledjte, kako dobro, je pustil, da mu je zrnje spolzelo med prsti, skrbno zavezal žakelj, si ga oprtal in pohitel po hodniku do dvigala. Na dvorišču je odklenil rumen kombi, skozi stranska vrata potisnil žakelj, sedel za volan in po prazni cesti počasi odpeljal proti Zvezda parku. Ko je stopil iz avta, se je najprej sprehodil do zelene ute, v kateri je že vsa leta droben mož pekel kostanj. In ga prodajal po tristo. Po tristo! je zamomljal Stanko. Tistih nekaj kostanjev, pa hoče tristo! Zares oderuško, je stopil naprej in se ustavil pred velikanskim sidrom, ki stoji za avtobusno postajo. To je šele dobro, se je zarežal na ves glas in si iz nosa izpulil dlako, ki mu je grdo štrlela ven. Kaj neki so mislili, ko so sredi mesta postavljali tako veliko sidro?

Še malo pa se je začelo svitati. Vrnil se je h kombiju, izvlekel žakelj, si ga oprtal in se vrnil na sredo parka, kjer so bile v krogu razporejene zelene klopi. Komunalci jih bodo vsak čas odpeljali, je na eno odložil žakelj in ga razvezal. Segel je v zrnje in zajel prgišče. Pridite, otročiči moji, le pridite, je zrnje vrgel v zrak. Z vseh strani so prileteli golobi, ki so se prerivali in skakali drug po drugem, ker je vsak hotel dobiti kar največ Tako, tako, je Stanko zadovoljno momljal in v zrak metal še več zrnja. Dokler ni bil park poln sivih in črnih ptic.

Medtem ko so golobi še skakali drug po drugem, se je z žakljem vrnil h kombiju in odprl stranska vrata. Najprej je k sebi potegnil lopato in metlo, potem je dvignil žakelj in ga potisnil čisto v kot, da bo zasedel čim manj prostora. Z ramo se je prislonil ob vozilo in opazoval ptice: večina se jih je opotekala in krilila s perutmi, kot bi hotele vzleteti, pa ne znajo več. Tako, tako, si je zadovoljno pomel roke in kombi previdno zapeljal čez robnik. Sredi parka je ustavil, skočil

ven, si nadel gumijaste rokavice in odprl stranska vrata. Zdaj je večina golobov že ležala čudno pokrčenih, nekaj pa se jih je še premetavalo. Ni kaj, je moški zgrabil lopato in začel mrtve golobe metati v kombi.

Čo je bil pri koncu in v parku ni ležal en sam mrtev ptič več, je zgrabil metlo in pometel perje, ki ga ni bilo ne vem koliko, ampak vseeno: ni lepo, če je park nastlan z golobjim perjem. Tako so mu rekli na občini, pa tudi sam je imel toliko občutka, da ni mislil drugače. Še enkrat se je sprehodil po parku, potem je zaprl stranska vrata in zapeljal na glavno cesto.

Na odlagališču je ustavil čisto na koncu dvorišča, pred pečjo, skočil iz kombija, odprl stranska vrata in izpod sedeža potegnil črno vrečo. Nekaj golobov je dvignil za noge, si jih dobro ogledal in jih vrgel nazaj na kup. Šele s sedmim ali osmim je bil zadovoljen. Na hitro ga je spustil v vrečo in potem še enega za vsak slučaj. Preden je uslužbenec v zelenem kombinezonu prišel za njim, je črno vrečo potisnil nazaj pod sedež. Bo kaj? se je možakar ustavil pred njim in z glavo pomignil proti kombiju ter se zarežal. Sam pogledaj, je Stanko skomignil z rameni. Vzemi, kolikor hočeš. Sem prepričan, je možakar z dlanema podrgnil po hlačnicah kombinezona, da si boljše vzel zase. O jebenti, je Stanko zamahnil z roko, poln kombi golobov sem ti pripeljal, ti pa godrnjaš, da sem boljše vzel zase. Da te ni sram! Zaradi mene lahko vse pustiš, lahko pa tudi vzameš vse in jih še zamrzneš, da bosta s staro imela za pozimi! Ampak hitro, si me slišal, hitro, ker ne mislim čakati do jutri. Že hitim, že hitim, se je možakar nagnil v kombi in začel izbirati. Tale gre z menoj, je na tla spustil enega, in tale, je takoj zatem izvlekel še enega. Čakaj malo, je z roko segel daleč naprej, ta je pa zares lep. Še tega vzamem. Dovolj bo. Dovolj, se je vzravnal in pogledal Stanka. Sem bil hiter? Dobro, dobro, je Stanko prikimal. Zdaj pa odpri vrata, da zapeljem kombi not. Takoj, se je možakar upognil, golobe, ki so ležali na tleh, odrinil na stran, da ne bi kombi zapeljal čeznje in pohitel do težkih kovinskih vrat. Misлил si je, da je Stanku lahko. O, lahko je človeku, ki ima vsega v izobilju.

Doma je Stanko na mizo postavil črno vrečo in poklical Cilko, naj pride in pogleda. Pa sta res lepa, je iz vreče potegnila enega in ga odložila v korito, potem še drugega. Se vidi, da sta mlada in zdrava. Mlada in zdrava, je odšla v kopalnico, prižgala luč in iz kadi vzela lavor, v katerem je namakala spodnje perilo. Zamašila je odtok, natočila vroče vode in prinesla goloba. Slišiš, je zaklicala iz kopalnice, nož sem pozabila. Bodi dober in mi ga prinesi! Že grem, je moški odprl predal in vzel ukrivljen nož, ki ga je imela Cilka prav v ta namen. Ko je stal v kopalnici, je še enkrat vzdihnila, kako lepa goloba je prinesel. Si moreš misliti, je čez čas tlesnila z jezikom, da eni ljudje nimajo ničesar jesti, vi pa vsak mesec sežgete na stotine golobov! Groza me je, če samo pomislim. Ampak midva imava pa srečo, a ne? se je obrnila in nasmehnila. Ja, je prikimal Stanko, midva imava srečo. Saj bi jih lahko prinesel še več, ampak kaj naj z njimi? Vsak dan tudi ne moreva jesti isto. Bodi pameten, je Cilka zamahnila z roko, na katero se ji je napopalo sivo perje, vsak dan človek res ne more jesti istega.

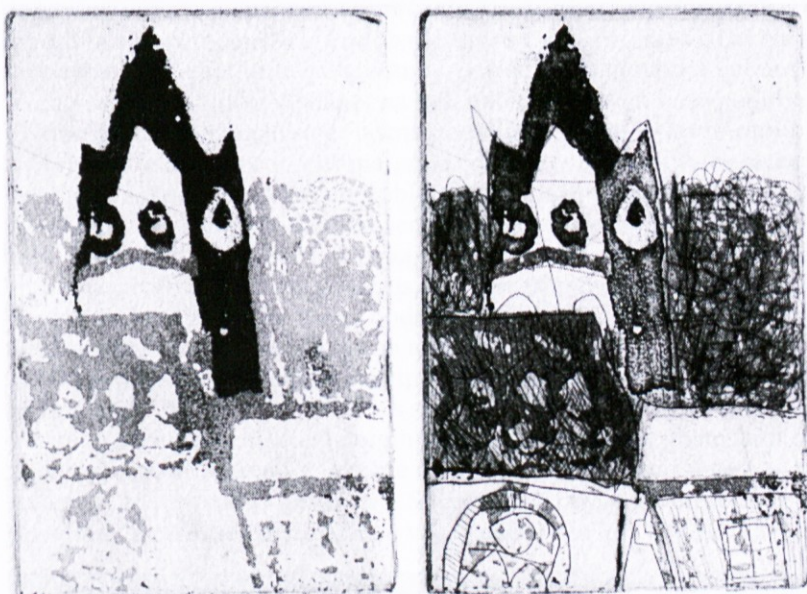
Nekaj pred enajsto je pred vhodna vrata postavila črno vrečo in možu pomignila, naj jo čimprej odnese v smeti, da ne bo smrdelo po hodniku, ker se bodo sosede spet jezile. In dobro zapri pokrov, da ne bodo mačke vsega razkopale. Prejšnjikrat mi je bilo prav nerodno,

ker je bilo perje po vsem dvorišču. Babnice so imele kaj videti, o ja, babnice so imele za kaj vrteti svoje ostre jezike. Veš, da bom, je možki vstal od mize, si ogrnil na več koncih natrgano jopo in stopil na hodnik. Prižgal je luč in se po stopnicah povzpел v pritličje. Slišal je, da se zunaj nekdo pogovarja, zato je za steklenimi vrati obstal in počakal, da so se glasovi oddaljili. Potem je stopil ven, pogledal po dvorišču gor in dol ter vzdihnil, da bo zgodnja zima. Ni bil še konec septembra, pa je veter že vrtinčil oranžno in rjavo listje, ki ga je močno deževje pred dnevi potrgalo z vej, da so bile skoraj gole.

Cilka je medtem pomila kad in umivalnik. Še najslabše je, če se umazanija prisuši, je dvignila pokrov straniščne školjke. Po stranišču se vidi, v kakšno hišo si prišel. O ja, je zmajala z glavo, samo v stranišče stopim in vem, pri čem smo. Stranišče je slika gospodinje. Ampak pri meni je čisto, da kar sije! Človek bi lahko jedel iz školjke. Prav zares, je sprala gobico in odšla v kuhinjo.

5

Kavico skuham, je rekla Cilka, ko je Stane odložil žlico in si od masti svetleče prste in ustnice obrisal v prtiček. Medtem ko je čakala, da zavre voda, je večkrat zmajala z glavo, da je bilo dobro kosilo. Ampak sosede se pa vedno nekaj zmrdujejo in vihajo nosove. Sploh ne vejo, kaj je delikatesa. Ne vejo pa pika! Česa vsega človeku ne servirajo v restavraciji! Od polžev do žabjih krakov! Tisto je dobro, kaj?! Okusno? Še kaj! Nobena skrivnost ni, da se polži sluzijo kot sam hudič, žabe pa, fej in fuj! je zamahnila s krčasto roko. Ne smem pomisliti. Za nič na svetu ne bi dala v usta žabe. Pa naj bo stokrat oprana in pečena! Zaradi mene stokrat. Nasprotno pa so golobi čiste živali. Kot kokoši in race. Ne, je odkimala z glavo, nič slabši niso. Bi rekla, da je golobje meso celo okusnejše. Raca je trda. Ampak golob, o ja, golob se pa v ustih raztopi kot maslo. Prava delikatesa.

NATAŠA MIRTIC

BREZ NASLOVA, 1999

barvna akvatinta in jedkanica, 49 x 65 cm

Jože Hrovat

OBMOČJA INTIME

*Le seul argument contre l'immortalité est l'ennui.
De la dérivent d'ailleurs toutes nos négations.*
(Cioran)

1

Začnimo z Nietzschejevim temeljnim uvidom na področju estetike, s katerim se izogne slepim ulicam, kamor nas sicer vodijo različne variante larpurlartizma: estetsko mora biti fundirano na samem sebi. To pomeni, da je naša eksistenca, *Dasein*, upravičena le kot »ästhetisches Phänomen«.

Estetsko mora biti fundirano na življenju: iz ozadja izstopi telo. Sem samo telo in nič drugega. No, morda sem tudi kaj drugega, toda za to nimam nobenega zagotovila. Telo se kaže običajno kot skupek fragmentov: roke, noge, trup itd., in včasih se celo zdi, kot da npr. moje roke ne bi bile nič drugega kot zgolj in samo moja lastnina, ki se ji lahko iz določenih razlogov in v določenih okoliščinah celo odpovem. Takšno razumevanje telesa je značilno zlasti za medicino, kjer se igrajo danes kirurgi mehanike. Toda kaj se dogaja pri tem s celoto? Kako priti do telesa v njegovi totalnosti?

Na neko celoto se navezuje zgodba o Narcisu. Narcisova zgodba je zgodba o pogledu, ki hoče ujeti celoto, totalnost, v katero so združeni vsi fragmenti zgodbe. V nekem smislu bi lahko rekli, da je prišel Narcis do svoje popolnosti, tj. svoje izpopolnjenosti. Le-ta se kaže v načinu osmislitve podobe. Njegove moči so zdaj izčrpane: je točno to, kar je, iz česar je zato izključeno soočenje s tistim, kar še ni, kar pa bi lahko bil. Vse možno je pri njem že tudi dejansko. Cena, ki jo mora za to plačati, je temu primerna: smrt. Absolutna bit se naenkrat prikaže v podobi absolutnega ničča. Podoba se utopi v svoji vidnosti. Od Narcisa ostane le Echo: krik, glas, odmev, mit, ki mu zagotavlja večnost. Vidno se transformira v slišno, na nek način inkarnira v ne-podobo. (Tovrstna inkarnacija je sicer lastna poeziji, njenemu in-formiranju.)

Telo mi je dano torej od zunaj, namreč telo v obliki totalne podobe. Toda ta danost ni nekaj neproblematičnega. En problem je v tem, da nisem tam, kjer se vidim, da sem. Celota, totalnost je neresnična, laže. Lastno telo mi kaže kot nekaj tujega, zunanjega. Identifikacija zato v resnici nikoli do konca ne uspe. Toda združitev ni več mogoča. Razkorak med mano in mojo podobo je nepreklicen, neodpravljiv. Sem še vse tisto, kar zdajle ravno nisem.

Nekaj povsem drugega nam pripoveduje zgodba o voyeurju. Le-ta za razliko od Narcisa ni obseden s svojim lastnim telesom in podobo, temveč s podobami in telesi drugih. Voyeur se je zavil v goste tančice anonimnosti. Skozi evolucije se je njegov razvoj zreduciral na oči, ki so dobile značaj vampirjevih zob. S temi očmi izsesa globino do gole površine. Včasih se zdi, kot da se ves svet obnaša kot voyeur, ki si te

je izmislil ravno zaradi nekega negotovega, nikoli jasnega občutka o malo, premalo, ne zadosti; iz želje po več, po še ... Tako se začne zapeljevanje: z vonjavami, tipi, okusi, glasovi, podobami, skozi vsa čutila prodira vate.

Voyeur je zdolgočasen. Po naravi iskalec, skuša z nenehnim razkrivanjem in odkrivanjem zaustaviti širjenje dolgčasa. Nekaj, kar lahko kratkočasi ta neznosni dolgčas. Dokler ne postane kratkočasenje predolgo, dolgočasno. Voyeur išče naprej.

Če ne ve, kaj išče, potem se zastavi vprašanje o smislu tega iskanja. Kdor ne ve, kaj išče, pristane na koncu na kar koli. Ali je potem smisel iskanja v iskanju samem? Smisel gledanja v gledanju?

Pogled se ustavi na podobi, netransparentni površini, kjer se utabori. Mesto počitka, ki mu sledi pustošenje in uničevanje, asimilacija ne-vidnega. Pogled, ki uničuje. Gola površina se spremeni v zrcalo.

Rezultat nenehnega razkrivanja in odkrivanja so barikade, ki se lahko na koncu spremenijo v labirint. Labirint je po definiciji kraj, kjer se zgubiš. Marsikdo se nikoli več ne najde. Na tak način se lahko izgubi voyeur: preprosto se ujame v podobe zrcal. Čez nekaj časa lahko pride do nevarne pozabe. Ko se ne spomni več, kdo je, je lahko že kdor koli; lahko torej privzame tudi tvojo identiteto. Ko si pogledal v svet, lahko pogleda vate še on, s tisočimi majhnimi, nevidnimi očmi, ki te opazujejo, komentirajo, ocenjujejo, poslušajo ...

2

Identifikacija z zrcalno podobo pomeni za psihoanalizo »neko ontološko strukturo človeškega sveta«. ¹ Do le-te naj bi prišlo pri otrocih od šestega meseca starosti naprej, torej še pred njihovo vključitvijo v red simbolnega, se pravi v red govornice, označevalca. Nastane razlika in razmerje med podobo in okoljem. Podoba izstopi iz okolja in zaživi svoje lastno življenje.

»Dejstvo je, da je celotna oblika telesa, s katero subjekt v odsevu anticipira dozorevanje svoje moči, le-temu dana le kot *Gestalt*, se pravi v neki zunanosti, v kateri se mu kaže predvsem kot izstopajoča postava, v katero je ujeta, in v sprevrnjeni simetriji, kar je v nasprotju z živahnostjo gibov, za katere subjekt čuti, da ga animirajo. Toda ta *Gestalt* – katere teža je utemeljena v sami danosti človeškega rodu, čeprav je njen način gibanja komajda spoznaven – s tema dvema aspektoma svoje pojavitve hkrati simbolizira mentalno stalnost *Jaza* in nakazuje njegovo neizogibno odtujitev; dodaten pomen pa ji dajejo tudi povezave, ki združujejo *Jaz* s postavo, v katero človek projicira sam sebe, s prikaznimi, ki mu vladajo, in navsezadnje z avtomatom, v katerem si prizadeva v neki dvoumni zvezi dovršiti svet, ki ga je sam ustvaril.« ²

Ob soočenju s totalno podobo nastopi razlika, nek razcep med »zunaj« in »znotraj«, obenem pa že tudi poskus premostitve tega razcepa, vzpostavitev povezave (razcep ima tudi konstitutiven značaj). Prisiljen sem se sprijazniti s svojo ne-celostjo, s tem, da dobim svojo podobo šele od »drugega«. *Jaz*, ki gleda, ni nikoli tam, kjer se vidi.

Podobno situacijo imamo pri Husserlu. Ko je s svojo fundamentalno *epoché* postavil svet v oklepaj, mu je preostal le še čisti *jaz* kot *ego cogito*. Svet ima pomen in veljavo le v razmerju do tega *jaza*, ki pa je na nek način »razčlovečen« (ni več človeški *jaz* kot tak). Človek ostane, tako kot svet, v oklepaju.

»S fenomenološko *epoché* reduciram svoj naravni človeški *jaz* in

¹ J. Lacan, *Spisi*, Analecta, Ljubljana 1994, str. 38.

² *Ibid.*, str. 38 f.

³ E. Husserl, *Kartezijanske meditacije*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, str. 73.

svoje duševno življenje – področje svojega *psihološkega samoizkustva* – na svoj transcendentalno-fenomenološki jaz, na področje *transcendentalno-fenomenološkega samoizkustva*. Objektivni svet, ki zame je, ki je zame vedno bil in bo, ki vedno more biti z vsemi svojimi objekti, črpa – kakor sem že rekel – svoj celotni pomen in veljavnost svoje biti, ki jo vsakokrat zame ima, iz mene samega, iz mene kot transcendentalnega jaza, tistega, ki izstopi šele s transcendentalno-fenomenološko epoché.«³

Soočeni smo s starim problemom: jaz, ki gleda, ni nikoli tam, kjer se vidi. Imamo apodiktičnost, nimamo pa adekvatnosti. Na delu je že spet razlika.

Husserlov transcendentalno-fenomenološki jaz je nekakšen »nedolžni« voyeur, ki je nedolžen tako dolgo, dokler nima pri tem gledanju nobenega »slabega« namena. Gleda preprosto zato, da bi videl.

»Kar se tu kaže, lahko opišemo tudi takole: če imenujem v ta svet posegajoči in kako drugače vanj živeči jaz *zainteresiran* za svet, tedaj je fenomenološko spremenjena in stalno tako zadržana naravnost v tem, da se jaz razcepi tako, da se nad tem naivno zainteresiranim jazom etablira fenomenološki jaz kot *nezainteresirani gledalec*. Da je to tako, je potem spet dostopno neki novi refleksiji, ki kot transcendentalna zopet zahteva izpolnitev prav te držé *nezainteresiranega* gledalca – z edinim namenom, ki mu je še ostal, da bi gledal in adekvatno opisoval.«⁴

⁴ Ibid., str. 80 f.

Husserlov projekt transcendentalne fenomenologije je vezan na poskus vzpostavitve novega reda, poskus, ki je potemtakem soočen s t.i. krizo starega (namreč reda). Kriza je lokalizirana na Evropo, toda kolikor pomeni Evropa tukaj tisti ekspanzivni kulturni prostor, ki se je razširil po vsem svetu, toliko ima zadeva planetarni značaj. Kaže se kot izguba smisla. Ideali in vrednote ne ustrezajo več trenutni situaciji. Že pred Husserlom je tematiziral to krizo Nietzsche kot *nihilizem*. Bistvo nihilizma je mogoče povzeti v stavku: »Bog je mrtev.« Namreč Bog kot predstava nadčutnega, nekakšen rezervoar smisla. S tem pa pridobi na teži čutnost, senzualnost, telo. Če parafraziramo Wittgensteina: Meje mojega telesa so meje mojega sveta. Toda kolikor sem vezan na telo, čutnost, toliko sem vezan na končnost (Husserlov transcendentalni jaz je bil še nesmrten).

3

Konec metafizike opredeljuje vrnitev k *phýsis*. Mesto transcendentalnega jaza zasedejo moč, želja, libido itd., se pravi netransparentne ekonomije, ki upravljajo s telesom. Jaz je drugi: temu bi se lahko reklo igra zreal. V ogledalu se včasih prikaže tudi kaj takega, kar tja ni bilo projicirano. Če je sama telesnost telesa vezana na »poželenje« (kot manifestacijo moči, želje, libida ...), potem je jasno, da nikakor ne more biti jasno, kdo je tukaj gospodar oz. subjekt tega poželenja. Morda bi bilo celo bolje, če govorimo o gospodarjih. Ali to pomeni, da je jaz kot subjekt mrtev? Ali je možna rekonstrukcija subjekta, ki bi bila morda konstrukcija iz elementov telesa? Kako sestaviti konsistentno zgodbo telesa?

Novi jaz kot drugi se uveljavlja z razpadom subjekta na nepregledno množico novih.⁵ Jaz kot drugi se daje iz vrzeli med *zunaj* in *znotraj*. Drugi je kot drugi vsekakor nekaj heterogenega, nekaj, do česar se vzpostavlja poseben odnos: odnos ocenjevanja, vrednotenja, preračunavanja. Za ponazoritev si oglejmo nek patološki primer:

⁵ »Sprejetje *enega subjekta* mogoče ni potrebno; mogoče je ravno tako dovoljeno mnoštvo subjektov, katerih vzajemna igra in boj sta temelj našega mišljenja in sploh naše zavesti. Neka vrsta *aristokracije* »celic«, v katerih počiva gospodstvo? Gotovo pares, ki so med seboj vajeni vladanja in znajo ukazovati?« (F. Nietzsche, *Volja do moči*, Slovenska matica, Ljubljana 1991, str. 285.)

»Precej anoreksičark govori o tem, da imajo v sebi 'prikazen', da jih le-ta obkroža, 'diktator, ki si me podreja', kot to opisuje neka ženska; 'majhen možic, ki me moti pri jedi', je opis druge ... Majhna prikazen, diktator, ('drugi jaz', kot ga pogosto opisujejo) je zmeraj moški ... Anoreksičen *drugi jaz* – jaz neobvladljivega apetita, nečistosti in umazanosti, mlahave volje in duševne odrevenelosti, je telo ... Toda prav tako je (in tukaj so anoreksična združenja gotovo med najpomembnejšimi na zahodu) *ženski jaz*. Ta dva jaza se kažeta v nenehni vojni. Vendar je jasno, da je moška stran tista – s svojimi združenimi vrednotami višje duhovnosti, razvitejše intelektualnosti, močmi volje –, ki se izraža in razvija v anoreksičnem sindromu.«⁶

⁶ S. Bordo, *Anorexia Nervosa*, cit. po J. Sawicki, *Foucault, feminism and question of identity*, v *The Cambridge Companion to Foucault* (ur. G. Gutting), Cambridge University Press 1994, str. 292.

Podobnih primerov je seveda še več, in gotovo bi brez težav našli tudi kakšnega na moški strani (opozorimo le na primer bodibilderja: morda je tukaj ženski »duh« tisti, ki mu »nagaja«; morda je celo ženski pogled tisti, s katerim se opazuje ...).

S postavitvijo subjekta na os želje, tj. na dejavnosti telesa, izgubimo metafizično središče, ki ga je prej utelešal *ratio* (možne so seveda tudi drugačne organizacije središč). Ta novi (pogojno rečeno) subjekt je tako odvisen od ekonomij, ki so neprezentne, netransparentne, onstran razumevanja. Zaradi te difuznosti Nietzsche ni sposoben ontološke osmiselitve subjekta. Le-ta je v svoji dionizični razpuščenosti vezan na oprijemljive danosti, ki koketirajo s čutnostjo – ki so potemtakem po meri telesa. Dionizični subjekt kot subjekt samo-pozabe zato na nek način izstopa iz zgodovine. Zgodovina postane zadeva igre: sestavljanja in razstavljanja, se pravi manipulacije.

Vendar pa telo kljub temu funkcionira tudi na način mišljenja, ponotranjanja izkustva, *mnemé* ... Do samozavedanja pride oz. samozavedanje je motivirano v tistem trenutku, ko je ogroženo telo. Skrajno instanco te ogroženosti predstavlja smrt. Ekonomija smrti na nek čuden način rešuje življenje (samozavedanje). To pomeni, da pred-subjektni jaz investira svoje telo v *Sein-zum-Tode* kot zbirno točko difuznosti, na ta način pa subjektivira na način individuacije (smrt je zmeraj moja smrt). Heidegger sicer ne govori več o subjektu, temveč o *Da-sein*. Ta *Da*, tu, bomo interpretirali na tem mestu kot telo. Ko investiram telo v smrt, se poljubnost igre neha.

Nietzscheju sicer lahko očitamo, da je preforsiral Dioniza in pozabil na Apolona. Toda v samem bistvu je zadel dogajanje, ki smo mu priča: izguba središča, ukinitvev distance, neka nova zgodovinskost ... Zaradi inflacije besed je prišlo do izgube pomena. Pomen je nekaj, kar se daje razumu, kar je vezano na racionalnost, novi subjekt pa deluje na način čutnosti, senzualnosti.

4

Vrednost slike se meri danes po njeni intenziteti, tj. po stopnji provokacije perceptivnega aparata, vzdraženju telesa. Slika je vezana na moč. Vprašanje je, kako zasesti perceptivni aparat, kako vzbuditi željo, preko katere bo vanjo subjekt pripravljen investirati svojo – freudovsko rečeno – libidinalno energijo. V tem smislu nas slike zapeljujejo.

Slikarski cikel Igorja Papeža *Območja intime* odpirajo prav poseben sklop vprašanj in problemov. *Voyeurjev labirint*, s katerim se začnejo, bi lahko nosil tudi drugačen naslov, npr. *Tukaj je bilo telo* (zdaj pa je voyeur). Ali pa *Telo v izginevanju* (mogoče celo več teles). Ali pa *Telo z organi* (raztelešeno telo). Dejstvo je, da je voyeur posebej zainteresiran za prav posebne sklope organov, ki nosijo naslov *Ob-*

močja intime.

Območja intime so vezana na strateški prostor, v katerem se dogaja individuacija telesa. Seveda gre za prostor diskretnosti, ki je kot tak ločen od javnega. Diskretnost je zmeraj ekskluzivna, zaprta, zakrita. O določenih stvareh se ne govori na glas. Sama intima ni nekaj vnaprej danega, nekaj samoumevnega, temveč zmeraj nekaj posredovanega, v nekem smislu celo proizvedenega. Vsaka kultura vzpostavlja svoja lastna območja intime, ki so v usodnem razmerju z vsakim posameznikom. Če začnemo pri telesu: določeni deli morajo biti vedno zakriti (v arabskem svetu drugače kot npr. v azijskem ali evropskem). Potem je tu protokol obnašanja, različne stopnje sprejemljivosti oz. nesprijemljivosti, tolerantnosti itd. Za vse to so zadolžene ustrezne institucije: družina, cerkev, šola ... V katoliškem svetu se je tako izoblikoval v okviru Cerkve poseben prostor dogajanja diskretnosti: spovednica. Nekaj podobnega se dogaja na psihoanalitičnem kavču.⁷

⁷ Cf. M. Foucault, *Subjekt in oblast ter O genealogiji etike: pregled dela v nastajanju v Vednost – oblast – subjekt*, Krt, Ljubljana 1991. Sam fenomen intime bi bilo mogoče izpeljati tudi iz njegovega glavnega projekta *Zgodovina seksualnosti*, ki pa je ostal na žalost nedokončan.

Glede na to, da so območja intime zmeraj bolj ali manj, tako ali drugače zakrita območja, ravno preko oz. s pomočjo te svoje zakritosti ustvarjajo *desideratum*. *Desideratum* privablja in zbira, na ta način pa fiksira in določi voyeurjev pogled. To je obenem že tudi hierarhizirano območje, območje transcendence, čistega presežka. Tukaj stoji in pade mnogokrat povsem zabrisana ločnica med pornografijo in erotiko. Kaj je to pornografija? V temle kontekstu bomo rekli takole: trgovina z intimo. Pornografija ve, da se dogaja v privatnih sferah nekaj pomembnega, za posameznika nadvse dragocenega in vrednega, zato zadeve ni težko spraviti v promet. S pomočjo estetike prinese to na površino, in to je to. S te perspektive se kaže kot pornografija tudi Oprah, Springer, ves rumeni tisk ipd. Ko govori Andy Warhol o tem, da je vse na površini, govori pravzaprav ravno in predvsem o tem.

Voyeurjev labirint izpostavlja telo (telesa?), ki je že dekonstruirano. Dekonstruktijo izvaja pogled: pogled voyeurja kot nekega anonimneža, ki je lahko tudi jaz. Dekonstruktijo je potrebno razumeti (drugače kot pri Derridaju) kot hierarhizacijo, ki privilegira določena območja, druga pa zapostavi, tj. premesti v ozadje. Dekonstruktija (v katero je torej že vpisana hierarhizacija) pomeni potemtakem postopek premeščanja. Telo kot sramežljivo telo se umika za svoja privilegirana območja, kjer si reorganizira polje diskretnosti. Voyeur opazi prevaro in sledi tem strateškim premikom, dokler se nazadnje ne izgubi v različnih plasteh, ki se razvrščajo ena za drugo in na ta način izoblikujejo svojevrsten labirint. Gibanje, nekakšen vrtimec, je usmerjeno v samo sliko.

V *Fuckadelyi* kot »realizaciji metafore o anemični orgiji«, je napetost razrešena. Dekonstruirano telo (podkupljeno telo?) se je končno ootreslo sramežljivosti in tukaj že nastopa v vlogi ekshibicionista. Gibanje je usmerjeno navzven. Če se je v *Voyeurjevem labirintu* še čutila napetost kompozicijske narave, nekakšna notranja nestabilnost telesa, je tukaj postavljeno ravnovesje. Telo je začelo v igri sodelovati.

5

Telo je zamišljeno za celotni opus kot slika sama. Robovi telesa so robovi slike: interaktivni robovi slike-telesa ne izolirajo, temveč ga oz. jo umestijo v isti prostor kot gledalca-voyeurja. Tradicionalni okvir ima podobno funkcijo kot aplavz ob začetku in koncu koncerta: delo

premesti nekam »drugam«, v nek nov prostor, ki na nedefiniran način korespondira s prvim, z »realnostjo«. Slika-telo ni več renesančno okno. Z interaktivnimi robovi nakazuje svojo namero, da »vdre« v prostor »realnega«. Hoče biti del tega prostora, ga sooblikovati s svojo lastno arhitekturo.

V obeh omenjenih slikah-telesih se že čuti vdor »realnega« v njuno telesnost – spodaj levo.

Slika-telo razume avtor takole: »Platno predstavlja kožo, na katero se fizično nalagajo vizualne brazde vsakdanjika v obliki nalepljenih časopisov, reklam, ki jih koža absorbira skozi nove nanose barve, jih na pol prikrije, nakar jo preplavijo nove reklame, katere spet prikrije odtenek bolj blede barve. Vse skupaj spominja na orgijo rimskega aristokrata, ki izbruha jed, s katero si je napolnil želodec, da bi lahko znova užival v njenem okusu. Tokrat ga nadomesti anonimni individu-um, ki s pomočjo moderne medicine, aparatur, drog in hedonistične indiferentnosti ponavlja ta postopek do te mere, da se okus po hrani loči od procesa prehranjevanja, lastno identiteto poistoveti s strojem, na katerega je priklopljen, užitek pa izenači s praznjenjem želodca.«

6

Območje intime bi lahko podnaslovili z *Voyeur se je podal na izlet v notranjost...* Na paradoksalen način se ravno tukaj vdor »realnega« še intenzivira. Na levi strani imamo »kožo«, pod katero so se sedimentirale najrazličnejše reklame, ki jim je izpostavljena vsak dan. Zraven je kos realnega oblačila, ki kožo običajno obdaja, ščiti. Na desni strani se nam kaže prizor, kakršnega odkriva medicina. Telo je razstavljeno na najosnovnejše elemente. Prav vse je »razsvetljeno«, prav nič ni ostalo onkraj pogleda. Zaradi tega je ukinjena tudi vsakršna hierarhija. Vse nastopa na isti ravni: medicinskemu pogledu sta na enak način podvrženi tako zunanost kot notranost. To je hladen pogled, brezoseben, ravnodušen, kot pogled mehanika, ki zamenja pokvarjeni del z novim. Zaradi neprestanega bombardiranja s senzualnimi elementi se je organizem utrudil. Vse skupaj poteka prehitro, zato zadeve ni mogoče premisliti. Lahko se le pasivno prepusti dogajanju.

V *Plastičarni* se zgodba nadaljuje. Območja intime kot območja potencialnih oaz, v katerih bi se lahko utrujeni pogled morda odpočil, so izginila. Novi lepotni ideali, ustvarjeni industrijsko, morajo v zadnji fazi še čez laboratorij plastičnega kirurga, ki izpili zadnje podrobnosti. *Desideratum* kot nekaj industrijskega je hkrati nekaj zelo vprašljivega. Plastična lepota ni ne vem kako obstojna, zato je rešitev v kvantiteti. To je bil že problem *pop arta*: takoj ko je izdelek prišel ven, ko bi torej moral biti po vseh pravilih še svež, je bil že postan, zastarel. Problem je med drugim tudi v tem, da material plastične kirurgije ne zagotavlja dovolj spontanosti, tj. širši repertoar izraznosti. Če je vse na površini, hitro zmanjka rezerve ...

Za vzpostavitev *desideratuma* je bistvena bolj ali manj restriktivna prepoved. Ta prepoved nima le negativne funkcije, torej ni le nekaj, kar prepoveduje, ampak je v tem prepovedovanju tudi konstitutivna. *Desideratum*, samo osrčje območja intime, je nekaj radikalno heterogenega (nek modus transcendence), zato je bistveno, da se vzame prepoved zares. Iz *zares* prepovedi vznika želja. Prepoved postavlja mejo med *zunaj* in *znotraj*, med *homogenostjo* in *heterogenostjo*. Kršenje je sicer ne odpravlja, je le način njenega negativnega potrjevanja. Na ta način kršitev že računa na možno kazen, ki onemogoča asimilacijo

heterogenosti. Točno to pa se dogaja v primeru pornografije: ekspanzija homogenizacije, ki poruši vse meje. Heterogenost je ukinjena, asimilirana, zreducirana na isto, transcendenca telesa kot njegova drugost izčrpana. Telo postane nekaj instrumentalnega, razpoložljivega. Telo je *tu* na način predmetnosti. Njegova vrednost je zreducirana na njegovo uporabnost.

7

Točno to se zgodi v *Zastavah slave*, ki je nekakšna logična predhodnica *Collateral Damage*. Telo kot uniformirano telo je podrejeno instituciji, ki skrbi za to, da se ukinejo razlike med posamezniki, da se le-ti podredijo njeni totalnosti. Ta prehod bi lahko z Deleuzom označili kot prehod iz disciplinske v nadzorovalno družbo.

Gre za prehod iz tovarn v podjetja, iz kalupov v modulacije. Tovarna kot mesto produkcije organizira prostor-čas na način zbiranja posameznih produkcijskih sil v celoto, ki presega svoje dele. Delovno mesto je fiksno. V podjetju se vse skupaj spremeni: delovno mesto se ves čas spreminja, preko stalne zamenljivosti pa se ustvarja ambient tekmovalnosti in rivalstva. »Družina kot *zaprto polje* propada kot vse druge zaprtosti: izobraževanje, poklic itd. Določena ministrstva že nekaj časa naznanjajo ustrezne reforme: izobraževalne reforme, reforme industrije, bolnišnic, vojske, zaporov; toda vsi vemo, da so te institucije bolj ali manj pred končnim propadom.«⁸ Bolnišnice se spreminjajo v domačo oskrbo ali enodnevne bolnišnice, državni izobraževalni sistem je začel upoštevati princip plačevanja po rezultatih, permanentno izobraževanje že izpodriva tradicionalne šole, izpite je zamenjalo neskončno preverjanje. Na ta način se tudi izobraževanje spreminja v trgovino.

V disciplinskih družbah je posameznika opredeljeval podpis, matična številka občana, ki ga je v določenem sistemu umeščala na določeno pozicijo. S tem se je vzpostavljalo razmerje med posameznikom in družbo. To razmerje nadzorovalne družbe ukinejo. Podpis in številko zamenja koda. Individualno postane divididualno, množice pa vzorec, podatek, tržišče ... Podlaga denarja je bilo zlato, zlate rezerve, zdaj pa se sam denar umika pred čeki, kreditnimi karticami, delnicami itd. »Ta tehnološki razvoj korenini globoko v mutaciji kapitalizma. To situacijo, ki je splošno priznana, lahko povzamemo takole: kapitalizem devetnajstega stoletja je bil koncentrirajoč in lastniški, usmerjen v produkcijo. Tako je tovarno spremenil v mesto zavora. Kapitalist je imel v lasti produkcijska sredstva in morda tudi druga podobna mesta (domove delavcev, šole). Kar se tiče tržišč, se jih je osvajalo ali preko specializacije, preko kolonizacije ali z zmanjševanjem stroškov proizvodnje. Današnji kapitalizem pa ni nič več usmerjen v produkcijo, ki je pogosto prenesena v oddaljene dele tretjega sveta. (...) Usmerjen je v metaprodukcijo. Nič več ne kupuje surovin in prodaja končnih izdelkov, temveč kupuje končne izdelke ali pa jih sestavlja po delih. Prodajati skuša usluge, kupovati pa dejavnosti.«⁹

Marketing je postal instrument družbene kontrole. Človek nima več občutka, da je v zaporu, temveč da je v dolgovih. Pesimistična vizija? Prav gotovo.

Med *Zastavami slave* in *Collateral Damage* je *Permisivni pankrt*. Tukaj še v maternici, toda kot grozeča napoved – s čeljustjo morskega psa. Vojna je postala računalniška igrice.

⁸ G. Deleuze, *Negotiations*, Columbia University Press, New York 1995, str.178.

⁹ Ibid., str. 181.

NATAŠA MIRTIČ

BREZ NASLOVA, 1999
barvna akvatinta, 65 x 49 cm

OBROBJE GLEDALIŠKO DEJAVNO, SREDIŠČE NE

Od zadnje predstave некоč slavnega in nadvse uspešnega amaterskega teatra v prvi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja redne gledališke dejavnost v Novem mestu tako rekoč ni. Razen nekaterih sporadičnih poskusov, ki pa niso uspeli prerasti v gledališko skupino z vsaj eno premiero letno, in seveda bolj ali manj rednega gledališkega dogajanja na novomeški gimnaziji, so gledaliških predstav željni Novomeščani odvisni predvsem od predstav gostujočih skupin. Kljub temu pa je v okolici Novega mesta kar nekaj gledaliških skupin z zelo bogato tradicijo, ki imajo skoraj vsako leto po eno premiero. Kako je možno, da je okoliš Novega mesta tako gledališko dejaven, samo mesto pa kljub več kot stoletni tradiciji ni?

Novo mesto po prenehanju delovanja amaterske gledališke skupine Dušana Jereba v osemdesetih let ni uspelo postaviti na noge gledališke skupine, ki bi bila vsako sezono sposobna na oder postaviti klasično besedilo. Skupin je nekaj sicer bilo, toda nobena ni zmoгла nadaljevati tradicije novomeškega amaterskega gledališča. To pa ne pomeni, da je gledališko ustvarjanje zamrlo v vsej novomeški okolici. Trenutno v okolici Novega mesta delujejo štiri amaterska podeželska gledališča. Nekatera so še zelo mlada, druga imajo dolgoletne izkušnje. Vsa delujejo z minimalnimi sredstvi in obstajajo predvsem ali izključno zaradi volje posameznikov, da nekaj naredijo za kulturno popestritev življenja svojega kraja, pa seveda tudi zaradi krajanov, ki tovrstne prireditve vedno množično podprejo s svojim obiskom.

Najmlajša je **skupina iz Ajdovca**. V ansamblu je petnajst igralcev in igralk, starih od 15 do 23 let, prihajajo pa iz Ajdovca in okoliških vasi. Kot pravijo, so hoteli dokazati, da mladina danes ni tako nesposobna, kot si to predstavljajo starejši, in da jim ne gre po glavi le pijača in zabava, pač pa da znajo narediti tudi kaj kulturnega. Odločili so se, da organizirajo povsem po svoje, brez pomoči odraslih. Izbrali so črtico *Jesenske sape* duhovnika Janeza Kmeta, ki je služboval v ajdovski fari pred drugo svetovno vojno in napisal mnogo zgodb iz kmečkega življenja. Po besedah Andreje Kastelic, režiserke, sicer dijakinja 3. letnika Gimnazije Novo mesto, so omenjeno besedilo izbrali zato, ker so vedeli, da jo bodo ljudje dosti raje gledali kot kakšno sodobno igro.

Vaje so potekale v gasilskem domu v Ajdovcu enkrat tedensko, pred nastopi pa dvakrat tedensko. Z minimalnimi finančnimi sredstvi in brez gledaliških izkušenj so naredili sceno, zbrali kostume in vse rekvizite ter imeli svojo krstno uprizoritev 13. maja 2001 v Ajdovcu. Čeravno je bilo po besedah igralcev vse skupaj zelo amatersko in prvič še zelo nesproščeno, je bilo domače občinstvo zelo navdušeno nad kmečko komedijo v domačem narečju. Skupina je po tej predstavi imela še nekaj nastopov po okoliških krajih (Žužemberški grad, Mirna Peč, Dvor, Prevole), z *Jesenskimi sapami* pa so zaključili 5. aprila pred domačim občinstvom. Za letošnje poletje pripravljajo novo igro, za katero pravijo, da bo bolj izpiljena kot prva, saj imajo zdaj že nekaj izkušenj.

Člani skupine vidijo svoje delo predvsem kot možnost prijateljskih srečanj ob petkih zvečer, kjer naredijo še kaj koristnega. Verjetno pa

Prizor z uprizoritve komedije Vladimírja Bajca *Oglasi se, Ferdinand* v izvedbi gledališke skupine iz Mirne Peči.

tudi lokalni prebivalci predstave svojih otrok, bratov in sester vidijo predvsem kot prijeten družaben pripetljaj, priložnost, da se s kom srečajo, se dodobra nasmejijo dobro jim znanim zgodbicam in na ta način zaključijo naporen delovni dan.

Precej bolj izkušena je **amaterska gledališka skupina iz Mirne Peči**. Delovati je začela že pred drugo svetovno vojno in igra skoraj neprekinjeno do danes. V skupini je trenutno osem igralcev, režijo pa je leta 1997 prevzela Staša Vovk. Skupina izvaja igre tako slovenskih kot tudi tujih avtorjev. Uprizarjajo samo komedije. Bogdan Krevs, predsednik mirnopoškega kulturno-umetniškega društva in obenem vodja dramske skupine, pravi, da radi uprizarjajo igre za ljudi, za širše množice, ki pa imajo seveda raje komedije kot resne drame. Za vsako uprizoritev dá skupina natisniti poseben gledališki list, na katerem je naslov drame, imena vseh igralcev in vlog, ki jih igrajo, in kratka vsebina igre. Gledališki list je obenem tudi vstopnica.

Skupina vsako leto izbere in uprizori (s ponovitvami na gostovanjih) po eno igro. V sezoni 2001/02 uprizarjajo *Strica Ihto* Carla Goldonija, leto prej je bila uprizorjena igra *Oglasi se Ferdinand* Novomeščana, pravnika in sodnika Sodišča združenega dela Vladimírja Bajca. Ob prelomu tisočletja so izvajali *Glavni dobitek* Fr. Lipaha, v sezoni 1998/99 igro *Le po kom se je vrgel ta otrok* Eve Janikowzke, v sezoni 1997/98 pa so igrali Partljičevno *Gospo poslančevno*. Poleg iger pa je ansambel izvedel še štiri kulturne večere, vsakič s prikazi starih običajev in šeg na podeželju. Tri leta so ga prirejali v eni od mirnopoških gostiln, nazadnje pa v domačem kulturnem domu. Naslovi kulturnih večerov pa so bili: *Tepežen dan*, *Ličkanje*, *Zimski večer pri nas doma* in *Za ljubi kruhek*. Gledališka skupina vsako sezono začne v Mirni Peči s predstavo za Društvo invalidov, potem pa imajo gostovanja po večini krajev Dolenjske in Bele krajine, kjer imajo oder, nekajkrat pa so šli tudi v Ljubljano.

Delo skupine je pred sezono precej trdo. Preden se igra sploh začne uprizarjati, ima skupina trikrat tedensko vaje, poleg tega pa si morajo sami poiskati ali celo dati narediti kostume ter odrske rekvizite. Motivi za sodelovanje pri delu gledališke skupine prav gotovo niso denarni, saj se večina denarja, ki ga dobijo za izvedbo uprizoritev, nekaj od občine, nekaj pa od vstopnine, porabi za najem dvorane, za prevoz, kostume, plakate, tisk gledališkega lista in podobno. Tistim, ki sodelujejo pri izvedbi igre, je pomembno predvsem to, da se kot skupina dobro razumejo, da se na vajah počutijo dobro in da se sprostijo. Člani skupine pravijo, da črpajo moč in voljo do dela iz ogromne podpore (predvsem v obisku in spodbudah) domačega občinstva v Mirni Peči. Skupina ima že načrte za naprej. Spogledujejo se z možnostjo, da bi izvedli eno od Molièrovih iger, kar zahteva precej veliko skupino in tudi precej kostumskega dela.

Ravno tako dejavna je **amaterska dramska skupina z Otočca ob Krki**. Delujejo v okviru Kulturnega društva Otočec, ki je bilo ustanovljeno leta 1976. Dejavní so bili že pred tem pod okriljem Krajevne skupnosti Otočec. Mnogi, predvsem starejši ljudje, se spominjajo, da je na Otočcu (prej Šempetru) obstajala gledališka skupina že pred drugo svetovno vojno. V sedanji gledališki skupini deluje nekaj igralcev od ustanovitve leta 1976, večina pa je mlajših. Šteje preko 15 članov, deset je igralcev, drugi člani pomagajo pri uprizoritvah. Režiser skupine je Franc Ivnik. Oder KUD Otočec vsako leto doživi premiero novega dramskega dela. Skupina se v zadnjem

Komedija Vladimirja Bajca Oglasi se, Ferdinand v izvedbi gledališke skupine iz Mirne Peči

času odloča predvsem za uprizarjanje komedij, saj so spoznali, da gledalci želijo predvsem igre s komično vsebino in da jim tovrstna dela zagotavljajo največji uspeh.

Od ustanovitve je gledališka skupina uprizorila že veliko gledaliških del. V sezoni 2000/2001 so odigrali komedijo *Kam iz zadrege* Franca Streicherja, v letošnji sezoni pa komedijo Vinka Möderndorferja z naslovom *Transvestitska svatba*. Igra je bila premierno uprizorjena 2. marca letos v Kulturnem domu na Otočcu.

Sicer pa je s svojimi predstavami gledališka skupina gostovala še na odrih po Dolenjski, Posavju, Beli krajini, pa tudi že na Štajerskem. V letu 2000 so se udeležili tudi medobmočnega srečanja amaterskih gledaliških skupin v Trebnjem. V glavnem nastopajo na odrih kulturnih društev, sicer pa tudi v avlah osnovnih šol. V Novem mestu so že gostovali v Družbenem domu na Seidlovi, višek turneje pa je bil nastop na odru Kulturnega centra Janeza Trdine. Skupina ima svojo spletno stran.

Zelo častitljivo zgodovino ima tudi **amatersko gledališče Prečna**. Prvič je bilo uradno registrirano že leta 1927 kot Prosvetno društvo, ki ga je vodil lokalni župnik Komljanec, leta 1980 pa so se ponovno registrirali kot Kulturno društvo Prečna. Kolektivni spomin kraja priča o gledališki aktivnosti v Prečni že konec devetnajstega stoletja, morda še prej. Prelomnica v zgodovini gledališča je pridobitev nove dvorane leta 1938, ko so v uporabo dobili zgradbo bivše mežnarije in kasneje ljudske šole. Skupina je uživala na svojem lastnem odru celih 60 let, dokler prostorov niso leta 1998 izgubili zaradi denacionalizacije. Od tedaj imajo premiere in generalke v Straži.

Prečenska gledališka skupina nastopa skorajda neprekinjeno že od ustanovitve prosvetnega društva. Od tedaj se je na režiserskem stolu zamenjalo že sedem režiserjev, trenutno pa igre režira Franci Plut. Skupina je skoraj vsako leto postavila na oder eno predatavo, v letih 1997, 1998 in 1999 dve, leta 1946 pa pod vodstvom Marije Dovjak celo tri. Zadnja leta so izvedli naslednje igre: leta 1999 *Piknik na bojišču* Fernanda Arrabala in *Tatovi Hemingwayevih možgan* Rona Peera, v volilnem letu 2000 so uprizorili komedijo Frana Roša o volilnih spletkah *Mokrodolci* in zanjo prejeli Linhartovo značko, leta 2001 je šla na oder *Mama je umrla dvakrat* Vinka Möderndorferja, letos pa skupina uprizarja igro *Trojka trojkica* Alfonza Kumarja. Skupina s svojimi igrami gostuje na večini dolenjskih in belokranjskih odrov. Igrajo v glavnem v kulturnih domovih, če drugod ni primernih prostorov pa tudi v šolah. Izvajajo izključno komedije, saj pravijo, da gledalci to od njih pričakujejo, pa tudi igralci najraje nastopajo prav v smešnicah.

Gledališče je delovalo tudi v drugih projektih. Leta 1998 so pod vodstvom igralca Aleksandra Valiča uprizorili recital *Naš pohod* o frontnem gledališču med drugo svetovno vojno. Imajo tudi skupino Dan in noč, s katero izvajajo predvsem skeče. Sodelovali so tudi v filmih, med drugim v *Novomeški pomladi*, *Vetru v mreži* in v najnovjšem filmu novomeške neodvisne produkcije *Na svoji Vesni*. Sodelujejo v oddajah TV Slovenije, pripravili pa so tudi novoletni program za vstop v leto 2002 na novomeški televiziji.

Skupina ima dokaj ambiciozne načrte. Trenutno zbirajo razpoložljivo gradivo o delovanju gledališča, da bi ga kronikalno uredili. Poleg tega bi se radi organizirali po vzoru poklicnih gledališč, kjer bi imel vsakdo določeno nalogo, ki bi jo potem vseskozi opravljal –

blagajnik, gospodar, osvetljevalec, šepetalec in podobno. Uredili so si tudi spletne strani, na katerih je podroben in temeljit seznam vseh uprizorjenih iger od leta 1927 naprej (*Gledališče Prečna*). Načrti se jim lahko ponesrečijo, saj imajo od leta 1998, ko so izgubili Kulturni dom, v katerem so vadili in nastopali, velike težave s prostorom, ki so lahko za gledališko skupino usodne. Prečenska skupina trenutno deluje v prostorih nekdanje prečenske osnovne šole, za kar plačuje drago najemnino. Ker tam ni odra, premiere izvedejo na odru straškega kulturnega doma, kjer imajo tudi generalke.

Kje torej tiči "prekletstvo" Novega mesta, da je že dobrih petnajst let brez stalne gledališke skupine? Kot najbolj otipljiv razlog nekdanji gledališčniki navajajo prostorske težave. Takoj po vojni je Sokolski dom pripadel JLA, gledališče pa je lahko vadilo v Prosvetnem domu, zdaj Domu kulture. Vaje so potekale le po filmskih predstavah, od desetih zvečer do enih zjutraj. Kljub uspehom na tekmovanjih in srečanjih mestna oblast ni pokazala razumevanja za potrebe gledališke skupine (Vovk, 131).

Razlogov za razpustitev skupine ne gre iskati zgolj v prostorskih težavah. Te so morda le vrh ledene gore. Dejstvo je, da je Novo mesto po vojni doživelo velike spremembe tako v številu in strukturi prebivalstva kot tudi v urbanističnem smislu. Prebivalstvo je od okoli štiri tisoč ob koncu vojne v nekaj desetletjih naraslo na dobrih dvajset tisoč – v sedemdesetih letih je bil prirastek celo 100 odstotkov (Tončič, 95). Poleg tega je postalo industrijsko središče. Novo mesto je resnično postalo povsem "novo". Mentaliteta prebivalcev mesta se je prilagajala novonastalim razmeram. Tako je bilo potrebno vse, kar je v mestu delovalo od prej, redefinirati in postaviti na novo. Gledališka skupina očitno za tak preobrat ni zmogla dovolj moči.

Razlog, da skupina ni preživela, gre iskati tudi v razvoju skupine. Po vojni je novomeško amatersko gledališče v nekaj letih doživelo meteorski vzpon, takšen, ki mu je lahko sledilo redko katero poklicno gledališče v bivši Jugoslaviji. Tako hitremu razvoju bi moral slediti preskok v poklicni ali vsaj polpoklicni status. Toda to se ni zgodilo. Namesto tega so se igralci morali ubadati z neznosno prostorsko stisko, za svoje delo pa niso dobili drugega nadomestila kot trepljanje po rami in priznanja, da se njihovo delo šteje kot udarniško delo (Vovk, 126). Leta 1963 so z Millerjevo igro *Vsi moji sinovi* na državnem prvenstvu na Hvaru dosegli med amaterskimi gledališči prvo mesto. Doma je bilo navdušenje sicer veliko, toda za zahvalo niso dobili niti svojega odra, kaj šele status poklicne ali polpoklicne ustanove (128).

Tako je začela moč gledališča usihati. Po sezoni 1952/53 so vsako leto zaigrali eno premiero manj – čeprav je bila kvaliteta igre kljub temu na visoki ravni. "Udarcem usode" navkljub je imela skupina še vedno toliko inercije, da je s predstavami nadaljevala. Leta 1964 je bila pri Zavodu za kulturno dejavnost zaposlena igralka Alenka Bole-Vrabec, ki je ustanovila Oder mladih, ki naj bi bil kalilnica za nove igralce amaterskega gledališča Novo mesto, in z njimi delala skoraj deset let. Z njenim odhodom je razpadel tudi Oder mladih. Sama skupina pa je doživljala v primerjavi s svetlimi leti pravo kalvarijo. Po zaključeni predstavi Ocvirkove *Ko bi padli oživel* leta 1967 so za pet let nehali delovati (Lojk, 2002c: 13). Potem je prišel v Novo mesto poklicni režiser, pa se v danih razmerah tudi ni znašel in je kmalu

VIRI

Dolenc, Ervin: Razvoj kulturnih ustanov v slovenskih mestih in Novo mesto do leta 1914.

Aleš Gabrič, ur. *Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske*. Novo mesto: Društvo Novo mesto, 2000. 21-39.
Jarc, Janko: Iz preteklih stoletij Novega mesta. Zdenko Picelj, ur. *Novo mesto skozi čas*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1990. 20-72.

Jordan, Branko: Imeti gledališče - vprašanje prestiža?. *Park* št 4,5,6 in 7 (1999).

Jordan, Branko: Novomeško gledališče v nastajanju. *Rast* 3-4 (2001): 371-5.

Kapš, Roman: *Gledališče Prečna*. 9.5.2002. <<http://www.infotechna.si/kd/>>.

Lojk, Magda: Zgodovina gledališča na Dolenjskem. *Park* 5. marec 2002 a: 9.
Lojk, Magda: Zgodovina gledališča na Dolenjskem II - Gledališče Dušana Jereba Novo mesto. *Park* 5. april 2002b: 14.

Lojk, Magda: Zgodovina gledališča na Dolenjskem - Zadnji vzpon pred bridkim padcem. *Park* 5. maj 2002c: 13.
Mlinarič, Jože: Sprehod po mestu. Zdenko Picelj, ur. *Novo mesto skozi čas*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1990. 98-110.

Strgar, Jernej: *Dramska skupina Otočec*. 9.5.2002. http://www.otocec.si/D_Otocec_dramska.htm>.

Štampohar, Anton: Iz novejšje zgodovine Novega mesta. Zdenko Picelj, ur. *Novo mesto skozi čas*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1990. 72-87.

Tončič, Ludvik: Novo mesto po osvoboditvi. Zdenko Picelj, ur. *Novo mesto skozi čas*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1990. 87-97.

Vovk, Staša: Uspešna leta novomeškega gledališča. Aleš Gabrič, ur. *Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske*. Novo mesto: Društvo Novo mesto, 2000. 123-35.

Igralci gledališke skupine iz Prečne

odšel. Novomeški gledališčniki so spet ostali sami, toda kljub slabim razmeram so ponovno vzpostavili skupino s starimi igralci, nekaj pa je bilo tudi že mladih, in nadaljevali delo še deset let do konca delovnega leta 1985 (Vovk, 130-1).

Poslej je v Novem mestu delovalo že kar nekaj gledaliških skupin, ki so imele po nekaj predstav. Naj omenim le **Oddelek za spektakulske umetnosti** Matjaža Bergerja, ki pa je svojo produkcijo po nekaj spektaklih preselil in svoje predstave zdaj uprizarja drugod. Na Gimnaziji Novo mesto je bilo tudi vedno prisotno gledališko delovanje. Nekaj let je denimo pod vodstvom takratnih dijakov Magde Lojk in Aljoše Verbetiča delovala skupna **Audax Tabulatum**, vendar je z njunim odhodom v Ljubljano razpadla. Še pred njimi je pod vodstvom Branka Jordana na Gimnaziji delovala tudi skupina **Teater 250**, ki zdaj tvori jedro lani ustanovljenega društva **3 Mini in Baltazar**, ki "naj bi v novomeški in širši prostor prinesla nov način oblikovanja in posredovanja vsebin, zlasti na področju gledališča" (Jordan, 2001: 374). Lani so uprizorili avtorsko besedilo *V vročini psi po malem grizljajo*, za letos pa pripravljao premiero novega, tudi avtorskega, besedila *Papirnate punčke, papirnate sanje*. Po njihovih lastnih besedah skupine ne gre razumeti kot novomeško gledališče, ker je bolj vezana na ljudi kot na prostor – delovali so tudi v Kostanjevici pa v Ljubljani. Trudijo pa se, da bi imeli premiere v Novem mestu. Raje se imenujejo Gledališče v nastajanju. Menijo, da kraj, kot je Novo mesto, ne more imeti drugačnega gledališča kot poklicnega, ker da polprofesionalizma danes ni več, prejšnje, zelo uspešne amaterske skupine, s katero bi lahko takoj začel delati poklicni režiser, pa tudi ni več. Novo ljubiteljsko gledališče bi bilo preveč "mukotržno in dolgotrajno vzpostaviti do te mere, da bi potem v njem delal poklicni režiser" (373).

Morda bi se nova gledališka skupina lahko razvila iz društva 3 Mini in Baltazar. O tem bo jeseni tekla beseda na okrogli mizi, ki jo pripravljajo člani društva. Vendar bo ustanovitev poklicnega gledališča, pri katerem vztrajajo, zelo težka, če ne celo nemogoča brez ansambla z dolgoletnimi izkušnjami uprizarjanja klasičnih del. Prav je, da v okviru gledališča deluje tudi neke vrste "eksperimentalna" skupina, vendar ne more tvoriti jedra gledališke produkcije.

Občinstva, ki bi produkcijo domačega gledališča podprlo z obiskom, v Novem mestu ni malo. To kaže število aboniranih na predstave gostujočih gledališč, in tudi na predstavah okoliških amaterskih gledališč v Kulturnem centru ali v Domu kulture je dvorana vedno skorajda polna. Medtem ko se kulturne ustanove ne morejo dogovoriti o statusu neobstoječega novomeškega gledališča, se je morda le-to že reinkarniralo v amaterski filmski produkciji Francija Keka, Saša Đukića in drugih. Ne gre za umetnost, pravijo novomeški cineasti, gre samo za željo zabavati ljudi – in seveda za spontano in neustavljivo željo po igranju, uprizarjanju (op. avt.). Kaj ni prav to osrednji namen gledališča?

FAKSIMILI IZVIRNIH TISKOV IN ROKOPISOV

V Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto je ena tistih večjih splošnih knjižnic, nekdanj pokrajinskih študijskih, ki so že od same ustanovitve redno zbirale vse slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano in rokopisno gradivo tako o svoji regiji kot o celotnem slovenskem prostoru. A morda je prav novomeška knjižnica ves čas namenjala skrbni za ohranjanje kulturne dediščine posebno pozornost, saj so bile kot samostojen oddelek ustanovljene posebne zbirke, kjer se še danes hrani vse knjižno in neknjižno gradivo, pomembno v slovenskem in evropskem okviru.

Nemajhen del te zbirke predstavljajo faksimilirane izdaje rokopisov in tiskanih del.

V knjižnicah skoraj vedno izpostavljamo le pomen in vrednost originalnih del, redko pa javnost seznanjamo z njihovimi posnetki, katerih pomen je mnogo večji, kot si marsikdo predstavlja. Zato je prav, da povemo malo več o tovrstnih izdajah ter iz obsežne knjižnične zbirke predstavimo nekaj najbolj znamenitih in kvalitetnih primerkov.

Faksimili in reprinti imajo torej med ponatisi posebno vrednost. Vselej gre za kulturno, zgodovinsko ali umetniško pomembna dela, ki jih na knjižnem trgu ni več, to so knjižne redkosti ali kar unikati. Zlasti pogosti so po drugi svetovni vojni, ko so knjižnice želele nadomestiti med vojno uničene knjige in si pridobiti temeljno starejšo literaturo. Danes je tiskarska reprodukcijska tehnika tako izpopolnjena, da v Sloveniji izdelajo vedno več teh dragocenih natisov, še vedno pa marsikaterega, najzahtevnejšega, natisnejo tudi v tujini – kot npr. nedolgo tega faksimile Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma.

Faksimilirani ponatis čim bolj zvesto reproducira knjigo v celoti: vse besedilo in slike, enobarvne in večbarvne, tudi prazne strani, velikost, papir, vezavo, razne pomanjkljivosti in morebitne dodane elemente, ki so s časom nastali na izvorniku (poškodbe na papirju, packe, umazanije od listanja, žigi knjižnic, vpisi s svinčnikom ali črnilom itd.). Faksimile mora pokazati tudi današnjo barvo papirja, zato ga je potrebno tiskati v najmanj štiribarvnem tisku. Faksimilirani ponatis se komaj kaj razlikuje od izvornika, tako da ga nadomešča za znanstvene in bibliofilske namene. Je torej zelo natančen, navadno fotografski (ali skeniran) posnetek originala.

Reprint za razliko od faksimila nima namena nadomeščati izvornika, ampak je poudarek predvsem na popolnosti besedila – namenjen je izključno znanstveni oz. bolj raziskovalni rabi. Posveča se zgolj potiskanim stranem, jih skrbno reproducira, medtem ko druge značilnosti knjige pušča v nemar. Zato je navadno tiskan v enobarvnem tisku na belem (ali rumenkastem) papirju. Posebej so cenjeni reprinti, katerim je dodan komentar.

Faksimilirani ponatisi in reprinti omogočajo široko uporabo sicer redke knjige in hkrati ščitijo prvotni natis pred prepogosto rabo in iztrošenjem ter hkrati zagotavljajo ohranitev določenega pisnega ali slikovnega gradiva, tudi če se izvorniku "kaj hudega zgodi". Enak

namen in pomen imajo faksimilirani natisi in reprinti rokopisov – krajša ali daljša leposlovna ali drugačna besedila, korespondenca, listine... Natančno prenesejo vse podrobnosti rokopisa, kot so vrinki, poudarki, popravki, črtanja ipd., ki lahko pri znanstvenih raziskavah pripomorejo k novim ugotovitvam in razjasnitvam še ne dokončno raziskanega in pojasnjene besedila. Takšen primer besedila je Grumov Dogodek v mestu Gogi, ki se je lani obogatil za reprint in diplomatični prepis rokopisa z več kot 1300 avtorjevimi in drugimi popravki.

Faksimiliranim natisom je pri nas posvečena knjižna zbirka Monumenta litterarum Slovenicarum (od leta 1966), danes že precej nepopolni pregled slovenskih reprintov, faksimiliranih ponatisov tiskov in natisov rokopisov pa je pred tremi desetletji pripravil Branko Reisp za katalog ob razstavi tega tiska.

Jasno je, da imajo tovrstne izdaje tudi posebno cenovno vrednost, zato so mnogokrat nedosegljive celo knjižnicam. Pri nas še ni dovolj razširjena praksa, da se poleg čim bolj popolnega, dragocenega faksimila v omejenem številu in z oštevilčenimi izvodi pripravi tudi reprint oz. čim bolj navadna, »ljudska« izdaja določenega pomembnega gradiva v višji nakladi, ki bi bila tudi cenovno dostopnejša in široko uporabna. Žal strokovnjaki ugotavljajo tudi, da sta pojma faksimile in reprint v sodobni založniški praksi pogosto zamenjana in da so med večino izdaj v zadnjih desetih letih le redki pravi faksimili.

V Knjižnici Mirana Jarca faksimilirane izdaje in reprinte pridobivamo z nakupom in delnimi sponzorskimi sredstvi, nekatere, najdragocenejše, pa so nam podarila novomeška podjetja, ki se zavedajo tako njihovega pomena kot kulturne dediščine in njihove uporabnosti v študijske namene. Na tem mestu bi izpostavila dva morda najbolj veličastna darova: faksimile prve tiskane knjige na svetu, »Gutenbergove Biblije«, ki so jo knjižnici kupili Pionir, Novoteks, Novoles, Labod, Krka in Knjigotisk ob kulturnem prazniku leta 1980 (ta faksimile je v slovenskem prostoru redkost), ter faksimilirani natis Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, ki smo ga ob letošnjem Prešernovem dnevu prejeli v dar od Krke, d.d., Novo mesto.

Knjižnična zbirka faksimilov in reprintov seveda temelji na slovenskem slovstvenem in drugem gradivu, a posega tudi v evropski in svetovni kulturnozgodovinski prostor: poleg že omenjenega Gutenbergovega prvotiska npr. faksimili židovskega iluminiranega rokopisa Haggadah, Hrvatskega glagolskega misala Hrvoja Vukšiča.

V knjižnici torej hranimo reprodukcije izvornikov najpomembnejših slovenskih rokopisnih in tiskanih besedil ter slikovnega gradiva, od Brižinskih spomenikov, Stiškega rokopisa, slovenske protestantike, Valvasorjevih neprecenljivih del (ki večinoma niso ostala na slovenskih tleh, temveč so našla svoje mesto v Biblioteki Metropolitani zagrebške nadškofije), baročnega in razsvetljenskega slovstva, Prešernovega pesništva do Podbevškovega Človeka z bombami, Grumovega Dogodka v mestu Gogi in še in še. V posebni zbirki hranimo tudi prvi slovenski faksimilirani tisk cenzurno-tiskarskega rokopisa Prešernovih Poezij iz leta 1909.

A vrnimo se nekoliko nazaj, k faksimilu prvega, celotnega Dalmatinovega prevoda Svetega pisma, Stare in Nove zaveze, v slovensščino (knjižnica hrani tudi enega od 1500 izvodov, natisnjenih leta 1584 v Wittenbergu), faksimilu Trubarjeve Hišne postile ter malo natančneje k popolnemu faksimilu Trubarjevega Abecednika in Katekiz-

ma, ki je eden od novejših faksimiliranih natisov zelo velikega nacionalnega pomena. Založba Slovenska knjiga je pred dvema letoma počastila 450-letnico izida prve slovenske knjige z izdajo popolnega faksimila treh Trubarjevih tiskov. S to izdajo bo širšemu krogu Slovencev, in seveda znanstvenikom, postala dostopna povsem natančna reprodukcija teh treh knjig, ki prikazuje, v kakšnem stanju so knjige danes. Trubarjev Catechismus iz leta 1550 je ohranjen v enem samem izvodu in ga hranijo v dunajski narodni knjižnici Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), naslednici cesarsko kraljeve dvorne knjižnice, v zbirki Rara (zbirka redkosti). Skupaj s Trubarjevim Katekizmom sta vezana še dva dodatka, in sicer njegov Abecedarium, prav tako iz leta 1550, ki je izšel hkrati s Katekizmom, drugi pa je, prav tako Trubarjev, Abecedarium iz leta 1555. Prvi dve knjigi sta natisnjeni v nemški gotici Schwabacher, Abecedarij iz leta 1555 pa že v latinici. Tudi ti dve knjigi sta unikata. Prve slovenske knjige sodijo torej v najstarejši del knjižnega fonda ÖNB (nekdanja dvorna knjižnica), in kot je bilo ugotovljeno iz Trubarjeve korespondence, jih je dal tja shraniti češki kralj Maksimilijan, ko mu jih je poslal Trubar s posredovanjem württemberskega kneza. Zelo dragocen in dobro ohranjen unikat so v dunajski nacionalni knjižnici založbi Slovenska knjiga pred nekaj leti dovolili faksimilirati, kar je pomenilo naslednji dolgotrajen in drag postopek: razvezava izvornika, restavriranje in ponovna vezava knjige, ki smo jo Slovenci imeli čast videti na posebni razstavi ob 450-letnici izida prve slovenske knjige leta 2000 v Cankarjevem domu v Ljubljani. Popolni faksimile prvih slovenskih knjig je med nami v dveh izdajah s spremnima besedama dr. Matjaža Kmecla ter dr. Martina Žnideršiča: bibliofilski, v usnje vezani in v 999 oštevilčenih izvodih (v novomeški knjižnici hranimo izvod št. 55), ter v priročnejši, namenjeni širšemu krogu uporabnikov.

Naslednja pomembna pridobitev za knjižnično zbirko faksimilov je gotovo Skicna knjiga za topografijo Kranjske (Topographia Ducatus Carnioliae moderna, Bogenšperk, 1679) Janeza Vajkarda Valvasorja. To je faksimile v bel pergament vezanega kodeksa, hranjenega v Biblioteki Metropolitani zagrebške nadškofije, in je izšel pri SAZU (Valvasorjev odbor) leta 2001 v omejeni nakladi 200 oštevilčenih izvodov. Nosilec projekta, urednik in oblikovalec knjige je umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša, spremno študijo je prispeval Branko Reisp. T. i. skicirka vsebuje 358 risb, izdelanih z rdečo kredo, s peresom ali tušem. J. V. Valvasor ni bil le pobudnik, organizator, naročnik in plačnik skicne knjige ter njenega nasledka – albuma bakrorezov Kranjske, temveč tudi glavni ustvarjalec in končni redaktor slik, drugi bakrorezci pa so bili njegovi risarji Andrej Trost, Pavel Ritter-Vitezović in Peter Mungerstorff. Več kot dve tretjini teh slik je Valvasor pozneje uporabil za Slavo vojvodine Kranjske. Na koncu albuma je objavljen seznam upodobitev, sestavljen iz nemškega in slovenskega dela. Faksimile skicne knjige nam v sklepnem delu nudi poleg navedbe originalnega naslova slike tudi sedanje ime kraja ali gradu, lokacijo objekta in simbolno izraženo stopnjo ohranjenosti. Samostojno ali v okviru drugega prikaza je tu upodobljenih 252 gradov, 40 grajskih razvalin, 11 samostanov oz. cerkvenih poslopij, 5 fužin in rudnikov, 32 trgov, 19 mest – nekaj tega celo v dveh ali treh različicah. Skratka, faksimile Valvasorjeve skicne knjige nam široko odpira vpogled v podobo naše dežele pred 300 leti – tj. v svet gradov in naselij na Slovenskem, kakršna so bila v 17. stoletju. V 18. stoletju se je nam-

reč pričela močna stavbarska dejavnost s korenitimi prezidavami, mnogi gradovi so tudi že propadli, zato nam za študij tovrstnih stavbnih kompleksov daje topografsko gradivo Valvasorjeve delavnice dosti opore. Pridobljeni faksimile ima tudi zelo velik domoznanski pomen, saj je v njem možno videti zares številne upodobitve gradov in drugih poslopij, naselij tistega časa širom po Dolenjski, Beli krajini, Zasavju ...

Najnovejša, zelo dragocena in lepa knjižna reprodukcija pa je faksimile Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. Krka, d.d., Novo mesto je ob letošnjem kulturnem prazniku s faksimiliranimi natisi tega knjižnega unikata velikodušno obdarila pet knjižnic na Dolenjskem: Knjižnico Mirana Jarca Novo mesto, knjižnico Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu, knjižnico Frančiškanskega samostana v Novem mestu, knjižnico Kartuzijskega samostana Pleterje ter Galerijo Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. Znamenito novo knjigo je v 200 oštevilčenih izvodih izdala Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja leta 2001, skupaj z dvema spremnima študijskima zvezkoma, od katerih prvi obsega transkripcijo besedila, prevod in spremno gradivo, drugi pa je knjiga razprav. Z reprodukcijo unikata, hranjenega v Arhivu Republike Slovenije, se je pred Slovenci razgrnila doslej malo poznana lastna preteklost: življenje plemstva pri nas ter splošna kulturna raven Slovencev v 18. stoletju. Knjiga je prava mala enciklopedija poznobaročne likovne ustvarjalnosti na Slovenskem. Ljubljanska plemiška družba sv. Dizma (zavetnik na smrt obsojenih), katere ustanovitelj je bil Sigmund pl. Künpach, upravitelj idrijskega rudnika živega srebra, ni združevala samo ljubljanskega niti zgolj plemstva dežele Kranjske, a je v Ljubljani imela svoj sedež, v novi stolnici pa oltar in grobnico. Med njenimi člani je živela jasna zavest pripadnosti temu mestu, ki mu je prav ta družba vtisnila samosvoj pečat baročne kulture, na katero je mesto še danes ponosno. Pomembno je tudi to, da so bili "dizmovci" prvi pobudniki nastanka Academie Operosorum, predhodnice Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Spominska knjiga te družbe je nastajala sto trinajst let in je delo več slikarjev, od Antona Trosta, Jerneja Ramschissla do Matije Greyscherja idr. sredi 18. stoletja.

Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri SAZU je tako s faksimiliranim natisom t. i. visoke pesmi iluminiranega rokopisa na Slovenskem opravila neprecenljivo delo. Kot je dejal Lojze Gostiša, nosilec projekta, urednik in oblikovalec knjige, so priprave za natis trajale osem let. Natis kodeksa je bilo nadvse zahtevno in posledično tudi drago dejanje – natisa v šestih barvah v Sloveniji namreč ni bilo možno izvesti, prav tako ne vezave. Prvotno je bila knjiga vezana v črn žamet in obogatena s srebrnim okovjem, ne ve pa se, kakšni sta bili ornamentika okovja in obreza. Pri sedanji vezavi je oblika kovinskih oblog v skladu s slogovnim občutjem časa, v katerem je Spominska knjiga nastala, srebrna obreza pa je usklajena s hladno tonaliteto srebra in črnine, kot je zapisal urednik knjige.

Eden od dvestotih izvodov Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma je tako našel svoje mesto v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, kjer je primerno hranjen, a vedno na razpolago za ogled ali raziskovalno delo.

V zadnjem času se, ob zelo izpopolnjeni tiskarski tehniki, tudi na Slovenskem natisne vedno več faksimilov tako tiskanih kot rokopisnih in slikovnih gradiv. Kljub temu da so, roko na srce, originali ne-

VIRI IN LITERATURA

Munda, Jože, *Knjiga (Literarni leksikon, 22. zvezek)*, DZS, Ljubljana 1983

Žnideršič, Martin, *Popolni faksimili prvih slovenskih knjig, Commentarium, založba Slovenska knjiga, Ljubljana 2000*

Reisp, Branko, *Valvasorjeva Skicna knjiga za Topografijo Kranjske 1678 – 1679, J.V. Valvasor, Topografija Kranjske – Skicna knjiga (faksimilirani natis originala), založil Valvasorjev odbor pri SAZU, Ljubljana 2001*

Gostiša, Lojze, *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma – visoka pesem iluminiranega rokopisa na Slovenskem, Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688 – 1801, II - Razprave, Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, Ljubljana 2001*

KULTURA

Rast 3–4 / 2002

nadomestljivi in imajo neprecenljivo vrednost, se s kvalitetnimi "nadmestki" le-teh slovenski kulturni prostor neizpodbitno bogati. Najpomembnejše je gotovo to, da so nam vsem mnogo dostopnejši. Medtem ko je večina originalnih gradiv varno spravljena v arhivih in trezorjih, mnoga se nahajajo tudi izven naših meja, pa njihove reprodukcije, torej faksimili in reprinti, predvsem preko kulturno-izobraževalnega poslanstva knjižnic najdejo pot med najširši krog Slovencev in nas tako seznanjajo z našo davno in polpreteklo ustvarjalno silo.

PTICA V VLOGI PISMONOŠE

Poskus ustanovitve postaje golobov pismonoš v Novem mestu ob koncu 19. stoletja

¹ O golobji pošti piše mag. Bojan Bračič, v: Golobja pošta, Poštni razgledi 1/2000, str. 24 in v: Neobičajne poti zračne pošte, Prešernov koledar za leto 2002, Ljubljana 2001, str. 167 - 170.

Levo: Golob pismonoša (Golubarstvo, Beograd 1976)

Desno: Golob pismonoša "čiča", star 17 let, v "vojni opremi" (Ilustrirani Slovenci, 24. 11. 1929)

Golob pismonoša je vrsta golobov, ki se od navadnih golobov loči po tem, da ima močnejšo konstitucijo, širše prsi, pravilno postavljeno glavo, krajši in močnejši kljun, precej rdeče noge, neverjetno žive oči, odličen vid in moč opazovanja. Prirojeno ima izredno sposobnost orientacije, zelo je navezan na dom, hiter in vzdržljiv, skratka dober letalec. Pri letenju je zmožen dosegati precejšnje hitrosti. Z njimi prirejajo tudi tekmovanja, kjer merijo čas preleta na sekundo natančno. Po barvi se od drugih vrst golobov izrazito ne ločijo.² Urjenje goloba pismonoše traja nekaj let. Uporabljali so jih in jih še vedno za prenos vojaških in civilnih vesti.

Golobi pismonoše so omenjeni že v biblijski zgodbi o Noetu. Sporočila naj bi prenašali tudi v starem Egiptu (2600 let pr. n. š.). Njihove sposobnosti so izrabljali Grki in Rimljani. V 7. stoletju je obstajala državna golobja pošta v Perziji, v 12. stoletju pa tudi v Egiptu, Siriji in arabski državi. Posluževali so se je tudi v križarskih vojnah med 11. in 13. stoletjem. S pomočjo golobov pismonošev se je v 16. stoletju rešilo nizozemsko mesto Leiden pred špansko zasedbo. Leta 1870 v času francosko-pruske vojne, ko so Prusi oblegali Pariz, so

² Vojna enciklopedija, knjiga 3, Beograd 1960, str. 376. Ivici Križ hvala za nasvet. Slovenske literature o golobih pismonoših je malo, precej več je tuje, na katero me je prijazno opozoril Jože Pečnik, za kar se mu zahvaljujem. Npr. Milenko Peurača, Vojislav Drinjavski, Golubarstvo, Beograd 1976; Werner Grundel, Brieftauben, Stuttgart 1971 in 1980 ter druge.

³ Vojna enciklopedija, knjiga 3, Beograd 1960, str. 376, 377.

⁴ Glej op. 1.

⁵ Jutro, 7. september 1930, št. 208a, str. 1.

francoski branilci golobe pismonoše z baloni vozili izven mesta. Ptičam so nato na peresa repov pritrdili mikrofilmsko pomanjšane novice o vojnem dogajanju. Ko so jih spustili, so golobi poleteli v mesto in tako prenesli vesti Parižanom.³ Ta pozitivna izkušnja z golobi je pripomogla, da je večina evropskih držav pričela v drugi polovici 19. stoletja podpirati golobjo pošto, še posebno Francija in Nemčija. Prenos pisem z golobi pismonoši so izvajali tudi drugje po svetu, npr. na Cejlonu, Novi Zelandiji (konec 19. in v začetku 20. stoletja) in v Indiji (prva polovica 20. stoletja).⁴ Golobe so sicer zaradi vpeljave električnih sredstev pri prenosu pisnih sporočil na prelomu iz 19. v 20. stoletje, nekako do prve svetovne vojne, v evropskih državah uporabljali manj. Po letu 1918 pa je precej evropskih vojska v svojo sestavo do konca druge svetovne vojne vključila tudi golobjo pošto. Tako jo je imela tudi vojska Kraljevine Jugoslavije, in sicer v sestavi tehničnih enot. Eden izmed centrov, kjer je takrat obstajal stalni golobnjak, je bila tudi Ljubljana. Na zanimiv način so se golobi pismonoše predstavili na vojaški paradi v Banjici ob podelitvi novih zastav jugoslovanskim polkom, 6. septembra 1930. leta. Golobe so vojaki vozili na posebnih vozovih – premičnih golobnjakih s konjsko vprego. Ko so z njimi prispeli pred kraljevo tribuno, so jih spustili in elegantne ptice so do konca parade preletavale tribuno, po koncu pa se same vrnile v kletke.⁵

Golobnjaki na kolesih jugoslovanske vojske leta 1930 (Jutro, 10. 9. 1930)

Konec 19. stoletja so slovenske dežele spadale v okvir avstro-ogrške države. V tem času Avstro-Ogrska ni bila vpletena v nobene vojne, se je pa pričela vmešavati v reševanje t. i. vzhodnega vprašanja. Tako je leta 1878 zasedla Bosno in Hercegovino in si jo leta 1908 priključila. V več vojnah potrjena uporabnost golobov pismonoš, ki se je izkazala še zlasti v že zgoraj opisani francosko-pruski vojni, je verjetno vodila tudi avstro-ogrsko cesarsko kraljevo (c. kr.) vojno ministrstvo, ko je nameravalo vzpostaviti golobjo zvezo ob meji med svojo in italijansko državo. Potekala pa naj bi po slovenskem ozemlju med Novim mestom in Trbižem na Koroškem.

Tajnik c. kr. okrajnega glavarstva Novo mesto Franc Demscher je v poletju leta 1897⁶ namreč prejel naročilo tega ministrstva, da ustanovi v dolenski prestolnici postajo (štacijo) golobov pismonoš, kasneje pa jo povezal s Trbižem. Ker očitno sam ni vzrejal golobov, so mu jih poslali, in sicer deset iz dunajskega c. kr. zavoda za golobe pismonoše, dvajset pa iz Komornskega.⁷ Ker so se golobi v letu 1897 komaj izvalili, naj bi bili v Novem mestu dva tedna popolnoma zaprti, da bi se navadili na novo okolje in nato naj bi z njimi pričeli vaditi. Ko bi se te ptice spreletavale nad novomeškim območjem, bi se lahko

⁶ Dolenjske novice, 15. avgust 1897, št. 16, str. 141.

⁷ Komorn - mesto na zahodno-ogrskem (madžarskem) delu Avstro-Ogrske.

zgodilo, da bi nanje tudi kdo streljal, misleč, da je to navadni golob. Golobi (predvsem njihovi iztrebki) so sicer bili in so še velika nadloga mest. Zato se je piscu vrstic o poštnih golobih v Dolenjskih novicah zdelo pomembno, da opozori prebivalce Dolenjske, zlasti lovce, da ne bi streljali na te ptice, ker so zelo pomembne in koristne, še posebno v času vojne.

Ker se je leto 1897 prevesilo v jesen in zimo, v letni čas, ki za lete golobov ni primeren, gospod Demscher posebnih preletov z njimi ni organiziral. Običajno se prične urjenje golobov, ko dopolnijo mesec dni. Prve prelete na daljšo razdaljo so "novomeški" golobi opravili med Trebnjem in Novim mestom (zračna razdalja 19,5 km) 17. marca 1898. leta. Ker pa te ptice vedno letijo proti domu, je vseh šestnajst golobov, med njimi tudi dva mladiča, stara dva meseca, kolikor jih je nameraval preizkusiti v tem preletu, najprej odpeljal v Trebnje. Razdaljo med obema krajema so vsi, razen dveh mladičev, ki sta omagala že v Trebnjem, uspešno premagali. Za pot so potrebovali štirinajst minut, kar so opazovalci ocenili kot odlično, saj so bili pred tem kar pol leta zaprti v golobnjaku.⁸ Po prvem uspelem preizkusu se je Demscher odločil povečati preletno razdaljo. Skupaj z enajstimi golobi se je z železnico odpeljal v Grosuplje. V nedeljo, 8. maja, ob tretji uri popoldne jih je spustil v več skupinah in z desetminutnimi presledki. Prvi so prifrčali v domači golobnjak čez eno uro in dobrih šest minut. Pot jih je precej utrudila, saj je pihal precejšen veter. Dogodek je z zanimanjem spremljalo veliko ljudi. V naslednjem preizkusu pa naj bi golobi pismonoši poleteli proti Dolenjski že iz Ljubljane. Demscherju se je povezavo s Trbižem na Koroškem kar mudilo vzpostaviti, saj se je obvezal, da bo to uredil do konca leta 1898.⁹ Ponavadi je lahko enoletni golob uspešen v enem preletu največ v razdalji do 100 km. Za premagovanje večjih razdalj pa naj bi bili golobi stari vsaj dve leti. Če bi hotel Demscher obljubo izpolniti, bi moral zvezo s Trbižem vzpostaviti zgolj z dobro leto starimi golobi pismonoši.

Kar nekaj tednov je preteklo do naslednjega "izleta" gospoda Demscherja in njegovih golobov. Tokrat jih je 24 pripeljal v Ljubljano in jih spustil z gradu. Največji problem je tistega dne (nedelja, 5. julija 1898) predstavljalo vreme. Ker je c. kr. tajnik novomeškega okrajnega glavarstva menil, da se morajo naučiti leteti in se orientirati tudi v neugodnem vremenu, se je odločil akcijo izvesti. Spustil jih je v štirih skupinah. Vsak golob je bil oštevilčen, da so lahko spremljali njegovo pot. Zaradi močnega dežja so se domov na Dolenjsko vračali kar tri dni. Najhitrejša golobica je uspela prileteti v Rudolfovo v dveh urah in 56 minutah. Naslednjega dne zjutraj jih je v golobnjaku počivalo šele osem, do večera se jih je vrnilo še šest. Zadnjih deset ptic je prifrčalo domov 7. julija dopoldne. Demscher je bil nad golobi navdušen, saj je pričakoval, da se bo zaradi dežja kakšen izgubil in se tako sploh ne bo vrnil. Za pot iz Ljubljane do Novega mesta naj bi golobi ob ugodnem vremenu potrebovali 50 do 60 minut, kar je želel dokazati z naslednjim izpustom ptic z Ljubljanskega gradu konec julija ali v začetku meseca avgusta 1898. leta.¹⁰

Žal pa je to zadnja novica o novomeških poštnih golobih v Dolenjskih novicah. Morebitni datum izpusta golobov z Ljubljanskega gradu zasledimo v časopisu Slovenski narod. Golobe pismonoše naj bi spustil gospod Skušek, in ne Demscher kot doslej, zadnjo nedeljo v juliju. Proti dolenjski prestolnici pa naj bi poleteli le ob primernem vremenu.¹¹ Ali je izlet uspel ali ne, ne izvemo iz nobenega časopisa, ki je izhajal

⁸ Dolenjske novice, 1. april 1898, št. 7, str. 59 in 60.

⁹ Prav tam, 15. maj 1898, št. 10, str. 84.

¹⁰ Prav tam, 15. julij 1898, št. 14, str. 117.

¹¹ Slovenski narod, 26. julij 1898, št. 167, str. 3. Morebiti je to Ivan Skušek, glavni davčni kontrolor iz Novega mesta.

¹² Novomeško okrajno glavarstvo se je preselilo iz nekdanje Kresije (v delu te stavbe so danes prostori Knjižnice Mirana Jarca) v stavbo, kjer danes domuje Mestna občina Novo mesto na Seidlovi c. 1.

¹³ Dolenjske novice, 1. december 1898, št. 23, str. 198, ter 1. januar 1899, št. 1, str. 9.

¹⁴ Dolenjski muzej Novo mesto, Dnevnik Slavke Kersnik, 3. zvezek, zapis za 4. julij 1944.

¹⁵ Ustni vir, Jože Pečnik. Novomeški klub praznuje letos, decembra 2002, 25-letnico svojega delovanja.

Značka, ki jo je izdal Klub ljubiteljev športnih in okrasnih golobov "PismoŃoš" Novo mesto, ob razstavi malih živali okoli leta 1980, značko hrani Mitja Gros, Novo mesto

na Kranjskem tega in naslednjega leta. Niti ni nihče zapisal, ali je Demscherju oz. Skušku povezavo s Trbižem z golobi pismoŃošmi uspelo vzpostaviti. Kaj se je zgodilo s pticami, tako lahko zaenkrat le ugibamo. Demscher kot tajnik novomeškega c. kr. okrajnega glavarstva je imel proti koncu leta 1898 precej dela s preselitvijo urada z ene na drugo lokacijo.¹² Pa še novo stanovanje si je moral poiskati.¹³ Ob vsej tej zaposlitvi mu je verjetno zmanjkalo časa za golobe pismoŃošne in je to delo prepustil gospodu Skušku.

Kljub temu da tistega "pravega" konca tega sestavka zaenkrat še ne moremo zapisati, pa je bil to prav gotovo eden prvih poizkusov vzpostavitve povezave Novega mesta z drugim krajem z golobi pismoŃošmi. Morda bomo kaj več izvedeli ob pregledu arhivskega gradiva za Dolenjsko ob koncu 19. stoletja (npr. gradivo novomeškega okrajnega glavarstva ipd).

So nam pa znani podatki o poštnih golobih na Dolenjskem v času druge svetovne vojne. Prebivalci Dolenjskih Toplic so namreč julija leta 1944 ujeli goloba pismoŃošo s sporočilom. Žal v viru ni navedeno, kateri vojski, ki je bila takrat prisotna na Dolenjskem, je golob "služil".¹⁴

Golobi pismoŃošne živijo tudi danes v dolenjski prestolnici. Ljubitelji golobov špo vsej Dolenjski se že četrto stoletja združujejo v Klubu ljubiteljev športnih in okrasnih golobov PismoŃoš Novo mesto. Podobno kot Demscher konec 19. stoletja so tudi oni v osemdesetih letih 20. stoletja preizkušali zmogljivosti golobov pismoŃoš. Večje število ptic so razvozili na različne kraje po Dolenjski in merili njihov čas vrnitve domov v Novo mesto. "Tekmovali" so z redno pošto in v večini primerov zmagali. Klub je z golobi sodeloval že na več akcijah na Dolenjskem (npr. vaja Gorjanci 77, mednarodna speedway dirka v Krškem leta 1988 itd). Udeležujejo se tekmovanj, ko golobe izpustijo iz različnih krajev (mesta z območja nekdanje Jugoslavije in sosednjih držav) in merijo natančen čas prileta domov. Člani tega kluba so tudi začetniki prirejanja razstav malih živali na Dolenjskem.¹⁵

Ob koncu lahko ugotovimo, da te zanimive ptice v mestu ob Krki vztrajajo z nekaj časovnimi presledki vsaj že dobrih sto let.

Sestavek je nastal, kot je že razvidno iz samega naslova, samo na podlagi arhivskega gradiva, ki se nahaja v fondu Občina in trg Žužemberk, NME – 10, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto. Zato tudi pri uporabljenih dokumentih ne citiram njihovega izvora.

Leta 1849 je bil sprejet zakon o občinah, ki je poznal krajevne, okrajne in okrožne občine. Vendar pa z uvedbo modernih občin sosesk še ni bilo konec. V slovenskih deželah je bila namreč ta posebnost, da so imele posamezne soseske kot deli občin od nekdaj svoje premoženje. Tudi zakon iz leta 1866 (Deželni zakonik št. 2 1866) v posebnem dodatku »*Naredbe, po katerih se ima gospodariti z imetkom posameznih sosesk (podobčin)*«, obravnava pravice in dolžnosti le-teh. Tega ni spremenil niti zakon, ki je izšel leta 1912 (Deželni zakonik z dne 1. 8. 1912), ki je prav tako priznal obstoj posebnega premoženja soseske, za upravljanje pa je uvedel gospodarski odbor, »*ki ga volijo za dobo treh let občanje, katerim je v dotični podobčini ali soseski, najmanj eno leto predpisan občinskimi dokladami podvržen direktni davek*«. Volijo tudi hišne posestnice. Vendar ne direktno, ampak po svojih pooblaščenjih.

Gospodarski odbor je bil sestavljen iz treh članov in dveh namestnikov. Ker se je medtem naziv župan prenesel na predstojnika upravne občine, zakon iz leta 1912 uporablja za predstojnika trga naziv načelnik.

Na to zakonodajo se je ves čas opiral trg Žužemberk pri obrambi svoje samouprave, ki jo je uspel, sodeč po arhivskih virih, obdržati vse do leta 1943.

Tako je vzporedno z občino Žužemberk, kot skupnost občanov, ki se je po sestavu bistveno razlikovala od upravičencev do skupnega mestnega ali trškega sveta, z županom in občinsko upravo na čelu, obstojal tudi trški gospodarski odbor z načelnikom, ki je v imenu trga še naprej upravljal s trškim premoženjem – ki ni bilo last prebivalcev vsega trga, ampak samo hišnih posestnikov in ga je sestavljalo nepremično premoženje na zemljiščih, poslopja, kjer je bilo nastanjeno sresko sodišče – trškim vodovodom, trškimi potmi ter sejmskimi pravicami.

Imel je tudi svoj pečat, ki pa ni bil ves čas enak. Najprej je bil ovalne oblike, v sredi je imel grb, ob robu pa napis Žužemberško trško predstojništvo. Uporabljali so ga vse do leta 1922, ko se v dopisu na občino Žužemberk z dne 15. avgusta, v katerem prosijo, da bi ta posredovala pri okrajnem glavarstvu za povišanje tržne pristojbine, pojavita oba pečata. Od tega leta dalje pa so uporabljali nov pečat, ki je imel še vedno ovalno obliko, toda brez grba in z napisom Trško predstojništvo Žužemberk.

Z ohranitvijo svoje samouprave trg Žužemberk, sodeč po ohranjenih arhivskih virih, vse do sprejetja novega zakona o občinah leta 1933 ni imel večjih težav. Ob govoricah, da se pripravljala nova zakonodaja o občinah, so trške in zdraviliške občine pravilno predvidevale, da se bodo zagotovo pojavili problemi pri ohranitvi njihovih pravic. Zato so že 4. maja 1926 ustanovile Zvezo trških in zdraviliških občin, katerih glavni namen je bil »*čuvati eksistenčno pravico in teritorialno stanje naših trških in zdraviliških občin...*

... *Zakon o kmečkih občinah, kakor naj bi po naših informacijah bil veljaven tudi za naše trške občine predvideva le velike občine z najmanj 2000 prebivalci, dočim imajo naše trške, v kolikor iste obstojajo le okoli 1000 prebivalcev. Ako se zakon brez našega organiziranega zakonsko dopustnega odpora i za naše trge uveljavi, ki se našim*

trškim in zdraviliškim občinam priključi tako velik del okolice, da iste samoumevno izgubijo svoj značaj. Naše trške in zdraviliške občine imajo po večini intelektualni trgovsko obrtni, torej meščanski značaj, ki se tudi zrcali v njih zastopstvih. Naše občine s posebno vnemo in požrtvovalnostjo pospešujejo in obrtno-trgovsko in meščansko šolstvo, skrbijo za olepšanje kraja (napravo vodovodov, električnih razsvetljav, potov itd.) in tujski promet.

Ako ravno vse te moderne, napredne in z veliko požrtvovalnostjo vzdrževane ustanove novih občin široki okolici mnogo koristijo in se jih ta tudi prav rada poslužuje, nas žalibog skušnja uči, da bi nova zastopstva izišla iz po novem zakonu povečanih občin, ne imele trohico razumevanja za vse te koristne ustanove in je upravičena bojazen, da iste propadejo, ako se ne očuvajo občine v sedanji obliki...

V prilogi vam pošiljamo pravila našega društva. Dolžnost vseh sestrskih občin je sedaj, da v skupnem nastopu odbijemo pretečo nevarnost...«

Sprejem novega zakona o občinah (Službeni list kraljevske banske uprave št. 35 z dne 29. aprila 1933) je trgu Žužemberk res prinesel grožnjo za njegovo ukinitvev.

1. septembra 1934 je občinski odbor Žužemberk v 3. točki svojega dnevnega reda, po nalogu Sreskega načelstva Novo mesto z dne 22. 6. 1934 in dopisom Kraljevske banske uprave z dne 14. 3. 1934, obravnaval probleme v zvezi z novo občinsko zakonodajo. Občinski odbor je v zvezi s tem sprejel sklep, »da v občini ni potrebnih zahtev po ustanavljanju podobčin po novem občinskem zakonu temveč ostane vse neizpremenjeno: skupna občina brez podobčin z inkorporiranim samostojnim odborom trga Žužemberk.«

18. septembra 1936 je občina Žužemberk zopet poslala gospodarskemu odboru trga prepis dopisa Sreskega načelstva Novo mesto z dne 15. 9. 1936 No 5163/5 z vabilom, da o tem sklepa ter do konca tekočega meseca pošlje svoj sklep zaradi nadaljnje odločitve.

»... Ustanovne listine ni bilo moči dobiti še vedno manjkajo dokazi za vašo navedbo, da spada trški odbor med korporacije iz odst. 2 čl. 1 toč. 2 zakona od 1. 8. 1912 dež. zak. št. 49.

Dejstvo, da so volile tudi ženske s pooblaščenci ni dokaz, ker so ženske volile tudi občinski zastop. Isto velja za juridične osebe.

Navedba, da so volili samo takratni hišni posestniki, ni v skladu z operatom za leto 1915, iz katerega je razvidno sledeče: Živinozdravnik Vandot, ki najbrž že ni bil hišni posestnik, je vendar vpisan med zavezanci (tek.št.178). Zalar Alojzija /tek.št.179) ni bila dolžna plačati, ker nima več patenta, t.j. obrtnega lista. V tem primeru je bila najbrž pridobnina podlaga za odmero doklad, torej ne hišna posest.

Morda bi bilo v interesu enakosti z drugimi sličnimi korporacijami v srezu, da se trški odbor – ki lahko obdrži ta naziv-smatra za podobčino po VIII. poglavju z.o. občinah. Saj imajo na prospevanju trga interes vsi prebivalci trga, zlasti pa vsi volilci trga. Če naj se trg ne smatra za podobčino po VIII poglavju z.o., bi zanj še nadalje veljale določbe občinskega reda iz 1866, ki je zastarel in je bil za vse ostale občine razveljavljen z novim zakonom o občinah. V tem slučaju bi se samo za trški odbor v Žužemberku upošteval morda še desetletja in desetletja zakon, ki se drugje ne uporablja več.

Namen tega odloka je opozoriti pred končno odločitvijo tako občino kakor tudi trški odbor na to, da ni zadostnih dokazov za to, da se trški odbor izvzame iz določil VIII poglavja z.o., in na težave, ki bi se

ponavljale glede na zastareli občinski red iz leta 1866.

Ako smatra občina in trški odbor, da je trg vzlic temu smatrati za javnopravno korporacijo, katere imovino ne uživa vse prebivalstvo trga, temveč le nekateri, na osnovi posebnega pravnega naslova ali tudi običajnega prava (upravičenci), bi bilo to mnenje za tu uradno instančno odločitev podpreti s tehtnimi dokazi...«

Na ta dopis je 5. oktobra 1936 trški odbor podal izjavo v kateri vztraja na svoji zahtevi, da ostane javnopravna korporacija iz 2. odstavka 1. čl. deželnega zakona iz 1. 8. 1912 št. 49, zakona po katerem imovino uživajo samo bivši hišni posestniki trga Žužemberk, *«ker so le oni sami nosili vsa bremena. V primeru pa, da je v kasnejšem času plačeval trške doklade tudi kak obrtnik, ki ni bil hišni posestnik, se je to zgodilo po pomoti in po njegovi krivdi, ker temu ni posvečal pozornosti».*

Glede potrebnih dokazil pa navaja: *»Trški odbor trenutno ne poseduje nikake ustanovne listine, ker se je ista izgubila na tuj. prom. razstavi v Ljubljani, smatramo pa za zadosten dokaz sedanje in starejše listine katere so priložene spisom. Zadosten dokaz je menda tudi, da trški odbor že toliko let obstoja, če bi ne bil upravičen, bi ga višja oblast že zdavnaj razpustila.*

Nimamo interesa, da obdržimo samo naslov trškega odbora in da bi se smatral pod poglavje VIII zak. o občinah za podobčino, imamo pa interes oziroma ga imajo hišni posestniki, ker le oni so samo plačevali zidanje poslopja itd. da ostanejo tudi sami lastniki ozir. gospodarji...«. Zdi se jim namreč krivično, da bi imeli od trškega premoženja korist tudi tisti, ki niso nikdar nič prispevali k temu, poleg tega pa so prepričani, da imajo od trga koristni vsi okoliški prebivalci, ker jim ni treba hoditi 20 ali več km do raznih uradov *»naposled pa je to stara tradicija tržanov katera naj tudi v bodoče ostane in bi nekakor ne škodila nadaljnemu razvoju trga temveč ga s časom tudi povzdignila, saj danes trški odbor popravlja še vedno vsa trška pota in ceste iz svojih dohodkov, brez kakega prispevka davkoplačevalcev...«.*

Z naštetimi razlogi se je strinjalo tudi Sresko načelstvo v Novem mestu.

»Trški odbor ima svoje premoženje, ki ni last vseh prebivalcev trga, marveč samo hišnih posestnikov. Tako je npr. trški odbor postavil uradno poslopje za okrajno sodišče in so k stroškom za to poslopje prispevali samo posestniki hiš potom posebnih doklad.

... Notorično je, da je trg v zemljiški knjigi vpisan kot lastnik realitet. Za zadosten dokaz o tem, da so k stroškom za posebne izdatke prispevali samo hišni posestniki ...

... Iz omenjenih listin, ki datirajo iz časa po letu 1919, je razvidno, da so bile v seznamih vpisane tudi ženske upravičenke in zavezanke ter da so volili tudi s pooblastili. Torej so volitve za trg potekale po zakonu od 1. 8. 1912, dež. zak. št. 49 in po zakonu od 17. 2. 1866 dež. zak. št. 2, medtem ko za občinske volitve ta dva zakona nista bile več v veljavi.«

Trg Žužemberk je bil vse do ukinitve neke vrste samostojna gospodarska občina z določenimi obveznostmi in pravicami. Upravljal je svoje premoženje, obstoječe iz nepremičnin, iz več hektarov zemljišč (leta 1912 2890 ha), stavbe, kjer je bilo nastanjeno sresko sodišče, trškega vodovoda ter sejemskih in trških pravic. V ta namen so imeli zaposleno celo eno osebo, to je nočnega čuvaja ali kakor so ga tudi

Št. 4249.

Tržni red

za živinske semnje v občini Žužepertk
politični okraj Rudolfovo

§ 1.

V Žužepertku se vrše naslednji živinski semnji, in sicer:

Na podlagi odloka dvorne pisarne z dne 24. marca 1841, št. 6450 (gubernialna št. 5043 ex 1841):

- 1.) dne 17. marca
- 2.) dne 24. aprila
- 3.) dne 9. junija.

Če pade na te dneve nedelja ali praznik, se vrši semelj prihodnji delavnik.

§ 2.

Živinski tržni prostor je v katastralni občini Žužepertku, kakor je razvidno iz priloge tega silovacijskega črtaša, ki tvori del tržnega reda.

Hr. sicer. aa. parcel. št. ----- ki-lob----- znanj-keja. Za domačo živino določeni del semjišča, pere-št ----- je od onega dela, ki je določen za tujo živino (to je ono, ki se prižene preko ogrsko-hrvaške meje), par-št ----- ločen po dvojni pregradi.

Oba ta dela morata biti vedno trdno in dobro ograjena ter morata imeti eno odprtino za dogon in eno zatvorljivo odprtino za odgon živine.

Št. 22.294.

Priloga k § 1. tržnega reda.

Dalje se vrše živinski semnji na podlagi odloka c.k.r. deželne vlade v Ljubljani z dne 22. julija 1911, št. 1966D:

dne 3. februarja,
na dan po Vsebožodu,
v četrtek po Sv. Urhu (4. julija),
na dan pred Sv. Lorencom L. J. dne 9. avgusta,
dne 14. septembra,
dne 29. oktobra in
dne 6. decembra vsakega leta.

C. k. r. deželna vlada za Kranjsko.

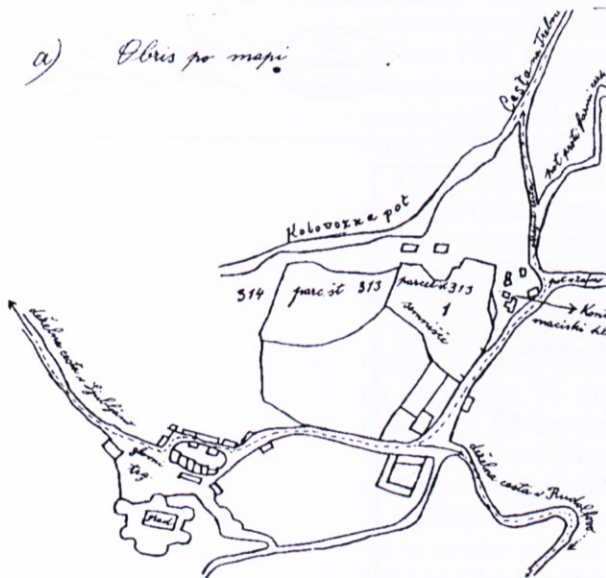
v Ljubljani, dne 2. avgusta 1911.

Za c. k. r. deželno upraviteljsko:

[Handwritten signature]

a) *Obris po mapi*

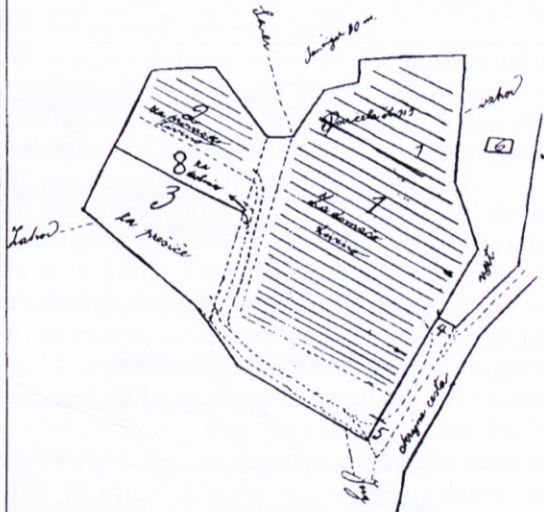

Št. 1. semjišče za živino in presice

Obris tega živinobeha in njegove semjišče

Parcelna št. 315. m. 2. Joh. 1155 D° ali 1. št. št. 4 65 m.

b) Škkrat povečano semjišče po mapi tega živinobeha čela pogrca 315 m. 2. št. št. 4 65.0 m od katere pogrca je približno malo več kot polovica za semjski prostor

1. Prostor za vola kravo in telice
2. Prostor za kranjsko živino
3. in 8. Prostor za presice in dobnice
4. Vhod za govejo živino na prostor 1.
5. Prostor za presice in novaško dobnice na prostor 2. in 3.
6. Kontinuirski h. lov

14. 116

Kapitulacija

Opisjal pri obisku odlozom v Nürnbergu
ne 26. junija 1923.

Predmet

Skled mnogih predstev zoper manje kapitalne
in profesionalne od obred. del. skledice
je jedrglasno sledici: namra, da od gdy
zanafij se ima nem. manjem kapcom, ali
za manje predponati do to me proficent,
clonj da pred se me nece nelen manj nakupca,
ki ni nelen za manje predponati, ker se more
se kot zomburki opaziceni za na kapcomi
logitacija je zele fo so mi ga nec. predst.
skem se zepionik sklene fohdi in podpisi.

[Signature]

Juan Stovak
[Signature]

131

St. Kuznecov

Nürnberg

Pri prej. listkov odbrna dne 12/11. 1923
je L. lo. skledice, da se v svicem
mo parno publicicne in namicicne
dvojicne svicajo terine pristojbine
skled. sledi.

Do goveje svicave od Din. 1 na 2 2.
dvojice 25 pa - 50 pa

Od velobnih stopic od Din. 7.50 na 15 -
" srednjih " " 6 na 12 -
" malih " " 4 " 8 -
" vasa od " 2 " 12 -
od skledice od 1 " 2 -
od skledice skledice in svicaj od glau 1 -

Pozivim za obisk in predstitev
na str. glavarstva, kateri naj se opazni,
da je predlozje govornic odbrna na
Kuznecov in del v Ljubljani

Nürnberg 15 avg. 1923

Paul Rudolf
[Signature]

Tristo predstojnikov
Nürnberg

Kuznecov inim listu poroc
glede koristnega volvine.
podrejeno

Od goveje svicave od 1 Din na 10.

Technica odp. odd.

Dруго je podrejeno

za predlozite ohranj. glas
stavu se prosim prupshavila
spisov

20. 11. 1923

[Signature]
Kuznecov

imenovali trškega slugo, katerega naloga je bila skrbeti za vodovod, prižigati svetilke po trgu, skrbeti za pota in kanale, počistiti trg po sejmskih dnevih, ponoči je moral od 10. ure zvečer in 2. ure zjutraj paziti, da ne bi prišlo do požara ali kake druge nesreče, manjša popravila je moral opravljati sam. Za svoje delo je bil odgovoren trškemu predstojništvu. Njegova plača je bila npr. leta 1893 60 goldinarjev, trškega predstojnika 50 goldinarjev. Obema se je v naslednjih letih plača oziroma nagrada nekoliko dvignila. Leta 1921 naj bi imel nočni čuvaj Vincenc Marinc letno plačo 800 kron, v letu 1923 je ta znašala 120 din in 100 din je dobil še za »priboljšek«. Plača trškega predstojnika pa je znašala 500 din. Plača naj bi se obema opazno povečala v letu 1925, saj je bila v proračunu za to leto predvidena plača nočnemu čuvaju 4.500 din, trškemu predstojniku pa 1000 din, za pokojnino staremu nočnemu čuvaju je bilo predvideno 300 din, v letu 1924 pa je poleg pokojnine dobil še podporo v znesku 200 din, ki je bila izplačana za božične praznike. Od leta 1931 je bil trški sluga tudi bolniško zavarovan, kar je razvidno iz prijavnice Okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani in na podlagi finančnega plana za leto 1932, kjer je za bolniško blagajno trškega sluge načrtovan znesek 385 din. Leta 1942 je Zavod za socialno zavarovanje Ljubljanske pokrajine v Ljubljani poslal na naslov trškega predstojništva v Žužemberku, kot delodajalca, za osnovno in nezgodno zavarovanje, za trškega uslužbenca J. Horvata plačilni nalog v znesku 46 lir. Po takrat veljavni zakonodaji naj bi polovico prispevkov poravnali sami uslužbenci, polovico pa delodajalec. Več kot očitno je, da trški odbor zadnja leta, svojih obveznosti ni izpolnjeval, zato je dolg do leta 1943 z opominom vred narasel na 200,50 lir. Ali je trg za svojega nočnega čuvaja plačeval prispevke že od leta 1922, ko je bil sprejet zakon o zavarovanju delavcev (Službene novine z dne 14. 5. 1922, št. 17), v arhivskih dokumentih nisem zasledila.

Trški gospodarski odbor se je od druge polovice 19. stoletja dalje ubadal s finančnimi težavami, kljub temu da je imel kar nekaj dohodkov od najemnine travnikov, vrta in sodnega poslopja, nekaj dohodkov pa je pridobil tudi s prodajo trških zemljišč in kot najpomembnejši vir so bili dohodki, povezani s sejmskimi pravicami.

Občini Žužemberk je cesar Ferdinand I. podelil leta 1841 devet letnih sejmov, trije so bili združeni z živinskimi. Ti so bili vsako leto na 17. marca, 24. aprila in 9. junija. Če je bila tega dne nedelja ali praznik je bil semenj naslednji delovni dan. Druge letne sejme so lahko imeli vsako leto 3. februarja, na dan po vnebohodu, četrtek po sv. Urhu v mesecu juliju, 14. septembra, 28. oktobra in 16. decembra.

Kasneje so si vzeli pravico, da so na te dni bili tudi živinski sejmi ter na cvetno soboto oziroma nedeljo. V svojem dopisu z dne 26. 7. 1911 je Okrajno glavarstvo Rudolfovo izrecno prepovedalo semenj na cvetno nedeljo, dovolilo pa jim je živinske sejme tudi na dneve, za katere jim je sejmsko pravico podelil že cesar Ferdinand I., vendar je bila ta pravica takrat podeljena le za »blagovne« oziroma »kramarske« sejme. Tega dne je trg dobil celo pravico do novega, desetega sejma, in to na dan pred sv. Lovrencem, to je 9. avgusta, čeprav jim je cesarsko-deželna vlada to še 23. marca 1910 z odlokom prepovedala.

Leta 1928 je veliki župan Ljubljanske oblasti občini Žužemberk podelil sejmsko pravico za novi živinski sejem, in sicer vsako leto na cvetno soboto.

»Taksa za podelitev sejmske pravice v znesku Din 63 je plačana v

gotovini pri davčnem uradu v Žužemberku.»

Leta 1932 pa so prosili za podelitev kramarskega sejma na cvetno soboto. Odgovor se je glasil, da jim te pravice ne nameravajo podeliti, če pa vztrajajo na tem, naj plačajo predpisano takso.

Kot sem že omenila, je bil trg kljub svojim dohodkom, ki niti niso bili tako majhni, nenehno v finančnih težavah. Denar je odtekal za vzdrževanje sejemskega prostora (skrb za higieno, tlakovanje in ograditev sejemskega prostora, plačilo živinozdravniku), za gradnjo in vzdrževanje vodovoda ter sodnega poslopja. Za gradnjo le-teh je najel posojilo, ki ga je bilo potrebno odplačevati. Za plačilo tega je najemal nove kredite in neprestano zviševal »naklade« ali »doklade«, kakor so imenovali prispevke tržanov. Do leta 1902 naj ta ne bi presegala 20 odstotkov. Iz istega razloga so tudi povečali »colnino« za živali ob semanjih dneh, »stojnino« in »tržnino«.

V letu 1920 so prosili pristojne organe za dovoljenje za pobiranje že 125 odstotkov trške »doklade«

K nezavidljivemu finančnemu poslovanju trga je svoje prispevalo tudi malomarno, če že ne protizakonito poslovanje trškega gospodarskega odbora. Ob reviziji le-tega, ki je bila v dneh 15. do 20. julija 1936, je uradni revizor Kraljevske banske uprave ugotovil, da je trški gospodarski odbor za gradnjo vodovoda najel posojilo, ki je leta 1931 znašalo 20.300 din. Denar za odplačilo dolga je uporabljal v druge namene. Odplačeval ni niti obresti, tako da je posojilo v času revizije naraslo na 25.875 din. Načelnik je brez sklepa trškega odbora naložil 5300 din pri trški posojilnici, ker je ta pač rabila denar. Skratka, revizija je ugotovila, da so bili interesi trga Žužemberka »občutno oškodovani«. Posledica tega je bila, da je bil gospodarski odbor predčasno razpuščen, »upravljanje trške imovine pa se prenese na osebe, ki bodo znale uspešno varovati njegove koristi«.

Izvoljen je bil novi gospodarski odbor in za tem še nekaj teh. Ti so se vsak po svojih najboljših močeh trudili z upravljanjem trga, ki mu je uspelo (enemu redkih, če ne celo edinemu) kljub vsem zaprekam od svoje ustanovitve pa vse do kapitulacije Italije ohraniti svojo samoupravo kot neke vrste samostojno gospodarsko občino.

VZPON IN ZATON VINARSKE ZADRUGE KOSTANJEVICA

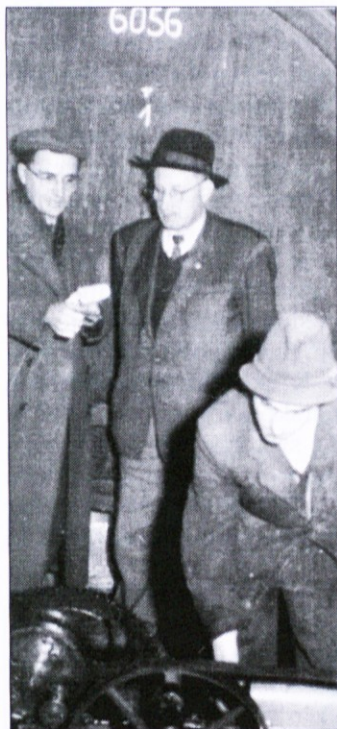
V evropski zgodovini je zadružno gibanje pravzaprav dvojček komunističnega gibanja. Razlika je v tem, da je prvo zasledovalo samo gospodarske koristi delavcev, drugo pa predvsem politično organiziranost. Čas nastanka je bila doba, ko je doživljal kapitalizem v Evropi najbolj buren razvoj. Načelo, ki sta ga Marx in Engels zapisala leta 1847, "Proletarci vseh dežel združite se", so angleški tekstilni delavci v Rochdalu že tri leta prej začeli uresničevati s tem, da so ustanovili prvo zadružno trgovino, kjer so delavci lahko ceneje kupovali najnujnejše življenjske potrebščine. Gibanje se je hitro širilo po Angliji, srednji Evropi in nordijskih državah. V avstrijski monarhiji je bil zadružni zakon sprejet že leta 1874. Tudi v slovenskih deželah je razvoj hitro sledil. 1883 je Josip Vošnjak v Celju že ustanovil zvezo hranilnic, na Kranjskem pa je Janez Evangelist Krek v devetdesetih letih ustanavljal konzume, leta 1894 prvo vinarsko zadrugo v Vipavi in kovaško zadrugo v Kropi. Po prelomu stoletja je tekel razvoj zadružništva zelo intenzivno, tako da imamo v Sloveniji ob koncu prve svetovne vojne 790 različnih zadrug, v letu 1937 pa že 1677, kar pomeni več kot podvojitvev. Največ je bilo hranilnic in posojilnic, ki so štele leta 1936 156 tisoč članov.

Tako se je delalo po starem ...

Vinarskih zadrug je bilo okrog 10, najstarejša, kot že rečeno, tista v Vipavi. Z zgodovinsko letnico 1894 se še danes rad postavlja AGROIND Vipava. Vinarska zadruga v Kostanjevici je bila ustanovljena med zadnjimi. Datum ustanovitve sicer ni znan, ker je arhiv izgubljen, zato moramo kot rojstni datum vzeti datum vpisa v Zadružni register, ki ga je kot gospodarsko sodišče vodilo Okrožno sodišče v Novem mestu. Knjige se danes nahajajo v Arhivu Slovenije. V knjigi R III. je na strani 123 zapisana vinarska zadruga v Kostanjevici dne 26. novembra 1929.

Besedilo firme: Vinarska zadruga v Kostanjevici - registrirana zadruga z omejenim jamstvom (R.Z. z O:J)

V kleti ob strojni črpalki

Predmet poslovanja: Pospeševanje koristi svojih članov:

1. Z vnovčevanjem pridelkov in izdelkov svojih članov v predelanim ali nepredelanim stanju, zlasti prevzemanjem grozdja in vina.
2. Nabavlja svojim članom gospodarske in gospodinske potrebščine,
3. Podpira zadružnike pri obnovi vinogradov,
4. Širi strokovno znanje in daje nasvete,
5. Nabavlja potrebne stavbe in inventar.

Delež člana znaša DIN 200 (kar je tedaj pomenilo približno četrtino mesečne plače državnega uradnika.).

Jamstvo znaša 4-kratni znesek osnovnega deleža.

Kdo vse so bili ustanovni člani, ne vemo. Vsekakor so to bili člani načelstva (pozneje se to imenuje upravni odbor), ki so zapisani v združnem registru. To so: Golob Franc - župnik v Kostanjevici, Gatsch Albert - trgovec v Kostanjevici, Likar Josip - inž. v Kostanjevici, Čretnik Franc - občinski tajnik v Kostanjevici. Črtalič Jože - upravnik državne trsnice v Kostanjevici, Marolt Franc - posestnik Sveti Križ, danes Podbočje, Stopar Janez - posestnik Oštrc, Šteh Ivan - kmet Malence.

Po tem zapisu ni v združnem registru zabeležene deset let nobene spremembe. To lahko razumemo, da je izvoljeno načelstvo dobro delalo. Motor je bil brez dvoma inž. Josip Likar, nemiren in ustvarjalen značaj, ki je imel že pred tem nekaj inovatorskih zamisli v tehnični stroki. Sedaj se je vrgel na delo za uspeh vinarske zadruge.

Za zadruge so bile prazne kleti v severnem krilu starega samostanskega poslopja pravi izziv. Likar, čigar družina je stanovala v gradu, jih je dobro poznal. Najprej je bilo treba poskrbeti za vodo. Grajski vodovod, ki je imel zajetje pod vasjo Orehovec, ni bil dovolj močan. Treba je bilo misliti na lastni vodnjak. Človek bi računal, da bo glede na dosti močvirjen teren okrog samostanskega poslopja dovolj zabiti cev v zemljo in namestiti črpalko, pa bo pritekla voda. A ni šlo. Moralí so skopati menda 7 metrov globok vodnjak v tako trdih hribini, da je bilo potrebno miniranje. Pri tem delu bi skoraj prišlo do nesreče s tragičnimi posledicami. Ko so bili že nekaj metrov v zemlji, je delavec, ki se je po miniranju spustil v globino, začel klicati na pomoč. Hitro so ga potegnili ven. Na svežem zraku si je hitro opomogel, v jamo pa ni hotel več. Delavcem je potem nekdo svetoval, da so po vsakem miniranju vrgli v jamo nekaj šopov goreče slame, ki so povzročili hitro kroženje zraka. Tako se je delo lahko brez zastojev nadaljevalo (zgodbo je pisec zvedel iz pripovedovanja enega od delavcev, ki so kopali vodnjak).

Vzporedno s tem so tekle priprave za potrebno opremo v kleti. Sodarški mojster Jože Smolič iz Orehovca je napravil nekaj sodov in kadi, nekaj pa so si jih za začetek izposodili. Industrijsko izdelana stiskalnica na vijak se je že prvo leto izkazala za prepočasno in neučinkovito. Zato so se odločili postaviti preizkušeno leseno stiskalnico z dolgim slemenom kot prenosnim ramenom teže kamna, ki je bil obešen na lesen vijak. Stiskalnica je bila delo stare ljudske iznajdljivosti v uporabi lesa kot vsestransko uporabnega materiala. Še dolga leta po drugi svetovni vojni, ko že ni bila več v uporabi, je stala kot okras in znamenitost pod obokom pred vhodom v nekdanjo klet.

Velike sode, ki jih taka klet rabi, so dobavljali sodarji iz Tacna pod Šmarno goro, tudi združeni v sodarski zadruzi. Le-ta je bila v svoji stroki vodilno podjetje že v prvi Jugoslaviji in tudi še dolgo po drugi

svetovni vojni. Potem pa so hrastove sode velikane, ki so zahtevali veliko lesa in dela, začele nadomeščati betonske cisterne, obložene z različni vrstami ploščic ali prevlečene s specialno maso. Še kasneje so se pojavile cisterne iz nerjavečega jekla, ki so nekdanjo slikovitost in romantiko kleti skoraj popolnoma zbrisale.

Med sodi v kleti

Vinarska zadruga v Kostanjevici je nabavljala sode postopno, kakor je naraščal odkup grozdja. Do kakšne kapacitete se je razvila v desetletju pred drugo svetovno vojno, podatki manjkajo. Ves prostor v kleti še ni bil zaseden, največji sodi so prišli v klet šele po drugi svetovni vojni. Kapaciteta kleti se je večala tudi z racionalnim izkoriščanjem prostora, tako da so manjše sode nadomestili večji in to predvsem ovalni. Vemo pa, da je bila kapaciteta kleti v Kostanjevici pred dokupom kleti v Leskovcu okrog 20 vagonov. Za toliko je tudi zadoščal prvotni prostor v Kostanjevici. Prva leta je kletarjenje teklo še po starem. Za ilustracijo naj opišem odkupno kampanjo v prvi dekadi oktobra 1935. Ker sem imel rok za služenje v vojski datiran s 13. oktobrom, sem izkoristil priložnost, da si zaslužim nekaj denarja. Prijavil sem se za fizičnega delavca, kar je pomenilo prevzemanje in tehtanje grozdja ter odnašanje v posebnih čebričkih z ročaji ob straneh, ki so držali okrog 60 litrov. Za dva nosača v začetku ni bilo pretirano naporno, ker pa je to trajalo deset dni po deset ur, pa so hrbtne mišice krepko protestirale. V dneh, ko je bila trgatev na višku, so bližnji vinogradniki pripeljali prvo grozdje kmalu po 12. uri. Popoldne se je začela delati vrsta, ki je zvečer ponavadi segala od kleti, ki leži v severovzhodnem vogalu samostana, do vhoda v grajski drevored pred starim mlinom. Kljub kolikor mogoče hitremu prevzemanju so zadnji vozniki prišli na vrsto šele nekaj pred polnočjo. Vozniki volovskih vpreg niso imeli vedno s seboj krme, da bi jo ponudili živini med čakanjem. Ta je lačna mukala in kalila nočni mir grajskih stanovalcev. Druga moteča stvar so bili živalski iztrebki, ki jih je bilo polno po dvorišču in smo jih morali počistiti delavci, ko se je zdanilo, saj so vozniki, ko so grozdje oddali, hitro obrnili vprego in pognali proti domačijam. Marsikatera je bila oddaljena po več ur. Spanja je bilo ob takih dneh malo, saj je bilo nujno v preostanku noči in dopoldneva izprazniti kadi, kjer je grozdje že dobro vrelo, da je bila posoda nared za grozdje, ki je prišlo za prevzem popoldan. Izkušnja prvih nekaj let je pokazala, da je bila kapaciteta kadi omejitveni faktor in je bilo zato nujno uvesti prijavljanje količin in se držati termina odkupa. Kot se vedno dogaja, se posamezniki niso držali dogovorjenega in je vkljub temu ob vrhuncih prihajalo do zastojev. Ko sem pred odhodom k vojakom prenehal delati, je kampanja že ponehala. Imel pa sem s to zaposlitvijo dober kondicijski trening za poznejše urjenje v vojski.

Inž. Josip Likar

Verjetno je kampanja in način prevzema grozdja potekala podobno že pred letom 1935 pa tudi še kakšno naslednje leto, tako da je to neka splošna podoba tega dogajanja.

Če se povrnemo k točnim časovnim podatkom, ki so zapisani v zadružnem registru, je to datum 15 september 1939. Načelstvo je prilagodilo besedilo in pravila novemu zakonu o gospodarskih zadrugah.

1) Naslov načelstvo se ukine in vpelje naziv upravni odbor. Sestava upravnega odbora je enaka kot prej načelstva. Dodatno sta izvoljena še dva člana, in sicer: Kuhar Franc - kmet Dobe in Brsan Franc - kmet Orehovec.

Ing. Likar postane vodilni uradnik, pooblaščen skupaj še z enim članom upravnega odbora za podpisovanje vseh aktov, ki pomenijo pravne obveznosti.

2) Čas trajanja: nedoločen.

3) Delež variira in znaša 100 DIN za vsakih 200 kg oddanega grozdja ali za 100 litrov odkupljenega vina.

4) Zadružnik vpiše lahko tudi več deležev, ki pa morajo biti vplačani najkasneje v 7 letih (Ker je poldrugo leto za tem vojna prizadela tudi Jugoslavijo, po vojni pa je bila drugačna družbena ureditev, ta določba ni imela gospodarskih posledic, kot se je to že dogajalo v nekaterih proizvodnih zadrugah, ki so se preoblikovale v družbe z omejenim jamstvom).

14. novembra 1941 je v registru izbrisan kot član upravnega odbora Albert Gatsch. 26. junija 1943 je izbrisan Ivan Šteh in vpisan kot član upravnega odbora Janez Sintič, kmet, Oštrc 29.

V času italijanske okupacije je morala zadruga dopisati v zadružnem registru jeseni 1942 še italijanski naziv "Cooperativa vinicola".

Pod tem vodstvom je zadruga preživela drugo svetovno vojno, obenem pa tudi skoraj popoln propad svojega domovanja. Grad so jeseni leta 1942 partizani zažgali, imela je srečo, da je ostal severni trakt, kjer je bila klet, nepoškodovan.

Menim, da je treba s tem v zvezi povedati, da je uspešno in srečno preživetje vinarske zadruge treba pripisati tudi previdnemu in poštenemu zadržanju inž. Likarja kot kostanjeviškega župana. Gotovo je imel več odkritih in prikritih nasprotnikov, ki bi mu bili radi po vojni naprtili kakšno grdo dejanje, vendar se ni moglo najti nič oprijemljivega in dokazljivega. Tudi napihnjena afera s hrastovino iz Krakovskega gozda, ki so jo poleti 1941 navozili še za časa nemške vladavine na tem območju na desni breg Krke, potem pa je padla v roke Italijanom, se je izkazala kot popolnoma redna faza zimske sečnje 1940 -1941 in spravilo iz gozda poleti, ko so se močvirna tla toliko osušila, da je bilo možno iti v gozd z živino in vozovi. Srečna okolnost za zadrugo je bila tudi, da je bila partizanska oblast v svojih začetkih zadružništvu naklonjena.

Čeprav to ne spada direktno v zgodovino vinarske zadruge, naj bo na tem mestu zapisano, da je prve dni aprila 1944 bilo v Dobljčah pri Črnomlju sklicano posvetovanje gospodarskih strokovnjakov aktivistov OF, ki so delovali pri okrožnih odborih na Dolenjskem, Notranjskem in v južnem delu Primorske. Posvetovanje sta vodila načelnik oddelka za gospodarstvo in njegov namestnik pri predsedstvu SNOS. Namen posvetovanje je bil razčistiti osnovna načela za urejanje gospodarskega življenja po vojni. Soglasno je bilo sprejeto stališče, naj bi slonela gospodarska obnova in organiziranje v trgovini, drobnem

gospodarstvu in osnovni finančni službi na različnih oblikah združne organizacije. Praktična in koristna posledica te usmeritve je bilo dejstvo, da je preskrba prebivalstva stekla brez ovir preko več kot 500 prodajaln nekdanjih konzumnih zadrug, ki so jih preimenovali v Naproze.

Zadnji vpis v združni register, ki se nanaša na Vinarsko zadrugo v Kostanjevici, je datiran z 28. februarjem 1947. Takrat sta bila izbrisana iz upravnega odbora Franc Golob in Sintič Janez. Vpisani pa so novi člani upravnega odbora, in sicer: predsednik Božič Janez - kmet iz Prušne vasi, podpredsednik Škrjanc Jože iz Kostanjevice, in kot člana še Jordan Jožef z Malenc in Župan Franc z Dolnje Prekope.

Odvoz vina s tovornjakom

Določen je bil tudi poslovni okoliš, ki je obsegal občine Kostanjevico, Sveti Križ (Podbočje), Šentjernej in Rako. Jamstvo je bilo določeno z dvojnimi zneskom vpisanega deleža. Inž. Jože Likar je ostal še naprej glavni in odgovorni uslužbenec zadruga. Ker sta bila Janez Božič in Jože Likar v prijateljskih odnosih že iz časa izpred druge svetovne vojne, je sodelovanje slonelo na popolnem osebnem zaupanju. Tako je imel inž. Jože Likar močno oporo v lokalnih dejavnostih, ko se je spustil v javni boj za ugled cvička in pozneje tudi belokranjskih vin. To v času, ko so začela velika vinarska podjetja kazati monopolne težnje v vinarski trgovini, ni bila nepomembna stvar.

V petdesetih letih 20. stoletja je bila Vinarska zadruga vključena v splošno Kmetijsko zadrugo Kostanjevica. Kdaj točno se je to zgodilo, je zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva težko ugotoviti. Vsekakor je še v času, ko je bila Kostanjevica še samostojna občina v okviru okraja Krško, kostanjeviška Vinarska zadruga kupila klet zraven leskovške graščine, ker je postala klet v Kostanjevici premajhna, izgledov, da bi se lahko širila v gradu, pa ni bilo več.

Leta 1965 so bili v Sloveniji okraji kot vmesne upravne enote ukinjeni. Nadomestilo jih je večje število povečanih občin. Nova občina Krško je pokrila večji del prvotnega okraja in še del ozemlja na levem bregu Save. Z nastankom velike občine Krško je povezan tudi razvoj Agrokombinata Krško, ki je postal nosilec razvoja v kmetijstvu in se je vključil tudi v dejavnost vinogradništva z lastnimi nasadi na Sremiču in Bočju. V njega je bila vključena tudi klet v Leskovcu in s tem tudi njen razmah.

Jože Škufca

FRANA MILČINSKEGA DNEVNIK 1914 – 1920

Dnevnik 1914-1920 Frana Milčinskega (naprej Dnevnik) je leta 2000 izdala Slovenska matica. Obsega 477 strani teksta in slikovnega gradiva. Tretjina rokopisa iz originala ni objavljena, ker gre za manj pomembne stvari, največ iz družinskega življenja, in za vsebine, ki so se v zapisih nekako ponavljale. Uredil ga je Goran Schmidt, ki je za vrsto opomb in razlag ter izbor slikovnega gradiva poiskal strokovno pomoč pri okoli sedemdesetih posameznikih in institucijah.

Največ mu je pomagala Breda,* prvorojenka Frana Milčinskega. Končala je slavistične študije in se poročila z literarnim zgodovinarjem in pisateljem dr. Antonom Slodnjakom. O rokopisu je napisala uvodno besedo in ob tem predstavila družino, iz katere je izhajala, in sorodstvo. S posebno naklonjenostjo je izpostavila Lukovico, od koder je bila doma njena stara mama. Ta lukoviška družina je imela gostilno Pri Slaparju, ki jo je z odlomki iz tamkajšnjega življenja vnesel v roman Jara gospoda Janko Kersnik, notar in pisatelj z ondotnega gradu Brdo. Družina Milčinski se je v Lukovico zatekala proti koncu tedna, zlasti pa med počitnicami. Za njimi je zelo rad prišel, ko je opravil službene naloge, glava družine Fran Milčinski.

Pisatelj je bil rojen 1867 v Ložu, umrl pa je za možgansko kapjo v 65. letu starosti leta 1932 v Ljubljani. Njegov oče je bil davkar, po rodu Čeh (s priimkom Milčinsky). Ko je imel Fran štiri leta, se je družina preselila v Ljubljano. Po končani gimnaziji je odšel na Dunaj študirat pravo. Preživljal se je sam z objavljanim šaljivih humorističnih spisov in risb v Rogaču in Škratu ter s stenografiranjem po dunajskih odvetniških pisarnah. Kot študent se je med počitnicami v gostilni v Lukovici pogosto družil s pisateljem Jankom Kersnikom.

Splošno sodno prakso je opravljal v Ljubljani, na Brdu, v Radovljici in Škofji Loki, Idriji in Ljubljani. Po petnajstih letih take sodne prakse se je začel med prvimi v Avstro-Ogrski načrtno ukvarjati s problemi zanemarjene in zapuščene mladine. Postal je varstveni in mladinski sodnik na ljubljanskem sodišču ter naš tako rekoč prvi javni socialni delavec. Ob zahtevnem poklicnem delu je v prostem času potekalo njegovo pisateljsko delo. Od 1899. do 1901. leta je bil intendant Deželnega gledališča v Ljubljani. Ob prevratu leta 1918 je delal v oddelku za socialno skrbstvo in se kot namestnik Antona Kristana udeleževal sej narodne vlade. V politiko pa Milčinski ni zašel.

V letih od 1920, ko je prenehal pisati Dnevnik, pa do 1925, ko se je upokojil, je bil svetnik Stola sedmerice v Zagrebu. Po upokojitvi je opravljal odvetniško delo.

Za njegova zbrana dela v štirih knjigah sta poskrbela Breda in Anton Slodnjak. Izšla so v letih 1978-1980, in to z bogatimi opombami, pojasnili in razlagami. Njegova žena Marija (v Dnevniku Micka) je bila skrbna mati štirih otrok: Brede, Janeza (zdravnik), Frana (Ježek) in Leva (zdravnik). Vodila je celotno gospodinjstvo.

Fran Milčinski je bil najvidnejši slovenski humorist ob svojem času in še dandanašnji se ga drži sloves enega naših najvidnejših piscev humornih besedil. Pri njem humor največkrat prehaja v satiro. Ustvarjalne vzorce za takšno pisanje je iskal pri Dickensu in Twainu, za besedila z moralno tendenco pa z branjem Dostojevskega.

* Breda Slodnjak je umrla med nastajanjem tega zapisa, in sicer 24. decembra 2001.

Salon Slaparjeve gostilne; v romanu Jara gospoda Janka Kersnika imenovan "posebna soba"; arhiv družine Milčinski - Slodnjak

Od leve: mama Marija, sin Janez, Fran, hčerka Breda, mamim oče Anton Krejči (v Dnevniku imenovan dedo), njegov sin Vili; približno leta 1914; arhiv družine Milčinski - Slodnjak

Humorno označevanje posameznih tipov trškega malomeščanstva tiste dobe je zabeležil v Muhoborcih in v humoreskah ter satirah, ki jih je največkrat pod psevdonimom Fridolin Žolna objavljajal v Slovenskem narodu, Ljubljanskem zvonu, Slovencu in Slovenskemu pravniku. V poznejših letih pa je pisal kratkočasne in humoristične zgodbe in najbolj uspele izdal v knjigi Gospod Fridolin Žolna in njegova družina.

Trpke resnice je znal mojstrsko prevajati v prijetne (in jedke) šale.

Svojo humoristično pripovedno moč pa je nesporno uspešno potrdil z zgodbami o Butalcih, ki so prerasle čas, v katerem so nastale. Priljubljeno branje za mlade je njegov roman Ptički brez gnezda. Knjiga je bila oddana v tisk leta 1915, a je bila zaradi vojnih razmer natisnjena šele dve leti pozneje. Ljudske pravljичne motive je obdelal v Pravljičah in v knjigi Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice. Znana njegova odrska dela za mladino so zlasti Volkašin, Veseloigra o žalostni princezinji in Krpan mlajši, Brat sokol, Cigani ...

Leta 1935 je Josip Vidmar izdal njegove Humoreske in groteske. To je izbor najboljših podlistkov, ki jih je Milčinski objavil v Slovenskem narodu in Jutru.

V avtobiografiji iz leta 1930, naslovil jo je Življenjepis mojega peresa (objavljen je na začetku prve knjige Zbranega dela), je popolnoma zamolčal medvojno obdobje, torej je obšel tudi to, da je med vojno in še dve leti po njej pisal Dnevnik. Pisati ga je začel 7. avgusta 1914, ko je nastopil dopust in se umaknil v Lukovico. Zadnji zapis pa ima datum 2. maj 1920; tedaj je sprejel službo v Zagrebu. Le en dan v tednu se je z vlakom službeno odpeljal na Hrvaško.

Milčinski Dnevnika ni pisal za objavo. Pisal ga je, ker je slutil, da vojne ne bo tako kmalu konec, in ker je hotel ohraniti dogodke v pravem časovnem zaporedju. Vanj so vstopali vsi sloji prebivalstva tedanje Ljubljane ter kmetje, delavci in mestna ter trška gosposka iz drugih slovenskih pokrajin, vojaki, begunci, potepuhi, ljudje na frontah, ujetniki, pribežniki, špekulanti in reveži ter ne nazadnje imena sorodnikov, znancev in prijateljev, povezanih z družino Milčinski. Pojavljajo se kot glavni akterji Dnevnika. Brez njih bi bilo pisanje v Dnevniku manj popolno, predvsem pa manj iskreno. Taka imena so zlasti Arko, Tone, Adolf, Dedo, Ana, Anči, Tonček, Fini, Minči, Vili, Vera pa dr. Janez Evangelist Krek, Anton Korošec, Marko Natlačen, Ivan Cankar, dr. Mihajlo Rostohar, dr. Janko Kersnik itd.

V posameznem časovnem obdobju so bili poniževani celo ljudje, kot je bil takratni ljubljanski župan Ivan Tavčar, pa nekdanji župan Ivan Hribar. Mnogi dogodki, povezani z življenjem in smrtjo vojakov na frontah, so v zapisani podobi že čisto izmaličena resnica. Seveda so bile vse take potvorbe deležne takojšnjih komentarjev z avtentičnimi resnicami, mnoge pa šele ob izdaji Dnevnika.

Dnevnik je lažje in celoviteje razumeti, če ima bralec vsaj malo zgodovinskega vpogleda v tiste vojne čase. Slovenci in drugi južni Slovani so bili deležni najtežjih bremen, ki so jih povzročili vojaški spopadi na domačih tleh in v oddaljenih predelih sveta.

Prva svetovna vojna, ki je trajala štiri leta (od 1914 do 1918), je zajela 36 od takrat 54 držav na svetu. Vojaške operacije so potekale v Evropi, Aziji in Afriki; v vojno pa so se vključile tudi ZDA. Mobiliziranih je bilo okoli 70 milijonov vojakov, od teh je bilo okoli 10 milijonov ubitih.

Vzroki za vojno so tičali v nezadovoljstvu držav, češ da je zanje

Prvi dnevi mobilizacije v Ljubljani 30. / 31. julija 1914; Zgodovinski arhiv Ljubljana

Skupina Slovencev 1. srbske prostovoljne divizije v Odesi leta 1916; v drugi vrsti od spodaj tretji z leve Pavel Golia, sedmi Vladimir Kobler; tretji z leve v tretji vrsti Ludvik Vagaja

Vojno sodišče: zdravnik posluša, ali obešenčevo srce še utriplje po izvršeni kazni; Tedenske slike 1917/1

svet krivično razdeljen. Zlasti kolonialna ozemlja so bila vaba za ne-nasitne kapitalistične težnje. Vsa močnejša so bila tudi nacionalna trenja znotraj posameznih držav.

Avstro-Ogrska je iskala izhod na morje, in to proti Solunu. Zato je na Balkanu zmanjševala vpliv Srbije. Odnosi med državama so se zaostriili, ko si je avstro-ogrška monarhija leta 1908 anektirala (priključila) Bosno in Hercegovino. Moč Srbije se je okrepila v balkanskih vojnah, ker je tedaj izgubljala vplivno moč Turčija.

Prva svetovna vojna je našla Evropo razdeljeno v dva nasprotujoča si tabora. Centralne sile so tvorile Avstro-Ogrska, Nemčija in Italija, sile antante pa so sestavljale Francija, Velika Britanija (tedaj najmočnejša kolonialna sila) in Rusija. Srbija je bila na antantni strani.

Svetovni spopad je sprožil atentat, ki ga je v Sarajevu opravil Gavril Princip, član Mlade Bosne. Za posledicami atentata sta umrla prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova žena Zofija, ki sta prišla opazovat avstrijske vojaške manevre.

Nadaljnji dogodki niso govorili v prid Srbije. Avstro-Ogrska ji je napovedala vojno. V začetku je Srbija zmagovala, nakar pa so vojsko in prebivalstvo vojaško neprijazno potiskali proti morju, vse do Soluna. Mnogo Srbov je dobilo začasno zatočišče na Krfu. Tem porazom je ob pomoči antantnih sil sledila solunska fronta, v kateri so se borili tudi slovenski prostovoljci, ki je Srbiji vrnila zmagoslavje in ponovno ustoličenje države.

Slovinci pa so se pod avstro-ogrsko zastavo tolkli na zahodu, jugu in vzhodu. Najtežji boji so bili na tako imenovani soški fronti. Italija je namreč na podlagi Londonskega pakta leta 1915 prestopila na stran antante in Avstro-Ogrski napovedala vojno, ker ji je bilo za povojno nagrado obljubljen nemalo avstrijskega ozemlja, seveda tudi slovenskega (Primorska!). Napadena država je branila svoje interese, Italijanom (Milčinski jih imenuje Lah) pa je šlo za to, da obdržijo obljubljen ozemlje. Avstrijski strani je poveljeval feldmaršal Svetozar Borojevič von Bojna, ki se je pred tem izkazal kot uspešen vojskovodja že na južnih avstrijskih bojiščih. Na soški fronti pa ni povsem zadovoljil pričakovanj dunajskega dvora.

Na vzhodu so slovenski vojaki hote in nehote prehajali v rusko ujetništvo, na soški fronti pa na italijansko stran, čeprav so vedeli, da jih tam čakajo vojaški zapori. V Rusiji je bila 1917 izpeljana oktobrska revolucija. Odmevi revolucije so zašli tudi v Dnevnik.

Dnevnik pa govori tudi o uporih slovenskih vojakov v avstro-ogrski vojski. Maja 1918 se je na primer uprl kranjski pešpolk. Pet voditeljev, ki so zahtevali prenehanje vojne in narodno osvoboditev, je bilo ustreljenih. Trajen spomenik zahvale za prispevek k osamosvajanju Slovenije jim je postavil Prežihov Voranc v romanu Doberdob.

V političnih in kulturnih krogih pa se je od začetka vojne izpostavljalo jugoslovansko gibanje o povezavi južnoslovanskih narodov v samostojno državno tvorbo. V 19. stoletju je bila ideja prežeta z različnimi pogledi ilirizma in panslavizma. Ivan Cankar pa je že 1913 jasno povedal, da gre lahko samo za politično združitvev jugoslovanskih narodov, ne pa za kakršnokoli stapljanje v jezikovnem in kulturnem pogledu.

26 hrvaških, slovenskih in srbskih političnih emigrantov se je leta 1915 zavezalo za ustanovitev jugoslovanske države. Povezali so se v Jugoslovanski odbor. S Krfsko deklaracijo pa je bil leta 1917 sklenjen sporazum o skupnih prizadevanjih za ustanovitev neodvisne

Anton Korošec

kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Podpisala sta ga predsednik srbske kraljevske vlade Nikola Pašić in predsednik Jugoslovanskega odbora v Londonu Ante Trumbić.

S tem so bile dane podlage za Majniško deklaracijo, programsko izjavo, ki jo je v avstrijskem državnem zboru 30. maja 1917 prebral predsednik Jugoslovanskega kluba Anton Korošec. Zahtevala je združitev habsburških dežel s Slovenci, Hrvati in Srbi v samostojno državno telo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije. Septembra 1917 se je začelo v vseh slovenskih deželah v podporo Majniški deklaraciji zbiranje podpisov. Po več kot sto tisoč zbranih podpisih je avstrijska oblast podpisovanje maja 1918 prepovedala. Ker je monarhija nemodro vztrajala pri stari ureditvi, je prišlo do njenega zloma. Akt jugoslovanskega zedinjenja je začel veljati 1. decembra 1918.

Avstro-Ogrska je razpadla. Na njenih razvalinah so zrastle nove države. Nekaj časa je z naredbo o prehodni upravi delovala tudi narodna vlada v Ljubljani. S tem je pravzaprav Slovenija dobila le za kratek čas značaj državnosti, kar ji je omogočilo vključitev v Državo SHS.

Začetek vojne je vnesel med ljudi skrbi in ugibanja, kaj se bo zgodilo. Zgodilo pa se je v negativnem smislu več, kot so prerokovali celo najbolj črno obarvani pesimisti. Ob trpljenju ljudi na fronti in v zaledju pa so bogateli vojni dobičkarji. Aktivnosti so pokazali ovaduhi in sejali nezaupanje iz razdore med ljudmi. Mnogo družin je moralo dati slovo družinski sreči.

Pogosto so bile določene policijske ure. Sprejeta je bila celo odredba o štednji, ki je veljala tudi za že skromno napolnjene skledice na družinskih mizah. Miru niso bili deležni niti ljudje, ki so predstavljali sol naroda: »(Ivan) Hribar aretiran. Še Oton Župančič se boji, da ga ne primejo.« 23. avgusta 1914 je z avstrijske fronte napisal slovenski vojak: »Sedaj smo še po vseh vročih bojih v Šabcu. Mesto je popolnoma razrušeno ... Kanoni grmijo noč in dan. Srbi imajo jako dobro artilerijo, pri nas pa slabo.«

18. avgusta 1914. leta: »V Trstu Lahi Slovence na cesti pretepajo, če govore slovenski.«

28. oktobra 1914. leta: »Župani (so) dobili ukaz, naj ranjene vojakke, ki po gostilnah razkladajo svoje doživljaje, naznanijo ...«

15. novembra 1914 je rekla 4-letna Breda: »Kadar bodo vsi pobiti, bo vojske konec.« Kot vidimo, so na pogovore o vojni zelo intenzivno reagirali tudi otroci.

S front so bili v Ljubljano pogosto prepeljani ranjenci. 10. decembra 1914 je v Dnevniku zapisano: »Ranjenci – sto jih je peš korakalo v bolnico. Nekateri brez srajc. Odeti s koci. Sestradani. Osemdeset jih je na transportu umrlo. Gospa (je) ponujala v bolnici okrepečila, pa jo je ranjenec zavrnil, češ, smrt dajte, ne okrepečila.«

Takrat se je precej ogovorilo o škofovi brošuri, ki je dajala navodila za ljubezen. Ob odhodu moških med mobilizirane vojakke je bil zanemarjen nov zarod. Zato so bili začasno priporočljivi tudi drugi moški, celo mladoletni. Mnogo žensk se je zapletlo tudi z vojnimi ujetniki, zlasti z Rusi. Cvetela je prostitucija. Ženske so zahajale k moškimi celo v strelske jarke. Nemalo žensk je zvedelo, da so jim možje padli na fronti, zato so se ponovno poročile. Sporočila pa so bila tudi lažna, zato so taki možje, ko so prišli domov, našli pri ženi že drugega moža.

Na strani 83 Dnevnika je med drugim zapisano: »Ne zanemarjajte svojega zaroda. Mož pride domov, dostikrat truden, lačen, poln skrbi.

Avstro-ogrška bomba

Eksekucija v Judenburgu; Narodni muzej, Ljubljana

A ure so kratke. Žena, ti veš, kaj ti je storiti.«

Tudi zlobni dovtipi so krožili med ljudmi. Le za koga naj bi bili bolj zanimivi kot za satirika Milčinskega. Recimo: Konj in osel sta se pričkala, kdo je več. Konj: »Jaz nosim junake v boj.« Osel: »Jaz sem pa v generalštabu.«

Za vojake na fronti je največkrat veljalo, da so morali prenašati zoprno nadlogo – uši. 29. aprila 1915: »Avsec pisal, da ima toliko uši, če bi suktno položil na tla, bi sama najprej hodila.«

Z dne 2. junija 1915 preberemo: »Oton Župančič in Milan Pugelj potrjena. Dr. Janka Kersnika (sin istoimenskega pisatelja) niso vzeli, ker je predebel. Je posebne vrste pivo pil (patriotsko pivo).«

11. junija 1915 je Milčinski zapisal v Dnevniku: »Ob Soči ljuti boji, da je reka kar krvava.« Opomba: Preroško videnje dogodkov Simona Gregorčiča se je uresničilo. Mesec dni kasneje pa je zapisal: »Ob Soči vse hiše opremljene z listki: legar, kolera itd. V eni baraki 100 bolnih, 40 jih (je) umrlo.«

7. oktobra istega leta je zabeležil o svojih skrbih za družino tole: »Bil sem dopoldne na magistratu, dobil rdečo karto za mast in riž in povrhu so mi dali še rumeno karto za krompir. Radi bi dobili liter mleka več ...«

S kakšnimi skrbmi se je moral ukvarjati pisatelj Ivan Tavčar, takrat ljubljanski župan, ponazori zapis z dne 9. oktobra 1915. »Dr. Tavčar pravil pri Belem volku, da bo sušca vsa moka pošla. Naročil je špeh in ga lahko dobi uradništvo; kupil bo še 400 prašičev ...«

Socialna vprašanja žensk in otrok je pomagalo reševati tudi Splošno žensko društvo pod vodstvom Franje Tavčar.

Država je zahtevala štednjo na vseh mogočih področjih. Celó vsi sveti so bili brez lučic na grobovih. Skrčena je bila cestna razsvetljava. Oblast je odzemale cerkvene zvonove za vojaške potrebe in bakrene kotle za kuhó tudi.

15. februarja 1916 je v Dnevniku sporočeno: »Vse se je podražilo, le Jakopičeve slike ne.« Nočni transporti prevažajo vojaštvo na jug. Ujetnikom ni do dela. Zvonjenje je bilo pogosto prepovedano, ker je motilo prisluškovanje prihajajočih avionov.

26. februarja 1916 piše: »Dve babi sta se stepli na trgu zaradi 1 litra mleka ... Letalski obiski so zlo; neposredno pred oči so nam prinesli grozo vojne brez smisla in logike.«

Novembra 1916 je umrl avstrijski cesar Franc Jožef I., ki je vladal 68 let.

5. novembra 1916 je prišel znanec pisatelja s soške fronte na dopust. Milčinskemu je povedal: »Lahi slab material, ne gredo iz strelskih jarkov, niso bojeviti. Naši siti vojne. Nemški oficirji in gospoda zmerjajo Slovence s svinjami, prebivalstvo s špijoni in glasno razpravljajo, kako vse germanizirati.«*

Ljudje so si želeli miru. Veselili so se slabih letin. Če vojska ne bo imela kaj jesti, bo vojne konec. Sile antante so blokirale dovoz hrane v Avstrijo.

Sredi vojne vihre je bil Milčinski predviden za višjega sodnega svetnika in premestitev v Novo mesto. Ker v dolenski prestolnici ni dobil stanovanja, je ostal v Ljubljani in tu doživel napredovanje.

21. junija je vojak pisal iz ruske bolnice blizu Judenburga, da morajo jesti nezabeljene koprive, Rusi pa travo.

Neprijetna zgodba je v Dnevniku predstavljena 13. junija 1917: »Oficirska dama, ki ima moža v Pulju, je prišla v odsotnosti moževi v

*Takšno (in podobno) nemško vojaško »kulturo« smo nekateri v drugi svetovni vojni doživeli v živo.

Hinko Smrekar: Cankar v vojaški uniformi (1915), izrez

Slikar Ivan Vavpotič v Judenburgu kot vojaški umetnik; fotografija Frana Vesela, Narodni muzej, Ljubljana

drugi stan. Da reši otroku očeta, se je hotela peljati k možu, pa navzlic odkriti obrazložitvi ni dobila dovoljenja, dokler si ga ni izposlovala naravnost od Borojevića.«

Julija 1917 je Slovenski narod poročal o tem, da za vojno veljajo zakoni o omejitvi političnega življenja, osebne svobode, svobode združevanja, zborovanja in tiska. Nagla vojaška sodišča so sodila tudi civilnim osebam.

5. oktobra 1918 je Cankar Milčinskemu in nekaj njegovim znancem pripovedoval o tem, kako je bil vojak v Judenburgu. »Ni se hotel dotakniti bajoneta, ker je miroljuben človek.« – Rušil je disciplino in zato so ga poslali domov »tega pijanca in socialista«. Ker pa je potem nalašč še postajal po Judenburgu, so ga hoteli aretirati; bil je posvarjen, da je hitro odpotoval. Ko je bil žejen, se je javil pri kompaniji, da je žejen, kaj mu je ukreniti. Pa mu je narednik napisal nakazilo za pet kozarcev vina. Z nakazilom (je) šel k Verbiču, ki je bil vedno pijan, in ta mu je dal nakazano pijačo. In še več, ker se je motil ...« Pred zdravniško komisijo je dejal (slikarju) Vavpotiču, da bo to hitro opravil. Niti slekel se ni, ampak rekel, da naj z njim naredijo karkoli, ker bo tako in tako v 14 dneh mrtev ... Nato so sila prijazno z njim ravnali in mu dajali dobre nasvete za zdravje ...«

29. oktobra 1918 je bila pričakovana budnica, ki pa je ni bilo. Osvoboditev pa je bilo treba proslaviti. »Kongresni trg. Elementarno bučanje zbrane množice ... Govori Hribar. Vedno s poudarkom besede dal znamenje, kdaj želi aklamacijo. Veliko navdušenje izzvala udeležba vojaštva. Pred škofom govoril (Mihajlo) Rostohar kot častnik in potegnil sabljo, njegovemu ugledu sledilo ostalo vojaštvo. Glasbena matica pa je zapela Slovinc, Srb, Hrvat ...«

Mihajlo Rostohar je tega dne z balkona deželnega dvorca (kasneje osrednja univerzitetna stavba) zaprisegel slovenske oficirje in vojake za Jugoslavijo. 23. novembra je bil glavni pobudnik za ustanovitev slovenske univerze. Po končani vojni se je Borojević prezrt umaknil na Koroško in v revščini leta 1920 umrl.

Na soški fronti je padlo milijon dvesto tisoč vojakov, med njimi mnogo Slovencev. Žrtve Sloveniji niso koristile. Italijani so zasedli slovensko ozemlje vse do Logatec in Postojne. Po prevratu je srbsko vojaštvo slovenskim vojakom očitalo, da so bili med vojno na napačni strani in da nimajo zaslug za osvoboditev Slovenije izpod Avstrije.

Prostovoljci so odšli pod komando generala Maistra braniti severno mejo s Koroško. Avstrija se je na splošno ozemeljsko zelo skrčila in postala republika. Nemčija z delitveno bilanco po vojni ni bila zadovoljna. Tudi druge udeleženske vojne so morale sprejeti nezaželene kompromise. Vse to pa je tlelo in pripravljalo ugodna tla za drugi svetovni vojaški spopad.

Fran Milčinski je bil odličen opazovalec življenja. Tudi služba mu je omogočala, da je lažje presojal dobre in slabe strani življenja. Pri tem ne gre prezreti, da je bil kot kronist iskreno naklonjen vsem slojem prebivalstva. Če človek pregleda Dnevnik, ugotovi, kako vojni časi dodatno otežijo življenje in medsebojne človeške odnose. Blišča je malo in še ta je pretežno narejen, vsakršne bede pa ogromno.

Dnevnik je vreden branja. To ni vojni roman. Je pa dokument o vojni in njenih strahotnih posledicah. Na mnogih mestih Milčinski ne more zatajiti svojih sposobnosti za humoristično prikazovanje življenja. Direktno in med vrsticami.

Letos mineva 70 let, odkar je umrl ta znameniti Slovinc.

NATAŠA MIRTIC

RDEČA MIZA Z ODTOKOM, 1999

barvna akvatinta, 65 x 49 cm

Franci Šali

NE NASILJE NITI DENAR, AMPAK VREDNOTE ČLOVEČNOSTI

Pogovor z Bogdanom Osolnikom

Bogdan Osolnik (Borovnica, 13. 5. 1920), politični delavec in publicist. Zaradi ilegalnega dela v NOB je prekinil študij prava; sredi 1942 je šel k partizanom, delal v političnih organih in organih Ljudske oblasti, bil delovni predsednik zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, nato član SNOS, 1944 sekretar Oblastnega komiteja KPS in Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko ter 1945 urednik Ljudske pravice. Po vojni je bil med drugim dopisnik Tanjuga iz Avstrije, direktor Radia Jugoslavija (1951-52), do 1956 v diplomatskih predstavništvi v Bonnu, Münchnu in Moskvi, zvezni sekretar za prosveto in kulturo (1956-58) ter za informiranje (1958-62), nato do 1967 direktor in glavni urednik glasila Komunist ter do 1970 direktor IZDG v Ljubljani. Po tem je delal v zvezni skupščini (podpredsednik zveznega zbora 1974-78, do 1982 vodja slovenskih delegatov v njem), do 1990 je bil sodnik slovenskega ustavnega sodišča. V jugoslovanskih in mednarodnih ustanovah se je strokovno in publicistično (več kot 100 člankov) ukvarjal z vprašanji mednarodnih odnosov in miru (predsednik Jugoslovanske lige za mir, neodvisnost in enakopravnost narodov) ter s sociologijo javnega mnenja in množičnih komunikacij (član Unescove Mednarodne komisije za raziskovanje komunikacij, sodeloval je pri pripravi izdaje knjige Mnogo glasova jedan svet, Bgd 1981) in 1980 postal na FSNP redni prof. za mednarodno komuniciranje. Prejel je Tomšičevo nagrado in je častni član Medparlamentarne unije (1982). Nosilec partizanske spomenice 1941. Častni občan Mestne občine Novo mesto.

(Po Enciklopediji Slovenije)

Revija Rast želi čas Tvojega življenja oziroma Tvoje življenje predstaviti svojim bralcem. Urednik me je zaprosil, da opravim s tabo pogovor. Pristal si nanj, pri čemer si izrazil željo, da bi pogovor tekel predvsem o etičnih vprašanjih in vrednotah časa, ki si se mu nesebično razdajal in se mu še, kolikor Ti moči dopuščajo. Preidiva torej k besedi.

Letos si izpolnil dvainosemdeset let svojega življenja. Pred enainšestdesetimi leti si bil med tistimi, ki so se zapisali boju za obstoj slovenskega naroda in prizadevanju za njegovo svobodno, svobodomiselno življenje. Bil je pač čas fašistične in nacistične okupacije, čas druge svetovne vojne, v kateri naj bi po načrtih zavojevalcev kot narod izginili. V tebi je spregovorilo in se udejanjalo domoljubje kot boj za nacionalno svobodo in socialno pravičnost, ki se je po vojni nadaljevalo skozi številna prizadevanja, da bi mir; človekove pravice zavladale povsod po svetu. Kako zreš na ta čas svojega etičnega in političnega delovanja, ki je nedvomno Slovincem prinesel ne le svobodo, ampak tudi lastno državnost, v nekem obdobju tudi precejšnjo socialno enakost pa nastavke za samoupravni, nestrankarski sistem ljudske demokracije, ki smo se mu, kot kaže, za lep čas odpovedali, narodom Evrope pa možnost, da v novi skupnosti razrešijo stoletne medsebojne razprtije, na ta čas torej, ko se spet zgrinjajo nad planetom težki svinčeni oblaki, ko smo soočeni z vojnim terorizmom in navajo, da bo leto 2002 čas vojne za njegovo izkoreninjenje.

Čas druge svetovne vojne je resnično pomenil odločilno prelomnico v mojem življenju. To je bil zame čas mladostnega dozorevanja v trdi šoli soočanja z življenjsko stvarnostjo in z vso surovostjo vojne. Iz mirnega, skoraj idiličnega življenja v krogu skromne, toda človeško urejene uradniške družine, sem stopil v življenje, ki je potekalo v znamenju neizprosne boja na življenje in smrt. Na marsikaj, kar je zahteval ta boj, navkljub iskreni pripadnosti njegovim ciljem, nisem bil pripravljen in marsikdaj me je v novih razmerah reševala uvidnost in pomoč drugih. Spoznaval sem nove kraje in ljudi in našel med njimi mnogo prijateljev. V marsikaterem oddaljenem, siromašnem domu se mi je odkrila naravna srčna kultura in človeška dobrota njegovih prebivalcev. Vedno znova sem spoznaval pomen in moč nesebičnega prijateljstva in navezanosti med bojnimi tovariši, ki se je potrjevala v skupnih naporih in stiskah, pa tudi v trenutkih radosti in veselja do življenja.

Tudi v teh razmerah so me spremljale vrednote osebne etike, ki

Franci Šali
NE NASILJE NITI DENAR,
AMPAK VREDNOTE
ČLOVEČNOSTI
Pogovor z Bogdanom Osofnikom

sem se je navzel od svojih staršev in iz izkušenj družinskega življenja. Zahtevale so zlasti spoštovanje človeka in poštenje v odnosih z drugimi ljudmi. Moj oče je bil zelo strog in dosleden pri uresničevanju načela: "Ne stori drugemu nič takega, kar ne želiš, da bi drugi storili tebi!" To prepoved je razumel tudi kot zapoved: "Stori drugim to, kar želiš, da bi oni storili tebi!" Pravila osebne morale so me vodila tudi v okoliščinah, ko so bile človekove vrednote in ideali pogosto postavljeni pred hude preizkušnje. Včasih sem doživljal tudi trenutke razočaranj in človeške stiske zaradi pojavov v naših lastnih vrstah, ki se niso skladali z mojimi moralnimi načeli in iskrenimi predstavami o naravi in ciljih osvobodilnega boja. Danes lahko rečem, da sem imel zares veliko srečo, da v vojni, ki je sama po sebi največji človekov sovražnik, ker ga vodi v nasilje, nisem storil nič takega, za kar bi se moral sramovati ali kar bi za vse življenje obremenjevalo mojo vest. V zadovoljstvo mi je tudi zavest, da sem sodeloval pri zgodovinskih dejanjih, s katerimi je bila že med drugo svetovno vojno utemeljena slovenska državnost. Naj omenim samo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju 19. in 20. februarja leta 1944, na katerem smo uradno razglasili, da je slovenski narod stopil v novo državno skupnost narodov Jugoslavije prostovoljno kot suveren narod na osnovi pravice do samoodločbe s pravico do združitve, pa tudi odcepitve. To dejstvo, ki je bilo kasneje potrjeno v vseh ustavah naše takratne skupne države, je v letu 1991 pomembno prispevalo k mednarodnemu priznanju državne samostojnosti Republike Slovenije.

Z egiptovskim ministrom za informiranje Jehiom Abujem Bakrom v Novem mestu

- Po osvoboditvi te je življenjska pot vodila na različna področja delovanja, kjer si se srečeval z novimi problemi in nalogami. Med drugim si velik del svojega življenja posvetil zunanji politiki in mednarodnim odnosom v zavesti, da je tudi to delovanje tesno povezano z notranjim razvojem in nacionalnimi interesi. Kakšne so o tem tvoje izkušnje?

Mene je s političnega dela po koncu vojne, ki sem ga opravljal v Novem mestu, potegnilo v svet zunanje politike nepričakovano naključje. Ko so se pred koncem leta 1946 začele priprave na konferenco o mirovni pogodbi z Avstrijo v Londonu, je vlada Demokratične federativne republike Jugoslavije pripravila predlog o spremembi meje z Avstrijo in zahtevala priključitev ozemlja, na katerem že stoletja živijo

V indijskem parlamentu v New Delhiju leta 1975

koroški Slovenci, k naši državi. Združitev z matičnim narodom naj bi koroške Slovence dokončno rešila pred nasilnim raznarodovanjem, ki so mu bili izpostavljeni skozi stoletja in še zlasti pod nacizmom. V pripravah na politično in diplomatsko akcijo v zvezi s to zahtevo me je doletela naloga, naj odpotujem na Dunaj, po možnosti pa tudi v Celovec in sodelujem pri obveščanju domače, pa tudi mednarodne javnosti o dogajanju na Koroškem, kjer je slovenski del prebivalstva izražal odločno podporo zahtevam Jugoslavije. Čeprav sem moral kar nenadoma zapustiti Novo mesto, kjer sem prvič dobil možnost, da nekaj mesecev preživim skupaj z ženo in otrokoma, sem se podal na odgovorno in dokaj tvegano poslanstvo v tujini v prepričanju, da bom sodeloval pri dogajanju zgodovinskega pomena za prihodnost Slovencev na Koroškem.

Svoje delo in doživljanje na Dunaju in v Celovcu, pa tudi potek in izid takratnih pogajanj z Avstrijo, sem pred leti podrobno opisal v knjigi *Med svetom in domovino*. Naj ponovim le to, da sem med koroškimi Slovenci doživel veliko iskrenih, ganljivih izrazov narodne zavednosti, pa tudi pričevanj o trpljenju pod udarci velenemške raznarodovalne politike. Razočaralo pa me je obnašanje predstavnikov velikih sil, naših zaveznic v protifašistični vojni. Britanska vojaška uprava je na Koroškem pod videzom nevtralnosti dejansko podpirala nasprotnike priključitve k Jugoslaviji, aktiviste Osvobodilne fronte in nekdanje protifašistične borce pa je preganjala in zapirala. Tudi predstavniki Sovjetske zveze na Dunaju, ki smo jih imeli za svoje največje prijatelje, so sicer v začetku izražali podporo zahtevam Jugoslavije, nato pa kmalu pokazali, da ima njihova država v politiki do Avstrije druge prednostne interese. Že ob tem prvem koraku v svet diplomacije se mi je razkrilo grenko spoznanje, da v mednarodni politiki odločajo predvsem argumenti moči in državnih interesov velikih sil. Vsak narod mora skrbeti, da ne postane predmet njihovih medsebojnih kupčij ali njihovega mešanja v njegov notranji razvoj.

Jeseni leta 1947 sem se vrnil iz Celovca z občutki razočaranja zaradi slabih napovedi za koroške Slovence. Nekaj dni kasneje pa sem doživel občutke sreče, ko sem bil navzoč pri osvoboditvi večjega dela Primorske, ki je po podpisu mirovne pogodbe z Italijo pripadel Jugoslaviji. Še naprej sem spremljal položaj Slovencev, ki so ostali onstran meja naše države in, kadarkoli se mi je ponudila priložnost, sem poskušal delovati v njihovo korist.

Ko sem po štirih letih diplomatske službe v Nemčiji prišel jeseni leta 1954, po smrti Stalina, na delo v veleposlaništvo FLRJ v Moskvi kot opolnomočeni minister, sem večkrat sodeloval v pogovorih s Hruščevim in drugimi najvišjimi sovjetskimi voditelji, ki so si prizadevali za obnovev državnih stikov z Jugoslavijo. To je bilo namreč zanje pomembno, ker so želeli svetu dokazati miroljubnost politike novega sovjetskega vrha. V enem od takšnih srečanj je stekla beseda tudi o sprejetju državne pogodbe z Avstrijo, kar so takrat v Moskvi še uporno odbijali. Omenil sem interes Jugoslavije za to vprašanje, ker je z njim povezana tudi uzakonitev varstva manjšin. Kmalu nato se je zgodil nepričakovani obrat v stališčih ZSSR, ki je omogočil, da so predstavniki štirih velikih sil in Avstrije 15. maja 1955 podpisali državno pogodbo z Avstrijo. To dejanje, ki se je zgodilo tik pred spravnim odhodom sovjetskih voditeljev v Jugoslavijo, je Avstrijcem prineslo suverenost, hkrati z obveznostjo, da slovenski in hrvaški manjšini zagotovijo enakopravnost in varstvo državljanskih pravic, osnovno

Med obiskom Indije leta 1975

šolstvo v materinem jeziku, dvojezične krajevne napise in uradno uporabo slovenskega in hrvaškega jezika v krajih z mešanim prebivalstvom itn. Žal ta določila še do danes niso bila v celoti uresničena.

Dvajset let kasneje sem kot delegat v Zvezni skupščini Jugoslavije – izvoljen sem bil v novomeškem okraju – sodeloval pri sprejemu in ratifikaciji Osimskih sporazumov, s katerimi je bilo dokončno rešeno vprašanje meje z Italijo. Ta sporazum, ki je pomenil konec dolgotrajne napetosti okrog t.i. tržaškega vprašanja, je bil v svetu ocenjen kot prispevek obeh držav k varnosti in sodelovanju v Evropi. Nam, Slovencem, pa je prinesel dokončno mednarodno pravno potrditev velike pridobitve narodnoosvobodilnega boja: osvoboditev večjega dela Primorske in dostop do Jadranskega morja.

- Ker si že omenil tržaško vprašanje, bi rad slišal tvoje mnenje o trditvi, da bi lahko dobili tudi Trst, pa smo ga izgubili zato, ker je bila Jugoslavija komunistična država?

Zgodovinarji so že povedali, da za takšno trditev ni nikakršnih verodostojnih znanstvenih dokazov in so zgolj plod špekulacij ali zlonamernih podtikanj. Treba je namreč upoštevati naslednja dejstva: Ko je Italija jeseni leta 1943 položila orožje, je vlada maršala Badoglio ob podpisu sporazuma s predstavniki britanske vlade izrazila pričakovanje, da bo to njeno dejanje nagrajeno "z razumevanjem zaveznikov za interes Italije, da ostanejo njene severne meje nespremenjene". Ohranitev severne meje je seveda pomenila ohranitev slovenskega in hrvaškega ozemlja, ki ga je Italija pridobila ob koncu prve svetovne vojne na osnovi t.i. Londonskega pakta, s katerim so jo države antante nagradile, ker je iz zavezništva z Avstro-Ogrsko prestopila na njihovo stran. Ker se takrat Slovenci nismo – tako kot so to storili Čehi – pravočasno ločili od habsburške monarhije in uveljavili v svetu kot samostojen in za svojo osvoboditev delujoč narod, smo ob koncu vojne morali plačevati grehe premagane države. Tako smo dobili mejo pri Rakeku in izgubili eno tretjino slovenskega ozemlja in prebivalcev. Če v drugi svetovni vojni pri nas ne bi bilo protifašističnega boja, ki so mu tudi voditelji velike koalicije priznali pomembno vlogo v skupnih naporih za uničenje fašizma, bi se ponovilo kaj podobnega, kot se je zgodilo leta 1918. Italija, ki je jeseni 1943 napovedala vojno nacistični Nemčiji, bi zavzela mesto med zmagovitimi državami protihitlerjevske koalicije in bi po vsej verjetnosti lahko dosegla vsaj to, da bi obdržala stare severne meje.

- V svojih številnih pričevanjih si opisal različne dogodke in pojave iz posameznih obdobjev povojnega dogajanja, pri katerih si sodeloval. Nisi pa omenjal osebnih naporov in težav, ki so spremljale tvoje dejavnosti. Katere dogodke ali katero obdobje si v svojem življenju občutil kot najtežje oziroma najbolj obremenjujoče v osebnem življenju?

Najtežje sem doživel prvi dve leti po premestitvi na delo v Beograd, v času t.i. informbiroja oziroma spora med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Prav nič nisem omahoval v prepričanju, da se je treba Stalinovemu pritisku upreti enako odločno, kakor smo se uprli tujim zavojevalcem med drugo svetovno vojno. Težave pa so mi povzročale življenjske in delovne razmere v prestolnici. Z ženo Maro sva bila vse leto brez stanovanja in zato nisva mogla s seboj vzeti svojih treh otrok – četrti je bil na poti. S težkim srcem sva jih pustila pri starših v

Med govorom leta 1977

Novem mestu in Mirni Peči. Potovanje v Slovenijo z vlakom je bilo v takratnih razmerah težavno in dolgotrajno, pa tudi zaradi dela sva jih le redko uspela obiskati. Posebno mučno je bilo politično vzdušje v Beogradu, kjer so že zaradi bližine meje še toliko bolj odmevale sovjetske grožnje z orožjem. Tudi na ministrstvu za prosveto, znanost in kulturo, kjer sem bil zaposlen, so bile v teku vojaške priprave, ki so – med drugim – zahtevale zavarovanje ali preselitev kulturnih dragocenosti iz mesta. Ponoči so se pogosto oglašale sirene s pozivom k pripravljenosti, ne da bi ljudje vedeli, ali gre le za preizkus mobilizacijske organiziranosti ali zares za začetek vojaškega posega, ki ga je napovedovala stalinistična propaganda. Veliko napetosti so ustvarjali tudi pretirani in pogosto nehumani ukrepi državnega varnostnega aparata proti posameznikom, na katere je padel sum, da podpirajo Moskvo. Razpaslo se je ovaduštvo in nezaupanje med ljudmi, celo med nekdanjimi najboljšimi prijatelji. Tudi v našem ministrstvu smo doživljali dolge ure mučnih debat in razčiščevanj zaradi očitkov s strani partijskega komiteja vladnih ustanov, da se nismo dovolj odločno lotili odkrivanja in čiščenja t.i. informbirojevcev v naši ustanovi.

Vendar je spor z Moskvo prinesel tudi nekaj koristnega in dobrega v politično življenje Jugoslavije: predvsem osvoboditev iluzij v odnosu do države, ki nam je dotlej veljala za vzor, kot t.i. prva država socializma. Sprožil je samostojnejše razmišljanje o tem, kaj se je zgodilo z idejami socializma in komunizma v sovjetski stvarnosti in kaj ta izkušnja pomeni tudi za nas pri ustvarjanju nove, boljše in pravičnejše družbene ureditve.

Ko so v Beogradu ustanovili novo radijsko postajo, namenjeno obveščanju tujine in predvsem odzivanju na sovražno propagando iz Moskve, sem bil imenovan za direktorja te postaje, ki je delovala pod imenom Radio Jugoslavija. To delo me je še tesneje uvedlo v kritično preučevanje stalinizma in razkrivanje njegovega nečloveškega početja. O teh vprašanih smo občasno razpravljali v krogu beograjskih družboslovcev, politikov in novinarjev. Na sestankih tega aktiva so se v svobodni izmenjavi misli porajale tudi zanimive ideje o problemih socializma in zlasti o tem, kako preprečiti pojave njegove degeneracije v našem lastnem razvoju. Spominjam se, da je nekoč tekla beseda tudi o pobudi, da bi pri nas uvedli večstrankarski sistem. Prevladalo je stališče, da bi uvedba parlamentarne demokracije zahodnega tipa pomenila vračanje v kapitalizem, kar bi v Moskvi komaj dočakali, ker bi to lahko razglasili za izdajo socializma in izkoristili za opravičevanje sankcij proti Jugoslaviji.

O tem pripovedujem, ker se mi dozdeva, da danes naši politiki v obravnavah bližnje preteklosti premalo upoštevajo pomen preloma s stalinizmom in boljševizmom, ki se je zgodil v Jugoslaviji že v letu 1948 in je imel pozitiven vpliv tako na njen notranji razvoj kakor tudi na mednarodne odnose in varnost v Evropi. Že v prvih letih po tem prelomu se je začela vrsta reform v naši takratni državi, ki so pomenile preseganje sovjetskega modela. To velja tako za uvedbo samoupravljanja v javno življenje in še zlasti v gospodarstvo kakor za vrsto drugih ukrepov za demokratizacijo družbenih odnosov. Še zlasti radikalno se je od sovjetske politike razlikovala mednarodna politika Jugoslavije, ki ni bila nikoli članica Varšavskega pakta in se je odločno zavzemala za preseganje blokvske razdelitve sveta in za miroljubno sobivanje držav različne družbene ureditve. Prav Slovenija je bila v tem procesu pobudnica odpiranja meja in prostega pretoka gospodar-

Na sprejemu za Unesco v New Delhiju leta 1981

skih in informacijskih tokov s tujino. To je prispevalo k liberalizaciji gospodarskega in političnega življenja v naši republiki še pred padcem berlinskega zidu. Pot Slovenije v parlamentarno demokracijo se je tako močno razlikovala od izkušeni drugih vzhodnoevropskih držav, ki so bile članice Varšavskega pakta. Prednosti, ki jih je imela Slovenija pred njimi ob začetku t.i. tranzicije, imajo svoje korenine prav v tej specifičnosti. Ni razlogov, da bi se zdaj tega dejstva sramovali in da bi poskušali izničiti vse rezultate uspešnega in požrtvovalnega dela na Slovenskem pred osamosvojitvijo! Bolje bi bilo, če bi ugotavljali, kaj je bilo že v tistem obdobju storjeno koristnega za človeka in za premagovanje njegove odtujenosti, da bi to poskušali nadgraditi v novih razmerah in za prihodnost.

- Ali v sodobnem svetovnem dogajanju, zlasti po lanskem septembru, vidiš kaj podobnosti s problemi, s katerimi si se ukvarjal kot diplomat in parlamentarec, pa tudi kot aktivist mirovnega gibanja?

Čeprav je marsikomu izgledalo, da bo po razpadu sovjetskega vojaškega tabora in prenehanju nevarne blokvske oboroževalne tekme med dvema velesilama zavladal mir in da bodo vsi narodi sveta svobodneje zadihali, se nam danes odkriva drugačna slika mednarodne stvarnosti.

Mir, v katerem živimo, je dokaj krhek. Prihaja do vse pogostejše uporabe orožja in nasilja, ki se opravičuje z višjimi cilji. Brezumna oboroževalna dirka se je navidez umirila, vendar so ogromne zaloge jedrskega orožja še vedno v pripravljenosti, napoveduje pa se nov zagon v tekmovanju za doseg odločilne strateške prednosti v svetu, ki ga utegnejo sprožiti ZDA s svojim programom, t.i. protijedrskega ščita.

Prepad med razvitim in nerazvitim svetom se v procesu globalizacije ne znižuje, temveč pogloblja. V državah, ki ne morejo zagotoviti svojim prebivalcem niti osnovnih možnosti za človeka vredno življenje, prihaja do vedno večjega izseljevanja v razvitejše dežele, pa tudi do izbruhov sovraštva proti vsemu, kar pooseblja svet bogastva in zatiranja. Uresničujejo se napovedi, da poglobljanje razlik med razvitim in nerazvitim svetom lahko preraste v katastrofo svetovnih razsežnosti. Tudi posamezna regionalna žarišča napetosti – eno najstarejših je na Bližnjem vzhodu – ogrožajo mir. Nekatera tlijo pod površjem navideznega miru, nova pa se odpirajo tudi v znamenju spopada ideologij ali civilizacij.

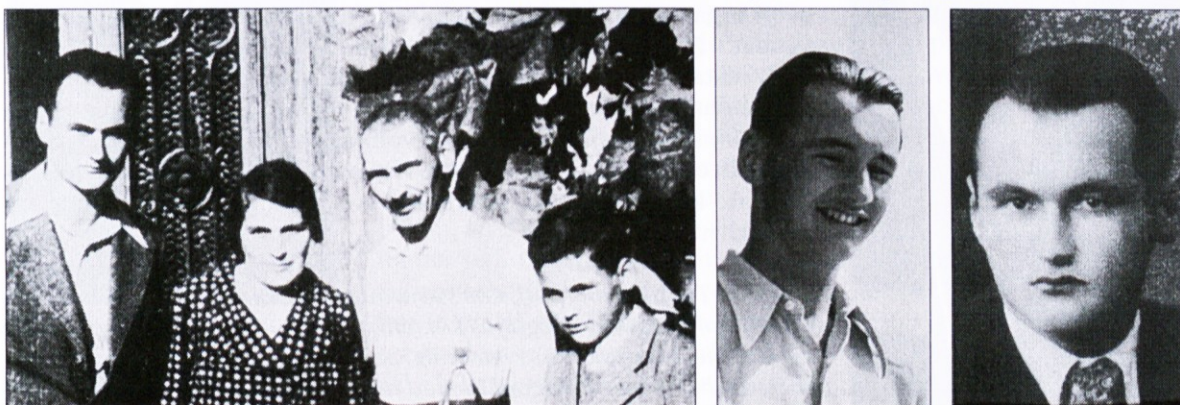
Razvoj, katerega glavna gonilna sila je ustvarjanje dobička, vodi v poglobljanje socialnih in političnih napetosti, dolgoročno pa tudi v ekološko katastrofo. Nadaljnje nebrzdano onesnaževanje okolja in divje uničevanje neobnovljivih naravnih bogastev grozi človeštvu, prav tako kakor jedrsko orožje, z vse težjimi posledicami in celo z uničenjem življenja na našem planetu.

Vse to so pereča vprašanja, ki ne zadevajo le zunanje politike držav, ampak tudi življenje slehernega človeka. Najpomembnejše je spoznanje, da boljšega sveta človeku ne more prinesiti orožje in nasilje, temveč le sprememba zavesti in zmaga razuma v odnosih med vsemi narodi in vsemi prebivalci tega našega planeta.

- Vrniva se zdaj k Novemu mestu. Bil si mlad dijak, ko si okušal življenje Dolenjske, Novega mesta, spremljal si njen in njegov razvoj. Marsikdaj si bil neposredno, velikokrat pa posredno vključen v

dogajanja tu ob Krki, popkovini življenja omenjene pokrajine in njene metropole. Kakšne se Ti zdijo razmere danes, življenje na tem območju Slovenije in v Novem mestu, kako zreš nanj, kadar se te dotakne, bodisi da preživiš trenutek ali dva v tej pokrajini ali v njenem slikovitem mestu, se zapleteš v klepet z ljudmi ali pa o njem prebiraš vesti? Se Ti zdi, da obstaja medsebojna pozitivna energija med Novim mestom in njegovim zaledjem?

Res je, življenje Dolenjske in Novega mesta nisem okušal samo v času svoje mladosti, ko sem kot mlad dijak ob Krki doživljal najlepše in najbolj sproščene trenutke svojega življenja. Razvoj pokrajine in njene metropole sem dejavno spremljal tudi v času, ko me je življenje zaneslo v druge kraje in celo v tujino. Po svoji vrnitvi v Slovenijo pa sem se tako ali drugače spet udeleževal političnega in kulturnega dogajanja na Dolenjskem. V Novo mesto sem rad prihajal in se vračal na svoj dom, vse dokler sta tukaj živela moja mati in oče.

Levo: Pred domačo hišo v Novem mestu z mamo, očetom in bratom Marjanom leta 1970

Na sredi: dijak 5. razreda gimnazije v Novem mestu

Desno: študent prava leta 1938

V letih, ko sem bil poslanec v Zveznem zboru Skupščine SFRJ, sem pogosto prihajal na Dolenjsko že zaradi svojih poslanskih obveznosti, ki sem jih poskušal čimbolj vestno opravljati. Čeprav je takrat zaradi delovanja v zvezni skupščini – bil sem predsednik zunanje-političnega odbora Zveznega zbora, nato pa podpredsednik tega doma – moje življenje potekalo predvsem na progi med Ljubljano in Beogradom, sem se redno udeleževal zasedanj novomeške občinske skupščine in dejavno sodeloval v njenem delu. Tako sem bil razmeroma dobro obveščen o perečih vprašanjih razvoja mesta in širše okolice. Vrsto let sem bil predsednik odbora aktivistov OF nekdanjega novomeškega okrožja in sem – med drugim – vodil odbor za izgradnjo novega oddelka Dolenjskega muzeja. Pogosto sem sodeloval na prireditvah, namenjenih ohranjanju domoljubnega izročila slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Prav tako že dolgo vrsto let z veseljem prihajam na sestanke prijateljev tovarne zdravil Krka.

Zdaj kot upokojenec še vedno z zanimanjem spremljam poročila in vesti o dogajanju v Novem mestu – sem tudi član Društva Novo mesto – in se veselim velikega napredka, ki ga je dosegla Dolenjska in njena metropola. Posebno je spodbuden gospodarski razvoj, dosežen zlasti po zaslugi obeh velikih tovarn, Krke in Revoza, pa tudi srednjih in manjših podjetij in zelo uspešnih obrtnikov. Opazna je tudi vse večja kulturna in športna razgibanost v mestu in na podeželju. V tem razvoju se je v zadnjih desetletjih korenito spremenila sestava prebivalstva Novega mesta. Le še malo je starih Novomeščanov. Skoraj jih srečujem več v Ljubljani kakor v Novem mestu. Morda je s

Na zasedanju Mednarodne parlamentarne unije v Oslu leta 1988

tem povezano tudi vprašanje, ki je že bilo predmet razprav: ali je v Novem mestu po njegovi razširitvi in tako velikem prilivu novih prebivalcev čutiti, da je ohranilo svoj samobitni značaj oziroma, kot pravijo nekateri, svojo dušo ali pa je postalo nekakšen bivalni skupek, v katerem še ni občutiti med ljudmi bolj izrazite zavesti o pripadnosti mestu? Za zanesljiv odgovor so morda potrebne še dodatne raziskave. Vendar sem prepričan, da med prebivalstvom najbolj učinkovito utrjuje pripadnost mestu v njem dosežena kvaliteta življenja: uspešni razvoj gospodarstva, ki omogoča zaposlitev in dvig življenjske ravni, prav tako pa tudi razcvet kulturnega življenja in športa, kar vse bolj povezuje veliko število ljudi, zlasti mladih.

Zelo podpiram zamisel, da bi sedanji visokošolski center v Novem mestu prerasel v univerzo, na kateri se bodo usposabljali domači strokovnjaki ne le za gospodarstvo, temveč tudi za vsa področja javnega in kulturnega življenja. Seveda bi se takšen univerzitetni center po svoji organizaciji in načinu delovanja moral zgledovati po manjših, vendar v življenje svojega okolja močno vpetih visokošolskih središčih v nekaterih drugih deželah. Zavedam se zahtevnosti tega projekta, vendar sem prepričan, da bi takšen napor za dvig izobraževanja domačih strokovnjakov bistveno vplival na nadaljnji razvoj Novega mesta in celotne regije. Tako bi se Novo mesto lahko še močneje uveljavljalo kot središče, ki izžareva v svoje okolje znanje, kulturo in inovativno miselnost.

- Čas Tvojih generacij, čas svoje mladosti, zrelosti opisuješ v svojih knjigah, v njih se razgaljaš kot tenkočuten videc narodove politične zgodovine, evropskih in svetovnih razmer, seveda, še zlasti kot pričujoča oseba v raznih dogodkih med drugo vojno in vse do danes. Številne so Tvoje razprave, polemike, veliko je Tvojih priložnostnih napisanih govorov, "objavil si celo skico za filmski scenarij", kar vse je priča o Tvojem bogatem in raznolikem pisnem izražanju. Kaj Ti pravzaprav pomeni pisni način komuniciranja z ljudmi, je to le neka Tvoja notranja potreba, recimo publicistična žilica, ali pa si kot humanist in borec za človečnost želel globlje ljudem prikazati resnico svojega časa, ki je žal večkrat predmet najrazličnejših političnih zlorab? Si želel ne nazadnje s svojo pisano besedo ljudem podariti tudi nekaj svoje vere in upanja, da dobro z dobrimi deli premaguje zlo, pa čeprav so kdaj pri tem nujne tudi hude žrtve in osebno žrtvovanje za boljši jutri?

K pisanju me že od dijaških let naprej žene nekakšna notranja potreba. Marsikateri zapis iz moje mladosti – med njimi so bile tudi pesmi – je bil povsem osebnega značaja. V letih druge svetovne vojne se mi je odkril izjemni pomen pisane besede kot orožja narodnoosvobodilnega boja. Pisal sem v partizanska glasila in vstopil v samorastniško novinarstvo. Po vojni, ko sem nadaljeval pisanje kot novinar in tudi kot politični delavec, me je vseskozi spremljala zavest o pomenu obveščanja javnosti. Ko se je začela t.i. informacijska revolucija in so se odprle prej neslutene možnosti prenosa pisnih, zvočnih in slikovnih sporočil zlasti prek radia, televizije, sem se posvetil tudi znanstvenemu preučevanju delovanja množičnih medijev in njihovega učinkovanja na življenje ljudi. Tako je nastala vrsta člankov in razprav o javnem mnenju, procesih in učinkih komuniciranja, o svobodi in odgovornosti tiska, o profesionalni novinarski etiki, pa tudi knjiga o problemih mednarodnega komuniciranja. Naj samo bežno

Franci Šali
NE NASILJE NITI DENAR,
AMPAK VREDNOTE
ČLOVEČNOSTI

Pogovor z Bogdanom Osolnikom

V tovarni Krka leta 1999

Z ženo Maro ob prazniku občine
Kočevje leta 1998

omenim, da so nekatere ugotovitve v tej knjigi že pred 20 leti opozarjale na škodljive posledice informacijske odvisnosti velikega dela sveta od velikih monopolov, ki obvladujejo tudi sredstva za širjenje množične kulture in zabave. Zavzemal sem se za demokratizacijo sistemov informiranja in za uveljavljanje človekovih pravic na tem področju. Sodeloval sem pri ustanovitvi visokošolskega študija za novinarstvo in postal predavatelj, kasneje pa redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Vrsto let sem deloval tudi kot podpredsednik Mednarodne organizacije za raziskovanje informacij.

V obdobju zaostrenih mednarodnih odnosov, brezumne oboroževalne tekme in zastrašujoče jedrske grožnje se je tudi težišče mojega publicističnega delovanja premaknilo k obravnavanju teh pojavov in k sodelovanju v mirovnem gibanju. Z vsem srcem sem se posvetil razkrivanju nevarnosti jedrskega orožja, zavzemanju za miroljubno sodelovanje med narodi, pa tudi za uresničevanje človekovih pravic, med katerimi je bistvenega pomena zagotavljanje življenjske ravni, dostojne človeka. Tako me je vedno vodila pri pisanju neka globoka notranja zavzetost za usodo naroda, sveta, predvsem pa človeka.

Ob tem je v meni dolgo tlela želja, da bi opisal, kako sem sam doživljal pretrese in izzive tistih obdobjih preteklega stoletja, ki so tako globoko posegla v življenje moje generacije, in kako se je ob tem oblikovalo moje prepričanje. Ker sem bil preveč zaposlen z drugim delom, sem to – kot nekaj osebnega – venomer odlagal. Po svoji 60-letnici sem opustil vse politične funkcije in ob mirnejšem delu ustavnega sodnika začutil pravo olajšanje, ko sem začel urejati, preverjati in pisati svoje spomine. Vem, da nekateri te vrste literature ne cenijo, ker se pogosto izkorišča za politična obračunavanja, vendar to ni bil moj namen. Že s svojo prvo knjigo spominov sem želel predvsem ohraniti verodostojno pričevanje o najbolj usodnem in pretresljivem dogajanju na Slovenskem v novejši zgodovini in prikazati zlasti človeško plat boja za svobodo. Veliko truda sem vložil v preverjanje vseh podatkov o dogodkih, ki jih omenjam v knjigi. Hotel sem zlasti ohraniti spomin na ljudi, ki so prav v razmerah surove vojne z dejanji pokazali svoje domoljubje, človečnost in dobroto. Prav zato sem tej prvi knjigi svojih spominov dal naslov *Z ljubeznijo skozi surovi čas*. Želel sem poudariti, da je tudi mene, kakor večino mojih soborcev in prijateljev, skozi vsa leta vojne vodila ljubezen v najširšem pomenu te besede, ljubezen do življenja, svobode, domovine in do človeka. Zdaj bi lahko z naslovom te knjige zajel tudi današnji čas, saj živimo sicer v miru in v navidezno vedno razvitejšem svetu, vendar je ta čas, navkljub vabljevemu blesku potrošništva, vse bolj surov v odnosu do človeka, do njegovih vrednot, njegove potrebe po uveljavitvi notranjih nagnjenj in lastne identitete. Želel bi, da bi tudi temu času in tistemu, ki prihaja, vendar uspeli vdahniti ljubezen.

- Bogdan Osolnik, kakšen se Ti kaže svet vrednot skozi ravnanja in poglede mladih? Kaj, recimo, vidiš in čutiš, ko zreš, poslušáš potomce Tvojih potomcev, ali če se soočiš priložnostno kjer koli ali kakor koli že z današnjim mladim svetom, doraščajočo mladino torej? Je njihov svet vrednot podoben tistemu Tvojemu mladostnemu svetu stremljenj in hotenj, seveda upoštevajoč današnje razmere doma, v Evropi in v svetu sploh. Jih, recimo, krivica boli, jih vprašanja socialne pravičnosti, narodove svobode, sožitja človeštva duhovno oziroma miselno zaposljujejo, silijo k povezovanju in k dejanjem ali pa so takšna in po-

Franci Šali
NE NASILJE NITI DENAR,
AMPAK VREDNOTE
ČLOVEČNOSTI
Pogovor z Bogdanom Osolnikom

Z. ženo Maro leta 2002

dobna vprašanja nekako izven njihovega duhovnega jedra? Bo rod, ki raste, zmožgal uveljaviti etiko miru in pravičnosti ali pa bo tudi ta razklan in si v laseh glede teh dveh za človeštvo in vsakega posameznika usodnih zadev?

Vedno sem verjel v mlade. Dovolji, da v potrditev tega omenim pogovor z mladimi, ki sem ga imel tukaj v Novem mestu – mislim, da je bilo ob 30. obletnici konca druge svetovne vojne. Pritoževali so se, da so v mnogo slabšem položaju, kakor je bila moja generacija, ki je imela priložnost, da se je lahko uveljavila v preizkušnjah vojnega časa. V odgovoru sem jim poudaril, da je vsaka generacija postavljena pred izzive svojega časa in da je le potrebno ugotoviti, katere so te vrednote, za katere se je potrebno boriti. Dobro se spominjam, da sem jim rekel: "Morda vas pri tem čakajo še težje preizkušnje, kakor so bile tiste, s katerimi se je morala spoprijeti moja generacija. Prav nič ne dvomim, da jim boste kos."

O tem, kaj danes čutijo mladi, lahko domnevam predvsem iz pogovorov z mojimi vnuki in vnukinjami ter njihovimi vrstniki. Na osnovi teh pogovorov čutim, da jih zelo prizadevajo protislovja sedanjega časa, zlasti glede uveljavljanja človeških vrednot. Po eni strani se v njihovi zavesti oblikujejo ideali o lepem in dobrem v človeku, hkrati pa se jim vsiljuje v vsakdanji stvarnosti povsem drugačna hierarhija vrednot, ki jo sodobna potrošniška družba nezadržno vsiljuje človeku že takorekoč od rojstva, zlasti preko sredstev t. i. množične kulture in zabave. Namesto idealov socialne pravičnosti, nesebičnosti in človeške solidarnosti prevladuje v sodobnem družbenem vzdušju vsesplošni, brezobzirni lov na denar in bogastvo, uživaštvo in nasilnost. Mlademu človeku se na njegovi življenjski poti ne odpira jasen pogled v prihodnost, ki bi ga spodbujal k resnemu delu in odgovornemu družbenemu obnašanju. Šolanje je vse dražje in nekaterim slojem vse težje dostopno. Možnosti zaposlovanja so negotove in nepredvidljive. Lažni obeti hitrega zaslužka in umetnega čutnega užitka vodijo vse večje število mladih v kriminal in zasvojenost od mamil. Vse to pa so znaki odtujenosti mladega človeka, tako do družbenega okolja kakor tudi do njihovega lastnega notranjega bistva. Ali bodo naši potomci zmogli najti pot iz te odtujenosti, pa ni le njihov problem, temveč je eno temeljnih vprašanj vse naše družbe.

Na mednarodni konferenci evropskega mirovnega gibanja v Parizu leta 1979

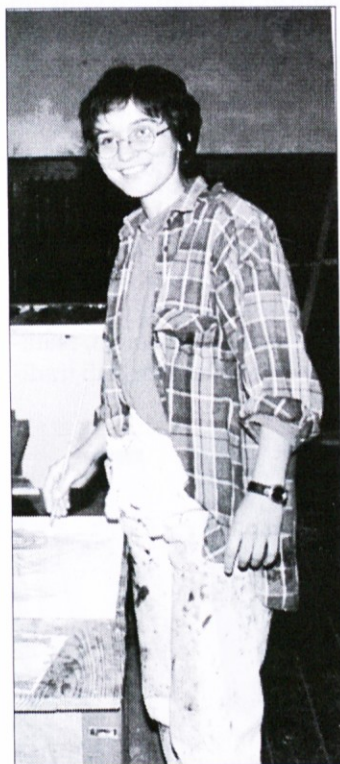

NAŠ GOST
Rast 3-4 / 2002

Katja Ceglar

NATAŠA MIRTIC

Portret grafičarke in slikarke

Na likovni koloniji v Štatenbergu leta 1998

Nataša Mirtič se je rodila 7. septembra 1973 v Novem mestu. Otroštvo in šolska leta je preživela na Selih pri Dolenjskih Toplicah. Pri vpisu v ljubljansko Srednjo šolo za oblikovanje je oklevala, predvsem zaradi bivanja v internatu, zato je izbrala novomeško Srednjo gradbeno šolo, ki naj bi po njenem mnenju bila, kar se tiče risanja, še najbližje oblikovni. Seveda se je zmotila, saj je tu risanje ostajalo v mejah tehniškega risanja. Želja po likovnem ustvarjanju je bila velika in razmišljala je o prepisu. Takratna razredničarka jo je napotila "v uk" k slikarju Jožetu Kumru, ki jo je od sredine prvega letnika in vse do konca srednje šole sistematično vodil skozi likovno problematiko. To učenje je potekalo na neke vrste prijateljskem odnosu med mentorjem in učenko, ki ga je bistveno obeleževalo spontano ustvarjanje in je kot tako, v smislu uživanja v delu, močno preseгло kasnejše šolanje na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani.

Nataša pravi, da se na koncu šolanja sicer zavedaš smiselnosti "dri-la", vendar je zelo pomembno, da se ujameš s profesorjem. Leta 1997 je diplomirala na oddelku za slikarstvo, v razredu prof. Andreja Jemca. Iz njenega razreda je izšlo sedem izrazno zelo raznolikih mladih umetnikov, ki so aktivno prisotni na domači likovni sceni. Ob zaključku študija slikarstva ji dosežen nivo znanja ni predstavljal zadovoljivega izhodišča za nadaljnjo umetniško pot. Odločila se je, da bo študij nadaljevala. K temu, da je izbrala študij grafike, je nekaj prispeval tudi njen profesor grafike Lojze Logar, ki je študente obravnaval kot mlade umetnike in kot pedagog v njih znal vzpodbuditi delo v smeri razvijanja osebnega talenta in izraza za dosego kvalitetnih rezultatov. V aprilu 2001 je pri prof. Lojzetu Logarju končala podiplomski študij grafike oziroma grafično specialko, kot se je reklo včasih.

Biti v svobodnem poklicu v današnjem času, ni enostavno - tako z vidika zagotavljanja materialnih sredstev za lastno preživetje kot samodiscipline. Nataša kombinira svoj status svobodne umetnice s skrajšanim delovnim časom poučevanja likovne vzgoje na Osnovni šoli Otočec ter si s tem zagotavlja pogoje, da lahko dela tisto, kar si želi. Vzdrževanje samodiscipline ni enostavno, vendar brez ustvarjanja tudi zadovoljstva in izpolnitve ni. Živi v Novem mestu, ustvarja pa na Selih pri Dolenjskih Toplicah, v ateljeju, ki si ga je uredila v hiši svojih staršev.

Sloves Ljubljanske grafične šole je na podiplomski študij v Ljubljano privabil kar nekaj umetnikov iz republik nekdanje Jugoslavije in drugih držav. Ena izmed temeljih značilnosti te šole je pou-darek na avtorjevi prisotnosti skozi celoten proces nastajanja grafike – od idejnega koncepta do končnega odtisa. Še vedno se na akademiji, tako med profesorji kot med študenti, spoštljivo govori o vrhunskih kvalitetah Ljubljanske grafične šole. Nataša je prve grafike ustvarjala v lastnem stilu, vendar se z njimi ni posebej približala idealom ljubljanske šole. Zaradi neprepičanosti v svoje ustvarjanje, se je z naslednjimi deli na nek način pokorila tradiciji. Bistven preobrat v njenem delu se je potem zgodil leta 1999, ko se je ponovno vrnila k osebnemu izrazu, seveda z odličnim obvladovanjem samih tehnik, s serijo tihožitij z lubenico in mizo, ki jih je prvič razstavila na 6. bienalu slovenske grafike (2000). Takrat so njene grafike s svojim original-

Katja Ceglar
NATAŠA MIRTIC

nim izrazom precej odstopale od drugih in bile nagrajene z nagrado Novega mesta za grafiko. To je njeno do sedaj največje javno priznanje, prišlo pa je ravno v času, ko se je mlada avtorica že malce skeptično spraševala o tem, kam njeno ustvarjanje grafik vodi. Po velikem veselju nad samim sprejetjem na bienale je bila nagrada povsem nepričakovana, s tem pa veselje zaradi nje toliko večje.

V obilici sodobnih umetniških izraznih tehnik se mnogokrat klasične grafične tehnike, kot so jedkanica, akvatinta, suha igla in lesorez, zaradi svojega dolgotrajnega procesa nastajanja zde nepraktične in na nek način "staromodne". Računalnik sicer zelo pospeši nastanek grafike, v njej pa gre za odsotnost pristnega stika poteze roke, ki ob beleženju risbe zareže v uporen material plošče, prav ta pa nemalokrat prispeva k poudarjeni ekspresivnosti osnovne ribe. In v sodobnem svetu, zaznamovanem z nenehnim hitenjem in odtujenostjo, težnja in želja po pristnosti ter sproščenem postanku postajata vse večja. Nataša je prepričana, da zaradi vračanja k omenjenim vrednotam tudi tradicionalna grafika ponovno dobiva na svoji vrednosti.

Pri delu v Štatenbergu leta 1998

Sama ustvarja izključno v okviru klasičnih grafičnih tehnik, predvsem v barvni jedkanici in akvatinti, ki najbolj ustrezata artikulaciji njenih idej. Prepušča se nagovoru predmetov oziroma motivov iz svoje neposredne okolice. Nato v začetnih risbah išče nadaljnje asociacije in forme razvija naprej ter jih s pomočjo osebnega likovnega jezika preoblikuje v novo simbolično stvarnost.

Tradicionalna grafika za nastanek, zaradi svojega kompleksnega značaja, resnično zahteva precej časa. Nataša tudi zase pravi, da je kot avtorica zelo počasna. V procesu svojega ustvarjanja tako veliko časa posveča razmišljanju o prečiščevanju oblik v osnovni risbi, kombiniranju kompozicijskih postavitev osnovnih plošč in njihovih odtisov, tonških in rastrskih teksturnih gradacij ter študiju uporabe barv in njihovih razmerij. Prav uporaba barve ima v njenih delih zelo pomembno mesto. V grafikah iz zadnjih let prevladuje uporaba rdeče barve, ki je kot primarna barva energetsko "samozadostna", umetnici pa, ob dodajanju in mešanju z drugimi barvami, dopušča največji možni razpon barvnega niansiranja znotraj rdeče, do toplih rjavih in vijoličnih tonov ter doseganja končnega zelenega učinka grafičnega odtisa.

Iz pogleda v celoten do sedaj ustvarjen opus je razvidno, da njeno ustvarjanje poteka v vsebinsko zaokroženih ciklih, ki temeljijo na razvijanju določenega, ponavadi ikonografsko zelo preprostega motiva (npr. roka, miza, tihožitje itn.), v navidez nekontinuiranih preskokih. Pri tem pa je bistveno, da posamezne grafične plošče, uporabljene v starejših delih, zelo rada "reciklira" v novih. Odtisi starejših plošč v medsebojni igri naključij z novimi ploščami sooblikujejo povsem nove podobe in z nadaljnjim asociacijskim formalnim tvorjenjem vlečejo rdečo nit skozi celoten opus. S tem se umetnica na nek način omejuje v samem izhodišču ter se hkrati izogiba "strahu pred praznim prostorom", slikovnim poljem in neskončno svobodo, ki je dana ustvarjalcu.

Njena dela so predmetno obeležena, vendar je figuralika zminimalizirana, v posameznih ciklih močneje abstrahirana. Osnovna risba avtorice je navidez zelo preprosta in na nek način surova ter ploskovita, v smislu odmišljanja globinske perspektive. Najbolj značilne kvalitete njenih grafik pa so prefinjena barvna gradacija ter kompozicijsko trdne in izrazno močne risbe, znotraj katerih potekajo dinamična razmerja življenjskega pozitivizma.

Iz njene generacije je že vzšlo nekaj mladih "zvezd" slovenske likovne scene (npr. Žiga Kariž, Sašo Vrabič). Kot pravi sama, pa s kolegi, klasičnimi grafiki (npr. Vesna Drnovšek, Gorazd Šimenko), počasi capljajo za njimi. Rekla bi, da Nataša Mirtič ne caplja tako zelo počasi. Že omenjeni nagradi Novega mesta za grafiko (2000) se je pred kratkim pridružilo še priznanje Majskega salona (Ljubljana, 2002). Zagotovo se bodo mladi umetnici s tem še pogosteje odpirala vrata v slovenska razstavišča.

V pogovoru z direktorjem Galerije Božidarja Jakca Bojanom Božičem ob otvoritvi razstave Dela na papirju v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici na Krki

NATAŠA MIRTIC

TIHOŽITJE Z LUBENICO, 1999

barvna akvatinta, 100 x 65 cm

Ana Murn

PERSPEKTIVE GOSPODARSKEGA RAZVOJA V DOLENJSKI REGIJI

Po desetletju zavračanja regionalnega načrtovanja, kar je bila posledica negativnih konotacij načrtovanja iz preteklosti, se v Sloveniji ponovno vračamo k načrtovanju regionalnega razvoja. Vzorec socialno-planskega načrtovanja nadomeščamo s programsko-projektnim, ki je poznan v razvitih zahodnoevropskih državah.

Dolenjska regija je v slovenskem prostoru z gospodarskega vidika obravnavana kot prosperitetna regija s pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali. Ugodni rezultati poslovanja predvsem velikih gospodarskih družb so v preteklih letih nekoliko potisnili v ozadje nekatere šibkosti v dosedanjem razvoju regije (predvsem malo podjetništvo, neuravnoteženost med proizvodnimi in storitvenimi dejavnostmi, visok primanjkljaj višjih izobrazbenih struktur zaposlenih in prebivalstva), ki se v prihodnje lahko negativno odrazijo na uravnoteženem gospodarskem razvoju.

Z regionalnim razvojnim programom za obdobje do leta 2006 so podane strateške usmeritve gospodarskega razvoja regije ter osnovni izvedbeni projekti. Razvoj regije je, poleg izvedbe opredeljenih programov in za njimi stoječimi projekti, v dobršni meri odvisen od sposobnosti regijskega dogovarjanja in postavljanja v ospredje tistih projektov, ki bodo imeli največje multiplikativne učinke na gospodarski razvoj regije kot celote in posameznih večjih zaokroženih območij znotraj regije.

Uvod

V zadnjem desetletju je gospodarstvo Slovenije doživelo drastične transformacije. Prehodu iz tržno-planskega sistema gospodarjenja je sledilo obdobje popolnega razsula trga. S hitrim olastninjenjem, zamenjavo trgov in defenzivnim prestrukturiranjem je njeno gospodarstvo prestopilo mejo prehoda, vendar tranzicije še vedno ni zaključilo. Usodo slovenskega gospodarstva je delilo tudi gospodarstvo regije. Podatki kažejo, da se je spremenjenim gospodarskim pogojem v globalu hitro prilagodilo dolensko in belokranjsko gospodarstvo, nekoliko slabše pa kočevsko-ribniško, saj velik del obstoječe industrije sprememb ni preživel.

V procesu preobrazbe in defenzivnega prestrukturiranja je večina podjetij tako v Sloveniji kot v regiji že zaživelo po novih pogojih gospodarjenja, vendar še vedno ni v zadostni meri pripravljeno na hitre spremembe in razvojne impulze svetovnega gospodarstva. Še vse preveč posluje v mejah regionalnosti, kar pa je v sedanjem času globalizacije, evropeizacije in informacijske družbe lahko tudi zelo

nevarno, saj s tem ne sledi svetovnim trendom in prostemu pretoku blaga, kapitala in ljudi. Ofenzivno prestrukturiranje, to je prilagoditev poslovanja sodobnim evropskim in svetovnim trendom, je za gospodarstvo regije nujno, ker bo z vstopom v Evropsko unijo Slovenija in tudi dolenska regija vstopila na velik notranji evropski trg in se bodo podjetja neposredno soočila s svetovnimi in evropskimi gospodarskimi trendi in trdo konkurenčno bitko.

V kolikšni meri bo gospodarstvo regije lahko z lastnimi viri in silami sposobno opraviti procese ofenzivnega prestrukturiranja je odvisno od doseganja stopnje gospodarskega razvoja, razvitosti in usposobljenosti proizvodnih faktorjev in od drugih naravnih in ustvarjenih potencialov.

Analiza stanja

Gospodarska razvitost regije, ki jo izkazuje doseženi bruto domači proizvod, kaže, da je stopnja razvitosti regije nekoliko pod državnim povprečjem (po oceni 93 % državnega povprečja). Znotraj regije so očitne razlike, v razvoju prednjači mestna občina Novo mesto, z večjim razmikom ji sledita občini Metlika in Ribnica, druge občine pa so bolj ali manj ekonomsko nerazvite.

Gospodarstvo regije ima tipično industrijski značaj, saj je v industriji, ki ustvari skoraj 80 % vseh prihodkov, zaposlenih okoli 70 % vseh zaposlenih v gospodarskih družbah. Med najpomembnejše značilnosti podjetniškega sektorja sodita izvozna usmerjenost, saj podjetja ustvarijo preko polovice prihodkov na tujem trgu, in nadpovprečna zaposlenost v industriji in kmetijstvu ter posledično podpovprečna v storitvenem sektorju. Dodana vrednost na zaposlenega v gospodarskih družbah je nad državnim povprečjem, med posameznimi občinami pa je presežena le v mestni občini Novo mesto, kar v tri četrtini vseh občin pa je za 20 in več odstotkov nižja od državnega povprečja. Gospodarske aktivnosti so močno koncentrirane v gospodarskih družbah mestne občine Novo mesto, ki ustvarjajo preko tri četrtine vseh prihodkov regije.

Velika *podjetja* v regiji še vedno ustvarijo preko 80 % prihodkov. Zastopanost srednje velikih in malih podjetij je tako po kriteriju prihodkov kot po številu zaposlenih pod republiškim povprečjem. Število in poslovanje srednje velikih podjetij se v regiji ne razlikuje bistveno od državnega povprečja. Število enot malih podjetij pa je manjše kot v večini drugih slovenskih regij. Indeks rasti števila gospodarskih enot se sicer v zadnjih letih tudi v regiji giblje okoli slovenskega povprečja (rast števila podjetij je sicer nižja, rast števila zaposlenih pa večja kot v državnem povprečju), vendar s tem še ne moremo reči, da je trend podjetništva v tem delu Slovenije ugoden.

Sedanji rezultati poslovanja gospodarskih družb kažejo, da podjetja regije dosegajo višjo stopnjo konkurenčnosti kot znaša povprečje za državo, saj poslujejo ekonomičneje, produktivneje in donosnejše. Vendar so njihove proizvodnje manj kapitalno intenzivne, s podpovprečno investicijsko intenzivnostjo in slabšo finančno strukturo, kar je slaba popotnica za zagotavljanje bodoče konkurenčnosti.

Za krepitev *konkurenčnosti gospodarstva* sta ključnega pomena kvaliteta delovne sile ter tehnični in tehnološki razvoj proizvodnje in proizvodov. Za regijo je značilna višja stopnja rasti delovno sposobnega prebivalstva, večja stopnja aktivnega prebivalstva in nižja stopnja registriranih brezposelnih. Druga pomembna značilnost regije je

nizka stopnja izobrazbene ravni prebivalstva in zaposlenih ter nizka mobilnost ljudi. V zadnjih desetih letih so očitni pozitivni premiki, saj se povprečno število let šolanja, v primerjavi z drugimi posameznimi regijami, najhitreje povečuje prav na Dolenjskem. Razveseljivo je tudi dejstvo, da podjetja, več kot je povprečje za državo, vlagajo v izobraževanje zaposlenih. Žal pa ima regija podpovprečno število izobraževalnih institucij višjih izobrazbenih ravni, kar bi v veliki meri lahko pospeševalno vplivalo na izobraževanje obstoječe in prihodnje delovne sile ter prebivalstva nasploh. Sodelovanje podjetij iz regije z univerzami in raziskovalnimi ustanovami je nad slovenskim povprečjem, kar je razveseljivo, vendar je še vedno premalo raziskovalno razvojnih enot v podjetjih ter raziskovalcev in inovatorjev. Raziskovalno delo je namreč razvito le v nekaj večjih podjetjih, medtem ko se v veliki večini preostalih podjetij z raziskovanjem posebej načrtno ne ukvarjajo, saj so precej usmerjena v izvajanje dodelavnih poslov in razvoj usmerjajo v zadostitev zahtev tujih naročnikov, ne pa v samostojni razvoj lastnih proizvodov. V regiji so slabo razvite dejavnosti informatike in tako imenovane informacijske družbe.

Z zmanjšanjem števila kmečkega prebivalstva in poslabšanjem demografske strukture se je zmanjšala *agrarna funkcija* podeželskih naselij. Hkrati postaja vse bolj očitno, da kmetijstvo in gozdarstvo nista več edini dejavnosti, ki na podeželju ustvarjata dohodek, temveč dopolnilni dejavnosti zaposlitvam izven kmetijstva. Posledice se kažejo v zmanjševanju obsega obdelanih kmetijskih zemljišč in letnih etatih v gozdovih, kar povzroča negativne posledice v zaraščanju opuščenih zemljišč, neizkoriščenih lokalnih potencialih, spreminjanju pa se tudi podeželska naselja, ki postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega zemljišča, v njih pa se vse bolj širijo obrtne in proizvodne dejavnosti in turizem.

Regija ima sorazmerno močno uveljavljen zdraviliški turizem, vse bolj pa se razvijata tudi obrečni in zimski turizem. Delno so razvite tudi druge oblike turizma, vendar so med seboj nepovezane in tako ne izkoriščajo komparativnih prednosti že uveljavljenih oblik turizma in zgrajene infrastrukture. Število turističnih kapacitet (število sob in ležišč) je še vedno pod državnim povprečjem, skoraj polovica je lociranih le v dveh občinah (Novo mesto in Dolenjske Toplice).

Poleg teritorialnih, demografskih in socialnih so *znotraj regije* zelo pomembne tudi *ekonomske razlike*. Mestna občina Novo mesto, ki je tudi največji center regije, izstopa z močno nadpovprečno stopnjo gospodarske razvitosti, številom delovnih mest ter s težnjami kopičenja ekonomske moči v osrednjem regionalnem središču. Poleg Novega mesta kot zaposlitvenega središča izstopajo še obmestna naselja z raznovrstno strukturo delovnih mest, ki si sledijo v nizih ob poglobitvinih vpadnicah v dolini reke Krke. V zaledju imajo tudi podeželska območja vsestransko ugoden gospodarski razvoj in relativno napredno tržno usmerjeno kmetijstvo. Za občino Metlika je značilno stabilno naraščanje prebivalstva in prevlada delovnih mest nad številom aktivnega prebivalstva v industriji. Druge občine regije so podpovprečno razvite s pretežno monostrukturno razvitim zaposlitvenim središčem in šibko ekonomsko uspešnostjo gospodarstva. Označuje jih še nizka urbanizacijska stopnja, podpovprečna stopnja motorizacije, opazen primanjkljaj delovnih mest, relativno visoka stopnja brezposelnosti in nizka izobrazbena raven prebivalstva, ki je trikrat nižje od povprečja. Občine Kočevje, Kostel, Osilnica, Loški Potok,

Črnomelj, Semič, Škocjan in Trebnje imajo poleg tega še visok delež območij z izrazitim izseljevanjem in odmiranjem prebivalstva.

Analiza prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (t.i. SWOT analiza) je za gospodarstvo regije okazala, da so: (1) *prednosti*: uspešna velika in srednje velika podjetja, razvit zdraviliški in lovski turizem ter naravni viri; (2) *slabosti*: nezadosten sistem izobraževalnih institucij, premalo razvite razvojno-raziskovalne dejavnosti, nizka stopnja podjetniškega duha in podpopovprečno število malih podjetij in obrti, nerazvita podjetniška infrastruktura, neorganiziranost in medsebojna nepovezanost različnih institucij (podjetja, institucije, lokalne skupnosti) in odsotnost vizije razvoja; (3) *priložnosti*: intelektualno in materialno premoženje v velikih sistemih, razvojni potenciali storitvenih dejavnosti, sonaravnega tipa kmetijstva, nemasovnega turizma, malega podjetništva in možnosti čezmejnega sodelovanja s Hrvaško; (4) *nevarnosti*: prevelika odvisnost od velikih sistemov, velik delež dodelavnih poslov, ne dovolj razvita podjetniška podpora infrastruktura in neinovativno okolje.

Perspektive in omejitve bodočega gospodarskega razvoja regije

Dolenjska regija sodi po stanju gospodarskega razvoja med uspešnejše slovenske regije. Po sintezni oceni razvojnih možnosti (Pečar, 2000) je regija uvrščena v prvo skupino *prosperitetnih regij s pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali*, vendar so med posameznimi skupinami kazalnikov ocene različne: (1) pri splošnem družbenopolitičnem okolju in imidžu regije so ocene ugodne pri vplivu političnih sprememb v novi Evropi, pri cenah nepremičnin in pri medregijskih selitvenih gibanjih; neugodne pa pri vplivu političnih sprememb v državi in deležu prebivalstva v problemskih občinah; (2) pri obstoječi gospodarski strukturi in infrastrukturi so ocene zelo ugodne pri izvozni usmerjenosti in izdatkih za razvojno-raziskovalno dejavnost; ugodne pri strateški legi za prometno dostopnost; pri kazalnikih (bruto domači proizvod, zaposleni v storitvah, zaposleni v perspektivnih predelovalnih dejavnostih, število gospodarskih družb, število samostojnih podjetnikov in povprečni bruto plači) pa neugodne; (3) pri človeškem faktorju so ocene zelo ugodne pri indeksu staranja, deležu mladih med brezposelnimi in stopnji zaposlenosti; ugodne pri porastu prebivalstva, deležu zdomcev in stopnji registrirane brezposelnosti; neugodne pa pri zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo, številu študentov in odstotku generacije na višjih in visokih šolah; (4) pri kvaliteti življenja so ocene po vseh kazalnikih (možnostih šolanja otrok in odraslih na II. in III. stopnji, osnovi za dohodnino, deležu stanovanj s centralnim ogrevanjem in prvič registriranih vozilih) neugodne; (5) pri dostopu do informacij o tržišču in tehnologiji, organizaciji in menedžmentu so ocene ugodne pri kazalniku o poslovno informacijskih, razvojnih in podjetniških centrih ter pri številu raziskovalcev; pri kazalnikih o svetovalnih organizacijah in vključevanju v mednarodne projekte pa neugodne; (6) pri kazalnikih možnosti za financiranje investicij so ocene ugodne. Ocena stanja dosedanjega gospodarskega razvoja in ocena perspektivnosti opozarjata na *temeljne probleme sedanjega in prihodnjega razvoja regije*:

Gospodarska struktura in konkurenčnost gospodarstva: Regija ima dve močni podjetji, ki sta podjetji nacionalnega pomena, ter še nekaj velikih in uspešnih podjetij, ki so regionalnega pomena. Obe podjetji nacionalnega pomena močno zvišujeta kazalnike gospodarske uspeš-

nosti regije. Podjetja regionalnega pomena so predvsem delovno intenzivna in v povprečju gospodarsko slabše stoječa, saj veliko podjetij opravlja tudi dodelavne posle za tujino. Velika vrzel je v perspektivnih malih podjetjih. Konkurenčnost gospodarstva je nekoliko nad državnih povprečjem, precej pa pod povprečjem podobnih podjetij v državah Evropske unije, kar bo z vstopom na notranji trg EU lahko povzročilo probleme prilagajanja.

Razvoj podjetništva, zagotavljanja podjetniške klime in inovativnega okolja: Regija ima pod državnim povprečjem tako število kot trende rasti malih podjetij in obrti, kar je nedvomno posledica neustrezne klime, ki bi spodbujala nastanek in razvoj podjetništva. Velika vrzel malih podjetij in obrti je tako pri storitvenih dejavnostih kot pri proizvodnji novih, inovativnih proizvodov. Kazalniki kažejo, da je v regiji tudi manj svetovalnih podjetij, ki bi svetovala obstoječim in novonastajajočim malim podjetjem pri reševanju aktualnih podjetniških problemih.

Razvoj produkcijskih dejavnikov: Osnova konkurenčnosti gospodarstva regije je zagotovitev kvalitetne delovne sile in tehnološkega razvoja. Medtem ko so demografski kazalniki sedanje, predvsem pa potencialne delovne sile ugodni, so zelo neugodni kazalniki izobraženosti in strokovne usposobljenosti delovne sile. Kazalniki tehnološke razvitosti so sicer pri razvojno-raziskovalni dejavnosti ugodni, predvsem zaradi v regiji lociranih podjetij nacionalnega pomena; kazalniki investicijskih aktivnosti in stopnje solventnosti pa so precej neugodni, kar pomeni, da se investicije izvajajo prepočasi, da bi z novim investicijskim zagonom lahko pospešili tehnološki razvoj.

Razvoj podeželja: Regija je iz tipične agrarne v zadnjih desetletjih z industrializacijo bistveno spremenila gospodarsko strukturo. Večji del prebivalstva zaposluje industrija, kmetijstvo pa predvsem ostarelo kmečko delovno silo. Zaradi neustreznosti kmetijskih površin (težji obdelovalni pogoji, razparceliranost, lastniška struktura) in odpiranje trga kmetijskih proizvodov tuji konkurenci daje kmetijstvo vse manj prihodkov kmečkim gospodarstvom, kar se posledično odraža v zaraščanju kmetijskih zemljišč in iskanju virov dodatnih zaslužkov. Razpršena poselitev ter naravni pogoji dajejo ugodne pogoje razvoja podeželskemu turizmu, ki pa nima ustreznih nastanitvenih kapacitet.

Prekomejno sodelovanje – Bližina hrvaške meje je lahko za regijo razvojna prednost z izkoriščanjem potencialov ob meji. Zaradi kopic nerešenih meddržavnih problemov in razvojnih vprašanj je v tem času za regijo slabost.

Stopnja dosedanje razvitosti gospodarstva, naravne danosti ter prebivalstveni potenciali definirajo pogoje in možnosti razvoja gospodarstva v prihodnih letih. Potenciali v regiji niso enakomerno razporejeni, zato imajo nekatera območja že ustvarjene pogoje samorazvoja, na drugih območjih pa je razvoj odvisen tudi od stopnje državnega (in občinskega) intervencionizma. Posamezne občine regije se za obdobje 2001-2006 v veliki meri uvrščajo tudi med *manj razvita območja Slovenije*: (1) med območja s posebnimi razvojnimi problemi (vse občine regije, razen občin Novo mesto in Ribnica); (2) med ekonomsko šibka območja (Črnomelj, Semič, Žužemberk, Šentjernej, Škocjan, Kostel, Osilnica, Sodražica in Loški potok); (3) med območja s strukturnimi problemi z vidika brezposelnosti (Kočevje, Kostel, Loški potok in Osilnica); (4) med območja s strukturnimi problemi z vidika kmetijstva (Črnomelj, Semič, Metlika, Trebnje, Šent-

jerne, Škocjan, Mirna Peč, Dolenjske Toplice, Kočevje, Loški Potok in Žužemberk); (5) med razvojno omejevana območja (Loški potok) in (6) med razvojno omejevana obmejna območja (Šentjernej, Metlika, Črnomelj, Kočevje, Kostel, Osilnica in Loški Potok).

Vizija, cilji in prioritete

Nedvomno je *vizija gospodarskega razvoja regije* imeti uspešno gospodarstvo, ki bo dolgoročno zagotavljalo ustrezno velikost dodane vrednosti na zaposlenega in bruto domačega proizvoda na prebivalca, ob upoštevanju načel trajnostnega razvoja. Ker bo po vstopu v EU dolenjska regija le ena izmed mnogih regij Evrope na nivoju NUTS III je poleg zagotavljanja ustrezne gospodarske rasti, razvoj regije potrebno graditi tudi na pospešenem razvoju njenih naravnih in ustvarjenih specifičnosti in odličnosti, po katerih bo lahko razpoznavna od drugih evropskih regij.

V *strategiji razvoja za obdobje 2001-2006* so bili postavljeni sledeči cilji gospodarskega razvoja: (1) doseči gospodarsko razvitost Slovenije, kar bo možno doseči s povečevanjem dodane vrednosti na zaposlenega za 7 % ter bruto domačega proizvoda po kupni moči na prebivalca 6 % povprečno letno; (2) pospešena rast podjetništva in ustanavljanja novih podjetij in obrti tako, da bo regija dohitela državno raven; (3) povečanje števila delovnih mest, da leta 2006 stopnja brezposelnosti ne bo presegla 5 % po mednarodni opredelitvi brezposelnosti (ILO) oziroma 8 % po slovenski evidenci brezposelnosti ter v skladu z rastjo izobrazbenega potenciala prebivalstva hitrejša rast delovnih mest z višjimi izobrazbenimi zahtevami; (4) povečanje kapacitet, števila obiskovalcev in turistov tako, da se bo turistični promet povečal realno za 15 % in (5) povečanje konkurenčnosti kmetijstva z ustreznjšo zemljiško in kmetijsko politiko ter dopolnilnimi dejavnostmi na kmetijah tako, da se dohodki na kmetijsko gospodarstvo tudi po odprtju trgov kmetijskih proizvodov ne bodo znižali.

Za realizacijo opredeljene vizije in ciljev gospodarskega razvoja regije v obdobju 2001-2006 so bile izbrane sledeče *prioritete razvoja regije*:

Pospeševanje konkurenčnosti obstoječih podjetij s kvalitetno delovno silo in tehnološkim razvojem proizvodnje in proizvodov s (z): (1) pospešenim ofenzivnim prestrukturiranjem obstoječih velikih in srednje velikih podjetij v smeri povečanja razvojno-raziskovalne dejavnosti, inovativnosti, znanja in uspešnih marketinških aktivnosti; (2) vlaganjem v tehnični in tehnološki razvoj proizvodnje in proizvodov ter pospeševanjem izkoriščanja znanja zaposlenih in obstoječe ter nastajajoče intelektualne lastnine; (3) pospešenim vlaganjem domačega in tujega kapitala v hitro razvijajoče dejavnosti; (4) vlaganjem v usposabljanje že zaposlene delovne sile in štipendiranje ter privabljanje potencialne delovne sile višjih strokovnih usposobljenosti; (5) iskanjem strateških partnerjev in mrežnih povezav med podjetji in sistemi doma in v tujini; (6) vzpostavljanjem "clustrov" (gрозdov) med malimi podjetji, obrtniki in srednje velikimi podjetji za izkoriščanje znanja, tehnologije, tržnih niš in razpoložljivih finančnih sredstev in (7) sodelovanjem z domačimi in tujimi regijami z namenom izkoriščanja sinergijskih učinkov.

Ustvarjanje podjetniške klime in inovativnega okolja, kar bo prispevalo k hitrejšemu zaposlovanju, rasti novih podjetij in celostnemu razvoju regije, predvsem pa podeželja s (z): (1) ustvarjanjem podjet-

niške klime in inovativnega okolja s postopki izobraževanja šoloobvezne mladine in aktivnega prebivalstva ter načrtnim seznanjanjem ljudi z razvojnimi aktivnostmi na različnih področjih; (2) spodbujanjem samozaposlovanja brezposelnih v novih enotah malega gospodarstva v skladu z njihovo inovativnostjo in kreativnostjo, znanji, s katerimi razpolagajo in z lokalnimi potrebami; (3) pospeševanjem naraščanja perspektivnih enot malega gospodarstva in (4) pospeševanjem razvoja informatike.

Razvoj podjetniške infrastrukture, kar je pogoj za pospešen razvoj podjetništva in obrtništva s (z): (1) razvojem institucij pospeševanja podjetništva in podjetniškega svetova; (2) organiziranjem baze podatkov o podjetjih in obrtnikih, prostih poslovnih prostorih in obrtnih conah, potrebah prebivalstva in gospodarstva po izdelkih in storitvah in podobnih baz podatkov na enem mestu in (3) razvojem podjetniške infrastrukture z opremljanjem obrtnih con in gradnjo ustreznih infrastrukturnih objektov in naprav.

Razvoj podeželja preko dejavnosti kmetijstva in turizma s (z): (1) prestrukturiranjem obstoječega kmetijstva in gozdarstva v skladu naravnimi pogoji; (2) pospeševanjem učinkovitosti perspektivnih kmetijskih gospodarstev; (3) zagotavljanjem primernih dohodkov čistih in mešanih kmetij s pospeševanjem razvoja dopolnilnih dejavnosti na kmetijah; (4) urejanjem kulturne krajine z redno obdelavo kmetijskih zemljišč in s postopnim saniranjem zaraščujočih kmetijskih površin; (5) oblikovanjem celovite turistične ponudbe z izgradnjo kapacitet, organiziranostjo in promocijo naravnih in ustvarjenih danostih ter odličnostjo turistične ponudbe.

Prekomejno sodelovanje: Vzpostavitev gospodarskega sodelovanja na državni, regionalni in občinski ravneh med obema državama ob južni meji, obmejnimi regijami ter med evropskimi regijami.

Prioritete gospodarskega razvoja Slovenije so v izvedbenemu delu Regionalnega razvojnega programa programsko razdelane in na nekaterih programih že tudi projektno določene.

Sklep

V tržnem gospodarstvu se spreminja vloga državnih in občinskih inštitucij, ki so v tržno-planskem sistemu še planirale razvoj gospodarskih subjektov in določale odgovorne nosilce »družbenega« razvoja. V tržnem gospodarstvu so vlogo gospodarskega razvoja aktivno prevzela podjetja, ki o podjetniških interesih odločajo avtonomno, brez vmešavanja oblasti. Spremenjena vloga države narekuje, da država skrbi le za zagotavljanje potrebnega okolja za pospešen in okoljevarstveno ustrezen razvoj gospodarskega sektorja, ki poleg čistih podjetniških zadovoljuje tudi potrebe in interese lokalnega prebivalstva. Državno financiranje podjetij je v okviru politike konkurence in državnih pomoči omejeno na minimum, pa še to bolj v zagotavljanje pogojev gospodarskega razvoja kot reševanje obstoječih podjetij.

Podjetja regije bodo veliko nalog in aktivnosti, ki jih opredeljujejo prioritetni programi razvoja regije, realizirala sama v okviru lastnih ali tujih sredstev. Nekatera pa se bodo vključevala v programe različnih oblik državnih pomoči v skladu s potrebami in interesi. Dejstvo pa je, da bo regija preko skupnega dogovarjanja občinskih uprav in drugih inštitucij morala na novo organizirati določene inštitucije (javne in privatne), ki bodo pospeševale razvoj ter opredeliti skupne izvedbene projektne naloge, ki bodo regijskega pomena.

LITERATURA IN VIRI

Murn, A., 2000, Državne in strukturne pomoči v Evropski uniji, posameznih državah Evropske unije in v Sloveniji, Delovni zvezki, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, št. 10(IX)

Pečar, J., Farič, M., 2000, Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999, Delovni zvezki, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, št. 8(IX)

Regionalni razvojni program Jugovzhodne Slovenije za obdobje 2001-2006 (strateški in izvedbeni del), 2002, Podjetniški center, Novo mesto Slovenija v Evropski uniji, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije, 2001, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana

Strategija regionalnega razvoja Slovenije, 2001, Ministrstvo za gospodarstvo, področje regionalnega razvoja, Ljubljana

Strategija trajnostnega razvoja Dolenjske in Bele krajine (do leta 2006), 2000, Osnutek, Podjetniški center Novo mesto, Novo mesto, maj

Razni uradni statistični podatki, Statistični zavod Republike Slovenije

NATAŠA MIRTIČ

KROKI I, 2001

barvna akvatinta, 65 x 49 cm

Ko je situacija »zatežena«, se umaknem in se posvetim stvarim, ki me najbolj veselijo.

Uvod

Človekova osebnost je celota telesnih, duševnih in vedenjskih značilnosti, ki se oblikujejo pod vplivom dednosti, okolja in lastne aktivnosti. Na razvoj današnjega človeka vplivajo številni dejavniki. Ko prihaja do različnih težav v mladostnikovem življenju, si starši in šola postavljajo vprašanje, kdo je kriv. Mnogokrat prenašajo krivdo drug na drugega in na okolje.

Namen naše raziskave je bil spoznati, kako mladostnik vrednoti odnose v svoji družini: kje tičijo vzroki sporov, kako reagira nanje, komu od staršev zaupa svoje probleme, kakšen je njegov odnos do pravil, ki jih postavijo starši, in kateri so njegovi življenjski cilji. Da bi lahko na vsa ta vprašanja odgovorili, smo si zastavili delne raziskovalne probleme:

Zakaj prihaja največkrat do sporov?

Kakšno ravnanje pri starših jih najbolj moti?

Kako reagirajo, ko pride do sporov?

Komu od staršev zaupajo?

Ali so razlike med šolami: srednjo poklicno, štiriletno tehniško šolo in gimnazijo?

Ali mladostniki z leti spreminjajo oceno odnosov v družini?

Današnji starši svojim otrokom hočejo najboljše, zato jih tudi bolj vzgajajo, da bodo v življenju čim bolj uspeli. Danes se ljudje ne preživljajo s kmetijo (ta jim je le hobi), pač pa jim večji dohodek daje služba. Današnji starši so tudi do svojih otrok bolj odprti in se z njimi velikokrat pogovorijo, kajti zavedajo se, da oni teh možnosti niso imeli, zato situacijo razumejo in pomagajo svojim otrokom. Za mladostnike je značilno, da ravnajo »s svojo glavo«, da imajo samo oni vedno prav in da starše pri tem večinoma ne ubogajo. Starši pa jih hočejo vzgojiti, zato morajo biti do otrok primerno strogi in jim postaviti pravila. Od tega, kako so starši do svojih otrok strogi, je odvisno tudi, kakšne otroke imajo. Avtoritativni starši, ki postavljajo pravila, jih nejasno razlagajo, uporabljajo ostro disciplino in kazni, ne kažejo topline, lahko sprožijo konfliktno in razdražljivo vedenje svojih otrok (prestrašenost, občutljivost, vznemirjenost, nesrečnost ...). Nasprotno pa sicer avtoritativni starši, ki odločno uveljavljajo pravila, jasno sporočijo pravila, niso vsiljivi, kažejo nezadovoljstvo ali zadovoljstvo ob delovanju otroka, oblikujejo otroka v energično – prijetno osebo, ki zaupa vase, nadzira sam sebe, je prijazna, vedra, dobro premaguje stres. Družina je bila in ostaja za človeka glavni dejavnik socializacije in osebnostnega oblikovanja, ki odločno vpliva na vse človekovo življenje. Nekaterim otrokom zadostuje prva beseda, drugi pa so bolj trmasti, s temi morajo biti starši bolj strogi. Res pa je tudi, da so nekateri starši premalo strogi, da svoje otroke razvajajo, in pri tem pride do napačne vzgoje. Takšna permissivna – popustljiva vzgoja staršev (ne sporočajo jasno pravil, ne kontrolirajo vedenja otrok, zatekajo se k vsiljevanju ali kričanju, so zmerno topli ipd.) lahko v povezavi z drugimi dejavniki (npr. mediji, vrstniki, šola) povzroči impulzivno – agresivno vedenje otrok (upornost, neustrežljivost, agresivnost, niz-

Raziskavo je avtor opravil kot dijak Tehniške gimnazije pod mentorstvom prof. Rozalije Mohar

ko samozaupanje ipd.).

Oblikovali smo vzorec, ki zajema mladostnike od 15. do 18. leta starosti, in sicer v treh šolah: tehniški gimnaziji, štiriletni strojni šoli in triletni poklicni šoli. Za raziskavo smo uporabili anketni vprašalnik, ki je obsegal 14 vprašanj.

Rezultati raziskave:

a) Največ dijakov, predvsem iz nižjih letnikov, je odgovorilo, da se starši preveč vmešavajo. Dijake moti tudi, da starši preveč pričakujejo od njih ali da starši ravnajo z njimi kot z otroki.

b) Ko prihaja do sporov, menijo, da je najbolje, da odidejo v sobo, premislijo in se »ohladijo« ali da poskušajo doseči obojestranski dogovor in razložiti, zakaj so jezni in kako se počutijo.

c) Starši očitajo otrokom, kaj vse so storili za njih. Včasih starši sploh ne reagirajo ali pa se sprejo zaradi kakšne malenkosti.

d) Večkrat se sprejo z materjo kot z očetom.

e) Staršem je pomembna otrokova varnost, da jih skrbi za otroke in da se čutijo odgovorne.

f) Komunikacija med starši in dijaki je precej slaba, saj prevladuje odgovor, da dijaki staršem zaupajo le nekatere stvari, vendar pa je dijakov, ki se staršem nikoli ne zaupajo, najmanj.

g) Največ dijakov se spre z materjo, pa tudi zaupa jih največ matri, saj se z njo največ pogovarjajo. Razlog za to je v tem, da je mati v večini družin več doma in bolj prevzame skrb nad otroki.

h) Dijaki menijo, da je bolje, da se držijo bolj zase in da se umaknejo, ko starši niso najboljše volje; da se je bolje posvetiti stvarem, ki jih veselijo in jim pomagajo pozabiti na težave.

i) Starši odločajo o domačih zabavah, počitnicah s prijatelji, pomoči pri delu, do kdaj je njihov otrok lahko zvečer zunaj ... samo dijakova odločitev pa bi morala biti izbira fanta ali dekleta, izbira pričeske ali obleke, opremljenost sobe ...

j) Pogosto so jabolko spora šola in večerni izhodi.

k) Dijaki najbolj zaupajo staršem in prijateljem, le malo jih pokaže zaupanje do učitelja ali šolskega psihologa. Vidi se, da dijaki zelo malo zaupajo šolskemu osebju, saj so to tuji ljudje, starši in prijatelji pa jih spremljajo že vse življenje.

Dijaki različnih starosti različno presojujejo in vrednotijo odnose s starši. Starejši dijaki manjkrat prihajajo v spor s starši, vendar jim starši več očitajo, kaj so naredili zanje. Pri starejših dijakih je manj sporov zaradi šole, medtem ko je le-ta skupaj z večernimi izhodi osrednja tema sporov mlajših dijakov s starši, kar kaže na to, da si mlajši dijaki želijo čim prej odrasti in se otresti starševskih pravil. Razlika se kaže tudi v načrtih za prihodnost, kjer se pokaže malo večja zrelost starejših dijakov.

Dijaki iz različnih šol različno razmišljajo in imajo različne cilje in skrbi za prihodnost. Dijake poklicne šole bolj skrbi iskanje službe, medtem ko je največja skrb gimnazijcev nadaljnji študij. Anketa je pokazala, da dijaki poklicne šole najmanjkrat prihajajo v spor s starši in da se jim največ zaupajo. Zasledimo tudi manj sporov glede šole, medtem ko je to najbolj zastopan odgovor gimnazije in tehniške šole.

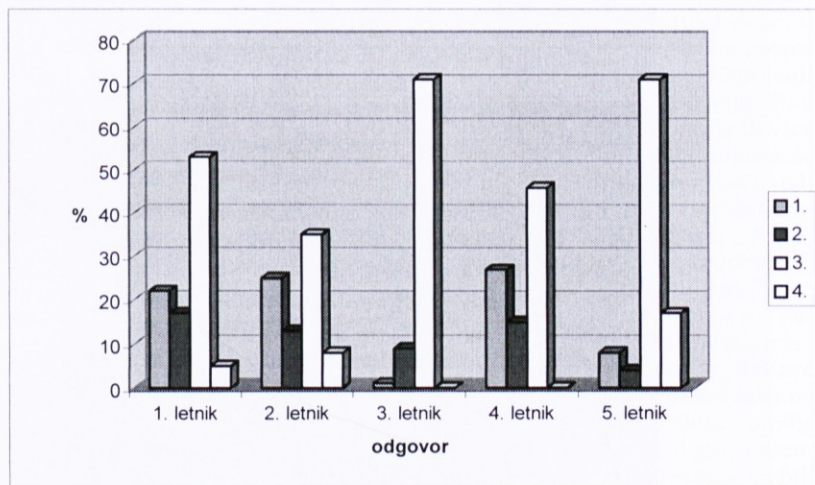
Domnevo, da je mati najpomembnejša v mladostnikovem življenju, lahko potrdimo, saj največ dijakov vseh starostnih in izobrazbenih skupin materi največ zaupa in se z njo tudi največkrat spre, kar kaže na večjo odkritost odnosov v primerjavi z drugimi ljudmi.

Sklep

Kot odrasli ljudje so starši odgovorni za to, da postavljajo pravila ali načela in da s svojim vedenjem kažejo, katere so življenjske vrednote. Prav je, da njihovi mladoletniki vedo, kaj je tisto, kar spoštujejo in kaj pričakujejo od njih. Seveda se bodo upirali njihovim načelom, ne bodo hoteli sprejeti njihovih pravil in bodo skušali ugotoviti, kje so njihove meje. Najbrž mora biti tako. Nihče ne more dozoreti, če starše slepo uboga. Zato le-ti pričakujejo in predvidevajo, da bodo njihovi mladoletniki zavrnila njihova pravila, in dopuščajo, da se to zgodi. Tudi ne pričakujejo, da bodo otroci veseli njihovih prepovedi.

Je pa bistvena razlika v tem, kako prepovedujejo. Poznamo stari in novi način prepovedovanja. V prejšnjih letih so starši mladoletnikova čustva velikokrat prezrli. Prepoved so izrekli v jezi in bolj ukazovali, skratka, povedali so na ta način, da je moral vzbuditi odpor. Sodobni starši pa prepovedujejo tako, da s prepovedjo ne prizadenejo mladoletnikovega samospoštovanja. Prepovedi ne smejo biti niti samovoljne niti muhaste. Prepoved morajo osnovati na vrednotah in le take jim bodo pomagale usmerjati otrokov značaj.

Razlika med tem, kako obravnavamo čustva in dejanja, je bistvo novega odnosa do mladoletnika. Če gre za čustva in želje, starši popuščajo. Če pa gre za neprimerno vedenje, ostajajo dosledni in strogi. Spoštujejo njihovo mnenje in vedenje, ne podcenjujejo njihovih sanj in želja; pridržujejo si pa pravico, da zajezijo ali preusmerijo njihova dejanja, če se jim zdi to potrebno. Odrasli niso več tovariši ali sošolci svojih mladoletnikov, temveč njihovi dobrohotni varuhi, polni ljubezni in dovolj močni, da prenesejo njihove bežne sovražnosti, če vztrajajo v njihovo dobro in v dobro družbe pri svojih načelih in vrednotah.

Grafična primerjava med letniki na anketno vprašanje: »Ali se zupaš enemu od staršev, kadar si v težavah?«, na katerega so lahko odgovorili na navedeno:

1. Da, v vsakem primeru.
2. Poredkoma.
3. Samo nekatere stvari.
4. Ne, nikoli.

NATAŠA MIRTIC

PALIMPSEST 2, 2001

barvna akvatinta in jedkanica, 100 x 65 cm

Uroš Bavec

IZKOPAVANJA NA TRASI DOLENJSKE AVTOCESTE

Arheološka izkopavanja na gradbenih odsekih Bič-Korenitka, Kronovo-Smednik in Krška vas-Obrežje

Na trasi bodoče dolensjske avtoceste potekajo obsežna arheološka zavarovalna izkopavanja vseh najdišč, ki bodo z gradnjo nove ceste delno ali v celoti uničena. Obseg teh raziskovalnih in zavarovalnih del tako po metodi kot tudi po obsegu krepko presega vse arheološke raziskave na Dolenjskem od njihovih začetkov pred skoraj dvesto leti do danes. Tovrstni raziskovalni posegi seveda zahtevajo eno vodstveno in strokovno organiziranost. Po napotkih SAAS-a (Skupina arheologije na avtocestah Slovenije), Uprave za kulturno dediščino RS in ob predlogih strokovnih komisij izkopavanja organizacijsko in strokovno pokriva Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Novo mesto z različnimi podizvajalci. Izkopavalna dela, ki smo jih pričeli lansko jesen, se s kratko prekinitvijo nadaljujejo od pomladi dalje in bodo neprekinjeno potekala vse do zime. V začetku prihodnjega leta naj bi bila dela na tu obravnavanih odsekih predvidoma zaključena. Na treh zgoraj omenjenih odsekih dolensjske avtoceste bo skupno raziskanih petnajst različnih arheoloških lokacij, ki so bile odkrite in prostorsko zamejene po metodologiji, ki jih je za potrebe naših nadaljnjih raziskav razvil SAAS.

Trenutno raziskujemo devet različnih najdišč, med temi so tri v zaključni fazi raziskav, dve pa sta že raziskani. Na preostalih šestih lokacijah se bodo raziskave pričele v prihodnjih tednih oziroma mesecih. Na izkopavanjih trenutno sodeluje nekaj manj kot tristo delavcev, ki jih zagotavljajo območni študentski servisi, okoli sedemdeset restavratorskih tehnikov in skoraj štirideset arheo-

logov. Investitor vseh izkopavanj je DARS, d.d., razen arheološkega najdišča Obrežje, ki ga večinsko financirana Servis skupnih služb vlade Republike Slovenije.

Odsek Bič-Korenitka

Za raziskavo je bilo tu določenih dvoje najdišč. Delo na prvem je zaključeno; na drugem se izkopavanja nadaljujejo.

• *Bič* (vodja izkopavanj Gojko Tica, univ. dipl. arheolog)

Južno in severno od današnje magistralne ceste Ivančna Gorica - Trebnje, tik pred odcepom za Bič, je bila v času od 9. aprila do 25. maja 2002 raziskana manjša površina (približno 5.600 m²). Dela smo zaključili v predvidenem roku dvaindvajsetih delovnih dni in s tem potencialno arheološko lokacijo spustili za bodoče gradbene posege. Pod koluvinalno plastjo temnejše ilovice - južno od ceste, je bila odkrita še nedotaknjena hodnar površina z redkimi ostanki prazgodovinske keramike, ki ima verjetno zvezo z žarnimi (morda mlajšeželeznodobnimi) grobovi v neposredni bližini. Ti so bili po ustnem izročilu najdeni nekoliko zahodnejše in jih bodoča trasa ne zadeva. Med zanimive dokaze najstarejše človekove prisotnosti na tem prostoru sodi tudi ostanek orodja ledenodobnega lovca (t.i. gravettien-ska konica), južno od ceste pa so bili najdeni tudi naplavljeni ostanki bližnje rimskodobne in poznosrednjeveške poselitve.

• *Zagorica* (vodja izkopavanj Boris Vičič, univ. dipl. arheolog)

Na poljskih površinah - južno in severno od današnje magistralne ceste in zahodno od odcepa za Bič - potekajo že od 18. marca dalje arheo-

loške raziskave, ki bodo predvidoma trajale 80 delovnih dni in s katerimi bomo raziskali več kot 43.000 m² bodoče trase avtoceste. Na vzhodnem delu izkopnega polja so bili že kmalu po začetku izkopavanj potrjeni rezultati predhodnih geofizikalnih raziskav, saj so bili tu odkriti ostanki večjega rimskodobnega objekta, ostanki podobnega s kamni zidanega objekta pa so bili odkriti tudi v osrednjem delu istega izkopnega polja, medtem ko so izkopavanci na skrajnem zahodnem robu naleteli na širšo plast kamenje, ki jo interpretiramo kot rimskodobno cestišče (cestišče poteka prečno na linijo današnje magistralke). Redke datacijsko občutljive najdbe (oljenka s pečatom VIBIANI) prej opisane objekte okvirno uvrščajo v 1. stoletje n. š. Naj kot zanimivost navedemo še odkritje grobišča, tik ob prvem prej omenjenem objektu. Tri ali morda celo štiri dosedaj odkrite in s sodobnim oranjem močno načete kupulaste grobnice kažejo značilnosti žganih rimskodobnih pokopov iz 1. stoletja n. š.

Odsek Kronovo-Smednik

Od skupno osmih za izkopavanje predvidenih najdišč, na tem odseku dela na dveh že potekajo, izkopavanja ostalih so v pripravljalni fazi.

- *Draga* (vodja izkopavanj Borut Križ, univ. dipl. arheolog)

Nad Krko, nekako med Otočcem in odcepom za Škocjan, od 3. aprila dalje potekajo izkopavanja, ki bodo okvirno trajala 88 delovnih dni. Kljub temu da nam je deževno aprilsko vreme v navezavi z nepropustno podlago povzročalo precej preglavic, je bilo severno od poteka današnje magistralne ceste v tem času že odkritih 3.600 od predvidenih 7.200 m² površine. Poleg prazgodovinskih naselbinskih ostankov je najbolj presenetljivo ravno odkritje rimskodobnega grobišča z ostanki 8 x 5 metrov velike grobne konstrukcije iz več kot tona težkih klesanih kamnitih blokov. Ti so nekoč zamejvali grobno parcelo neke zelo premožne družine. Na zgornji strani te žal le delno ohranjene munumentalne konstrukcije so stale edikule (grobna obeležja), utori zanje so lepo ohranjeni in še vedno dobro vidni. Zanimivo, da je bil edini dosedaj odprti grob znotraj te grobne kon-

strukcije, zamejen z rimsko kritino (tegulami), že v preteklosti izropan. Grobovi v neposredni okolici so bolj ohranjeni. Gre za kamnite skrinje, v katerih se poleg ostalih pridatkov kot stalnica pojavljajo t.i. hišaste žare, ki jih nekateri raziskovalci povezujejo s keltskim plemenom Latobicov. Ti naj bi tradicijo tovrstnega avtohtonega pokopa ohranjali skozi celotno 2. stoletje. V novejšem času se v arheologiji navadno izogibamo tovrstnemu etničnemu opredeljevanju najdb, kljub temu pa nekaj neizpodbitnih dejstev lahko navedemo. Tako arheologi sklepamo, da je nekako v času 2. stoletja na tem mestu - ob glavni rimski prometnici Emona - Siscia nastalo skrbno načrtovano in dokaj enotno formirano grobišče z jasno razmejenimi lastniškimi odnosi. Prvič je bila nad kamnitim zaboju npr. odkrita tudi kamnita substrukcija, ki kaže na zunanji videz tovrstne avtohtone grobne arhitekture.

- *Gošča* (vodja izkopavanj Ivan Žižek, univ. dipl. arheolog)

V močvirnem in močno poraščenem svetu Krakovskega gozda, malo pred odcepom za Smednik in Rako, je ob stari strugi potoka Colnišček odkrito arheološko najdišče. Od 6. maja dalje potekajo arheološke raziskave, ki bodo kmalu končane. Gre za najdišče, kjer se prve najdbe pojavijo tik pod rušo, zaradi česar je potrebno to in tej podobne lokacije v celoti izkopavati ročno. Od skupno 1000 m² površine, predvidene za izkop, smo do danes uspeli odpreti približno 680 m² površine. V osrednjem delu izkopnega polja je bila odkrita preprosta, iz zbite ilovice narejena in na eni strani odprta peč za žganje opeke, velikosti 14 x 10 metrov. Peč je polna ostankov opeke, opečnih tlakovcev in strešne kritine (t.i. bobrovcev), višje ob stari strugi potoka in že izven trase bodoče avtoceste pa sta odkriti vsaj še dve podobni konstrukciji. Znotraj izkopnega polja so jasno vidni nasipi surove gline in danes z vodo zapolnjene jame, kjer so to glino kopali. Izkazalo se je, da imamo v obravnavanem primeru opraviti z arheologijo modernih obdobij, ki jo ponekod označujejo tudi z oznako industrijska arheologija. Na podlagi ustnih virov in skromnih drobnih najdb sklepamo, da izkopani objekt ne pre-

sega starosti 200 let. Edini dosedaj izkopani t.i. poljski tip peči je pomemben iz etnografskega vidika, saj osvetljuje nov segment gospodarstva, ki je bil k nam prinesen iz Furlanije.

Odsek Krška vas-Obrežje

Na odseku je bilo za izkopavanje predvidenih pet najdišč. Prvo, spodaj omenjeno najdišče, je že raziskano, troje izkopavanj je v zaključni fazi, eno se nadaljuje.

• *Čateški grič* (vodja izkopavanj red. prof. dr. Mitja Guštin, univ. dipl. arheolog)

Večja z gozdom porasla kopa, severno od današnje magistralne ceste, nad staro Petrolovo restavracijo Čatež in približno kilometer zahodnejše od njenega izvoza za Brežice, je že od Linhartovih časov znana kot arheološka točka. Linhartovo mnenje, da je na tem mestu stal rimski Nevidunum (Drnovo pri Krškem) je danes sicer ovrženo, kljub temu pa lokacija do nedavna ni bila nikoli sistematično raziskovana. V času med 18. marcem in 6. aprilom je bilo zaradi specifičnih lastnosti terena potrebno z ročnim izkopom po sistemu enajstih sond raziskati približno 300m² površine. To naj bi v bližnji prihodnosti odrezal oporni zid bodoče avtoceste. Izkopavalci so v zahodnem delu po pričakovanju odkrili sledi utrjenega pobočja pod višje ležečo "utrdbo" - gradiščem, ki glede na odlomke lončenine sodi v čas ob koncu 1. stoletja pr. n. š. oziroma v čas izteka mlajše železne dobe v zgodnjem rimski čas. Nekateri slabo ohranjeni odlomki lončenine sodijo tudi v čas starejše železne dobe. Da je bila lokacija v rabi že dolgo pred tem, pa morda nakazuje presenetljiva najdba človeškega okostja, pokopanega v skrčeni legi pod prej omenjenimi plastmi. Ali gre dejansko za izredno redek pokop iz časa zgodnje bronaste dobe, bo pokazala šele radiokarbonska analiza skeleta.

• *Čatež - "Sredno polje"* (vodja izkopavanj red. prof. dr. Mitja Guštin, univ. dipl. arheolog)

Na poljskih površinah - južno in severno od današnje magistralne ceste, med lokalnima cestama Čatež-Mokrice na eni in Čatež - Čateške toplice na drugi strani - je bilo odkrito večje arheološko najdišče, ki naj bi ga bodoča trasa s priključki

(krožišči in vpadnicami) uničila na površini 21.800 m². Raziskave, ki so se začele 22. marca letos in bodo predvidoma trajale 50 delovnih dni, so v zaključni fazi. Prostor na nizki terasi med Savo in zadnjimi obronki Gorjancev kaže sledove intenzivne, a precej "razpršene" poselitve od mlajše kamene dobe dalje. Na podlagi odkritih bivalnih objektov, najprej starejših zemljank, kasneje nadzemnih hiš, smemo domnevati, da gre za naseljitveno točko, ki se začne že v srednjem neolitiku (mlajši kameni dobi) - nekako v drugi polovici 6. tisočletja pr. n. š. in je aktualna do bronaste dobe v začetku 2. tisočletja pr. n. š. S pomenom ceste Emona - Siscia na začetku 1. stoletja n. š. pa postane prostor zanimiv tudi za rimskodobne naseljence, kar potrjujejo številne peči za peko kruha, ostanki skromne arhitekture ter odkriti grob.

• *Col 1* (vodja izkopavanj Milena Horvat, univ. dipl. arheolog)

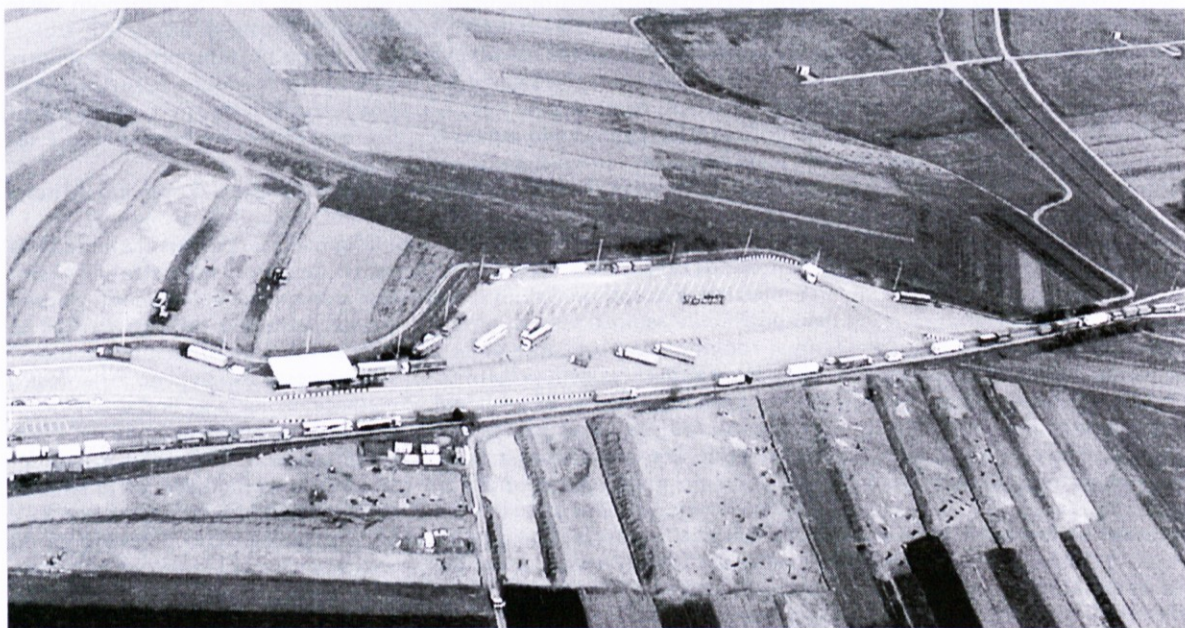
Na nizki terasi, stisnjeni med Savo in današnjo magistralno cesto: nad slepimi rokavi nekdanje savske struge, vzhodno od vasi Prilipe je bilo že ob gradnji današnje magistralne ceste zabeleženo arheološko najdišče, ki naj bi ga bodoča avtocesta uničila na površini 1.680 m². Naša prvotna ocena, da gre za rob večidel že uničenega najdišča, se je izkazala za prezgodnjo. Izkopavanja, ki z zimsko prekinjivijo potekajo že od konca septembra lanskega leta dalje in za katera je bilo prvotno predvidenih 55 delovnih dni, so bila zaradi pomembnih odkritij s sklepom strokovne komisije podaljšana za 30 delovnih dni in prehajajo v zaključno fazo. Precej globlje od načrtovane globine sta bili namreč odkriti dve hiši s kuriščem, ki jih okvirno uvrščamo v 10. stoletje pr. n. š. in sodita v pozno bronasto dobo, pod njimi pa še dva starejša objekta, ki jih podobno kot tiste na Čatežu uvrščamo nekako v drugo polovico 6. tisočletja pr. n. š. - to je v čas mlajše kamene dobe (čas srednjega neolitika).

• *Ribnica* (vodja izkopavanj Danilo Breščak, univ. dipl. arheolog)

Površinsko in organizacijsko so to nedvomno najbolj zahtevna izkopavanja. V končni fazi bodo zajela celoten gradbeni pas (59.140 m²) med sabo povezanih arheoloških najdišč, severno in južno od današnje magi-

stralke, med vasmi Podgračeno na eni in vključno z Ribnico (antično ROMULO) na drugi strani. Z deli na tem območju smo začeli že 8. oktobra lansko leto in naj bi po trimesečni zimski prekinitvi skupno trajala kar 240 delovnih dni. Čeprav po doslej znanih podatkih izkopavalno najzahtevnejši del arhitekturnih gradbenih ostankov na platoju, južno od magistralne ceste, še ni raziskan (zaradi nerešenega vprašanja lastništva je izkopavalcem nedostopen), nam izkopavanja poleg velike količine drobnih najdb (novcev, fibul, luksuznega posodja, te jasno kažejo razpon naselitve od 2. do konca 4. stoletja)

Čeprav smo z deli pričeli že lanskega 19. septembra in je bilo za celotno izkopno površino predvidenih le 100 delovnih dni, je bilo potrebno raziskave, glede na dosežene rezultate in s soglasjem strokovne komisije, podaljšati še za 30 delovnih dni. Podaljšan termin se v naslednjem tednu žal izteče. V osrednjem delu severnega in južnega izkopnega polja je bil najden edini rimski poznorepublikanski ali zgodnjeimperialni vojaški tabor v Sloveniji. Tabor je v svojem osrednjem delu žal presekane z današnjim mejnim prehodom. N popolno ohranjen pravokotni tabor z notranjo velikostjo 210 x 290 me-

Zračni posnetek mejnega prehoda Obrežje z arheološkimi najdišči

že razkrila nekatera vprašanja naselitve zahodnega roba antične Romule. Z izkopavanji je tako odkrit točen potek in videz približno 6 metrov široke glavne ceste Emona - Siscia, na novo odkrito je tudi zahodno ob cesti potekajoče grobišče ter zahodni rob rimske naselbine z zanimivo naselitvijo v terasah.

• *Obrežje* (vodja izkopavanj doc. dr. Philip Mason, univ. dipl. arheolog)

Raziskave potekajo na platoju, severno in južno od današnjega mejnega prehoda s sosednjo Hrvaško, in bodo v zaključni fazi okvirno zajele vseh 80.000 m² bodočega mejnega prehoda. V tem trenutku jih smemo prav gotovo upravičeno označiti za najbolj presenetljiva in "atraktivna".

trov je obdan z dvojnim obrambnim jarkom, povprečne širine in globine 1,4 metra. Čeprav zemljeni nasip ni več ohranjen, pa so v nekaterih delih še vidni ostanki vkopov za lesene fortifikacije. Tudi ostanki lesenih barak so se žal ohranili le na severnem delu izkopnega polja. Arheološko zelo izpovedni so ostanki 26 tu odkritih krušnih peči, 400 jam z različnimi funkcijami (latrine, cisterne, jame za odpadke ipd.) in petih kompleksov jam z nedvomno gospodarsko funkcijo. Poleg rimskega tabora je bilo odkrito tudi eno večjih poznobronastodobnih žarnih grobišč z 202 žarnima in petimi skeletnimi pokopi, ki jih okvirno postavljamo v čas od 10. do 8. stoletja pr. n. š.

Ob razstavi Arheološka odkritja na Gorjancih / Žumberku od prazgodovine do zgodnjega srednjega veka v Cankarjevem domu v Ljubljani

Predstavitev arheološke premične dediščine v galerijskem delu Cankarjevega doma v Ljubljani je vselej kulturni dogodek posebne vrste. Naša publika se je vsekakor do neke mere razvadila ob dosedanjih razstavah na arheološko tematiko in vsem je še predobro v spominu pogled na "klasično" podobo arheološke preteklosti iz ožjega in širšega ljubljanskega prostora, ki smo ga imeli priliko uživati ob resnično čudovitih najdbah iz Emone in kotline Ljubljanskega barja: arheološki praznik v Cankarjevem domu poleti 1996 je bil svojevrstna paša za oči, marsikaj nepredstavljivega iz davnih dni so takrat pomagale pričarati rekonstrukcije in zametki modernih, neposrednih muzeoloških pristopov, ki naj bi vdihnili vsaj kanček življenja goli tvorni zapuščini prednikov. Razstava je takrat delovala izredno monumentalno, po svoje ji je skušal držati korak celo za takratne razmere zelo reprezentativni katalog. Leto 1996 se sicer ni pokrivalo z nikakršno "okroglo" obletnico iz razgibane ljubljanske zgodovine, vsekakor pa je arheološki dogodek desetletja pomenil svojevrsten preduvod v praznovanje 2000-letnice rimske (julijske) mestne kolonije Emona, ki ga bomo doživljali bodisi v jeseni leta 2014, bodisi spomladi leta 2015!

Sedanja razstava o arheološki preteklosti Gorjancev / Žumberka je vsekakor drugačna: manj velikopotezna, skromneje umeščena v arhitekturni kolos kulturnega hrama, manj muzeološko "inovativna", vsekakor pa bolj prečiščeno izpovedna, pripovedna, estetska, poučna in hkrati moderna, modernejša kot si lahko mislimo! Predvsem želi biti avtentična, brez slehernih odvečnih prijemov in atraktivnosti, s kar najmanj rekonstrukcijami (in tu vendar naravnost monumentalno delujeta in izstopata obnovljeni figuri knežjega vladarskega para iz Budinjaka, s konjem in vso v grob pridano bojno in jezdo opremo ter osebnim nakitom — seveda gre za ločena poko-

pa!). Avtorja postavitve razstave, Miljenko Gregl in Nina Pirnat – Spahić, sta ob sodelovanju glavnih avtorjev razstavnega kataloga in razstave same — Danilu Breščaku, Zoranu Greglu, Borutu Križu in Želimiru Škobernetu — sledila enemu samemu temeljnemu namenu: najdbe naj govorijo same, najdbe naj izpričujejo dolgo zaporedje poselitve prostora, najdbe naj dokazujejo prastaro etnično – kulturno enotnost in povezanost prostora, ki je zdaj razdeljen med dve državi. Od tu torej tista neverjetna skromnost postavitve in tisti neustavljivi ritmični tok dogajanja ter prave plejade enkratnih, resnično vrhunskih tvarnih ostalin in celo drobnih umetnin, ki obiskovalca pričaka že takoj pri vhodu, ga zanosno vsrka vase in popelje v smeri urinega kazalca naokrog po razstavnem prostoru, kot nekakšen "časovni stroj", ki omogoča potovanje daleč nazaj in celo zelo prepričljivo identifikacijo s preteklostjo. V tem čistem svetu "govorečih najdb" od prazgodovine do zgodnjega srednjega veka se vam tako kar naenkrat zazdi, da si za nešteti predmeti in tvarnimi stvaritvami zlahka predstavljate njihove izdelovalce oziroma lastnike. Ko sem hodil po razstavi in občudoval nove, doslej javno še ne razgrnjene in čudovito obnovljene ter rekonstruirane najdbe, se mi je nemalokrat v duhu zazdelo, da ti naši davni predniki le niso tako zelo daleč in tako zelo nepredstavljivi. Prav nasprotno, ob tako razstavljenih in v razmišljanje ponudjenih, navidezno brezosebnih arheoloških najdbah sem zlahka zaznal še kako prepoznavno sled človekove roke in duha. Morda je bila temu vzrok resnično virtuožno čista razporeditev predmetov, povezanih v organske (in zlasti najdiščne) celote, morda tista prefinjena igra svetlobe in senc, ki je tako elementarno butnila na plan zlasti pri predstavitvi budinjaške knežje dvojice (rekonstruirana skledasta čelada z bronastimi falerami se je v motni luči svetila kot Sončeva

avreola!) in poznoantičnega napisnega sarkofaga iz Zidanega gabra, morda kaj drugega. Vsekakor se mi je ob ogledovanju eksponatov večkrat ponovil tisti nenavadni, nerazumljivi in vendar prijetni občutek, da nisi sam, da se ti v duhu zarisujejo podobe prednikov, da navidezno mrtvi predmeti niso le gole muzealije, ampak da v neki prenovljeni podobi znova izžarevajo nekdanje življenje in energijo. Če ob vsej estetskosti postavitve in neponovljivosti doslej nevidenih novih oziroma redko razstavljenih starejših najdb zmoremo zaznati in vzpostaviti miselni stik z duhovno ter stvarno zapuščino davnih prazgodovinskih, rimskih in germansko – staroslovanskih prednikov, je cilj razstave nedvomno dosežen. Predstavitev izjemno kulturno in civilizacijsko bogatega mejnega območja med obema sosednjima državama pa politično napoveduje novi čas, ko bodo kmalu vse evropske meje le še zgodovina. Tudi mirno sožitje dveh bližnjih in bratskih slovanskih narodov, upravljalcev izjemne arheološke dediščine Gorjancev / Žumberka – Slovencev in Hrvatov, naj prispeva k neki novi, trdnješi, bolj povezani, kulturno raznoliki in vendar enotni Evropi. Tudi to je sporočilo aktualne arheološke razstave v Ljubljani!

Razstava pa bi bila obiskovalcu, zlasti tistemu zahtevnejšemu, vsekakor bolj odmaknjena in premalo doumljiva, če je ne bi spremljala dva lična kataloga — v resnici kar dve zajetni monografiji pokončnega formata s številnimi barvnimi fotografijami najdb in najdišč in nato, v sklepnem delu, z natančnim katalogom vseh, skupno 193 razstavljenih posameznih predmetov oziroma najdiščnih celot, z obvezno črno belo fotografijo k sleherni kataloški enoti. Na razstavišču sta na voljo tako slovenska kot hrvarska različica monografije, ki pa nikakor nista identični in se razlikujeta tako po besedilu kot slikovnemu gradivu; skupno jima je seveda, da se obe knjigi oziroma kataloga nanašata na isto razstavo! Obe sta seveda izredno dobro napisani, tako po strogo strokovni plati kot po didaktični zasnovi, odlikuje ja ju pripovedno jaseu jezik in dosledna dvojezičnost z ozirom na prevladujoči svetovni jezik: tako imamo pred seboj slovensko – an-

gleško in hrvarsko – angleško različico besedila.

Slovenski katalog, ki ga je izdal Cankarjev dom v Ljubljani, obsega torej 182 strani in ima naslov Oživljene kulture. Revived Cultures. Hrvarski katalog, ki ga je izdal Arheološki muzej v Zagrebu, obsega le 144 strani in ima naslov Žumberak. Od prapovjesti do kasne antike. Obema knjigama je skupno, da skušata kar najbolj lapidarno in hkrati celovito predstaviti razgibano preteklost hribovja Gorjancev od mlade kamene dobe do zgodnjega srednjega veka, z iztočnico v redkih in vendar evidentiranih staroslovanskih najdbah. Ker gre pri marsikaterem predmetu oziroma najdiščni celoti za sploh prvo strokovno objavo, je vrednost prav kataloškega dela nedvoumna: najdbe so opredeljene tako z obveznimi najdiščnimi in muzejskimi generalijami (predvsem z navedbo inventarne številke), zapisane so dovolj precizne datacije in pri nekaterih predmetih, zlasti tistih civilizacijsko markantnih in kronološko povezujočih, z veseljem ugotovimo, da so jih avtorji monografije skušali kar najbolj izčrpno opisno približati. V obeh različicah kataloga je na koncu dodan še zelo podroben seznam arheološke strokovne in poljudne literature, ki se nanaša na Gorjance / Žumberak. Tako vidimo v hrvatskem katalogu, da je najstarejše citirano arheološko delo prav knjiga Šime Ljubića, Popis arkeologičkog odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu, ki je izšla v Zagrebu leta 1889. Arheološke literature s slovenskih tal iz 19. stoletja hrvarski avtorji ne omenjajo! Slovenska različica knjige ima bistveno več navedene literature o Gorjancih, vendar "avstrijske" slovenske arheološke literature za časa Dvojne monarhije v njej ne zasledimo: kaj bi končno moderni znanosti škodilo, da bi se ne bil nekdo spomnil na A. Globočnikovo Archäologische Karte von Krain (1889), ki obvladuje, razumljivo, tudi kranjski del Gorjancev! Naše arheološke vednosti bi s tem, in to v mednarodni areni, le še pridobile na pedigreju izvirnega sistematičnega razvoja starinoslovja, in to prav posebno prazgodovinskega, že od Dežmanovih (Deschmannovih) časov, to je od poznih 1870. let naprej.

V ostalem splošnih pripomb ni-

mam, obe verziji kataloga nedvomno služita namenu in priložena zemljepisna karta z vrisanimi najdišči nedvomno pripomore k orientaciji po prostoru. Ker je moje specialno arheološko študijsko področje prav doba velikega preseljevanja narodov in zgodnji srednji vek sam, naj le izrazim dvom v pravilnost nekaterih navedb. Pod kat. 170 opisana koralda z očesi, iz steklene paste, najdena v Popovem dolu pri Sv. Mariji pod Okičcem, je mnogo verjetneje iz 6. in ne iz 4. stoletja in bi jo lahko povezovali z langobardsko prisotnostjo v provinci Savia oziroma Media provincia oziroma v strateško in taktično pomembnih samih Gorjancih (ob panonski meji, zavarovanih pred potencialni – in kasneje resničnimi – vdori Avaro-Slovanov). Prstan pod kat. 185, iz Samobora, je sicer pravilno datiran v 6. stoletje, mi bi rajši pristavili v prvo polovico, vendar ga analogije iz italisko-mediteranskih delavnic prej postavljajo v zgodovinski okvir vzhodnogotske (ostrogotske) države – regnum Italiae, kot bi se ga mi drznili, meni nič, tebi nič, pripisati prav Langobardom; v sami mojstrski izdelavi in izpričanem okusu namreč ni prav ničesar germanskega, kar pa seveda nikakor ne zanika možnosti, da bi ga

bil lahko nosil prav pripadnik / pripadnica nad Romani gospodujočega germanskega vojaško – aristokratskega sloja federatov (foederati). Končno je tu še naša pripomba k dataciji staroslovanskega groba iz Cerovega loga – Camberka, z lončkom in germanskim saksom (sax) (kat. 188), tipičnega za avaro-slovansko "skupino s keramiko" po Paoli Korošec, ki bi že zaradi zgodovinske absolutno sodil v sredino oziroma najpozneje drugo polovico 8. stoletja, torej še pred Karlove vojne z Obri (Avari); 9. stoletje je vendar manj verjetno, še zlasti raztegljivost na celo stoletje, ko tu že imamo frankovsko mejno grofijo. Kako pa je bilo z dejanskim nastajanjem slovensko-hrvaške etnične meje v prostoru Gorjancev v času po zlomu frankovske oblasti v Panoniji, v jeku ogrskih ofenziv na Zahod in vzhodnofrankovske (nemške) rekonkviste jugovzhodnega predalpskega prostora, vse do nekoliko trajnejšega konstituiranja nemško-ogrske (in tudi hrvaške) državne meje, je seveda veliko vprašanje. S tem časom, torej najpozneje z letom 1000, se torej izteče tudi sama midsosedska razstava o arheološki zapuščini Gorjancev /Žumberka.

Legionarska čelada tipa Wiessenau, izkopana na najdišču Verdun

POL STOLETJA NOVOMEŠKIH TABORNIKOV

Pred 240 leti je Jean Jacques Rousseau, francoski pisatelj in filozof, razsvetljenec, socialni mislec in predhodnik romantike, eden izmed pripravljavcev francoske revolucije, izdal pedagoški roman Emile. Z geslom »Nazaj k naravi« je v njem razvil svoje nazore o vzgoji in religiji, ki so na začetku 20. stoletja pobudili po svetu več mladinskih gibanj. Bila so sicer povsem ločena, v življenja pa so jih priklicali starejši v skrbi za zdrav duševni in telesni razvoj mladine. Zgodaj so zaslutili, da razmah industrije, velika in prostorsko utesnjena mesta ter prve ekološke katastrofe z zastrupljanjem ozračja začenjajo dušiti vzgojo mladih. Ponovno naj bi se približali življenju v naravi. Rodili sta se tudi gozdovniška in taborniška organizacija.

Gozdovnike je leta 1902 v ZDA ustanovil naravoslovec, pisatelj in slikar E. Tompson Seton. Skavti so zaživeli v Angliji šest let pozneje. Vodil jih je Baden Powel in razvili so se v najmočnejšo skavtsko organizacijo. Danes je v več kot 150 državah nad 16 milijonov skavtov, skupaj z gozdovniki pa je ta številka še nekaj večja. Ideje skavtizma so zaživele tudi na tleh nekdanje jugoslovanske države. V kraljevini Srbiji so jih spoznali že leta 1911, v Celju in Ljubljani leta 1921, v Novem mestu pa je zaživel Trdinov steg skavtov v jeseni 1936. Vodil ga je Božo Oblak.

Po drugi svetovni vojni smo v Ljubljani spomladi 1951 ustanovili Združenje tabornikov Slovenije. Še v tisti jeseni sem na novomeški gimnaziji prvič predstavil novo mladinsko organizacijo. Začeli smo kar z vodniškim tečajem zjutraj pred poukom v šoli ali popoldne v Ragovem logu. Marca 1952 so imeli vodi Gad, Orel, Skala, Jelen in 5. vod že 35 fantov, dekleta pa so bila v vodu Planika. Na praznik 11. obletnice ustanovitve OF Slovenije smo 27. aprila 1952 ustanovili Družino gorjanskih tabornikov s 56 člani. Prvi glavar družine je postal profesor Jože Glonar, jaz pa njen načelnik.

Kot kvas v dobri moki je tabor-

ništvo v Novem mestu hitro vzkipelo in kmalu pognalo dobre korenine. Že 30. novembra 1952 je družina prerasla v Rod gorjanskih tabornikov s 180 člani. Pojav nove mladinske organizacije je tudi na Dolenjskem v hipu potrdil njeno priljubljenost in mikavno vabljenost k druženju. Njen delovni načrt je docela ustrezal mladostni romantiki odraščajočih. Vzgoja v taborniških vrstah je bila nevsiljiva, prikupna metoda dela po vodih pa je družila mlade v čvrste prijateljske kroge, ki so jih spodbujali k samostojnosti, h koristnemu delu in k hotenjem biti zdrav, močan in vesel. Tedenski sestanki, kratki in daljši izleti, pohodi, letna in zimska taborjenja – vse to in še marsikaj je krepilo občutek, da si koristen le, če si hkrati delaven. Hrabrost, vztrajnost, iznajdljivost, zanesljivost in pošten odnos do okolice, vse to je nevsiljivo spremljalo delo mlade organizacije in čvrstilo članstvo v ponosni zavesti, da so med seboj dobri tovariši in nesebični, pravi prijatelji.

In zdaj, nenadoma – že pol stoletja dela, uspehov, padcev in vzponov tabornikov v Novem mestu! Dolenjski muzej in Rod gorjanskih tabornikov sta 10. maja popoldne v prostorih muzeja odprla razstavo, namenjeno 50-letnici delovanja organizacije. Skoraj 300 obiskovalcev se je zbralo na slavje v muzejskem atriju in prisluhnilo zgoščenemu pregledu polstoletnega dela. Tabornike in njihove goste je pozdravil tudi župan mestne občine dr. Anton Starc, nekoč tudi sam taborniški vodnik v Novem mestu. Zanimivost srečanja sta bili kar dve taborniški pevski skupini, ki smo ju mnogi zdaj prvič slišali.

Bogata, domiselno in pregledno urejena razstava je presenetila obiskovalce, saj jim je kot na dlani ponudila prehojenih 50 let ene izmed najaktivnejših slovenskih taborniških organizacij. Če komu, potem novomeškemu tabornikom ne manjka dokazov o opravljenem delu. Bogastvo in pestrost ohranjenih fotografij, njihove povečave, kronike, strokovni tisk, spomini na izlete, pohode

in tabore, razstavljeni kroji s pisanimi našitki in drugimi oznakami, pregledi priborjenih nagrad in priznanj, pokali in še in še – taka je bila razstava RGT. In množica imen, zaslužnih požrtvovalnih nesebičnih starešin, načelnikov, vodnikov in vodnic, organizatorjev domačih, pokrajinskih, republiških in drugih akcij, nastopov na številnih mnogobojnih, udeležba na mednarodnih skavtskih manifestacijah ter še in še – vse to je dokumentirala pisana razstava.

Hkrati so novomeški taborniki predstavili tudi jubilejno Strelco, svoje glasilo, ki mu je dal življenje klub enakega imena, še vedno najstarejši taborniški klub v Sloveniji. Na 130 straneh – pravcata mala monografija razveseljivega in uspešnega pol-

stoletnega dela. S ponosom lahko novomeški taborniki to knjigo pokažejo vsakomur, ki ga zanima tako ta del bližnje novomeške kot pokrajinske zgodovine. Iz Novega mesta so pognale v desetletjih zdrave korenine novih taborniških družin in rodov široko po Dolenjskem, v Beli krajini in Spodnjem Posavju.

Razstavo je pripravil, uredil in odprl Mitja Gros, mladi etnolog in dolgoletni tabornik v Rodu gorjanskih tabornikov. Skupaj s sodelavci zasluži spoštovanje in priznanje za odlično opravljeno delo. To velja tudi prizadevnim in sposobnim članom uredniškega odbora, ki so izdali novo Strelco, vsebinsko in oblikovno bogat dokument prehojene polstoletne taborniške poti na Dolenjskem.

Ivanka Počkar

POT DO RAZSTAVNE ZGODBE

Razstava Zrcaljenja – Kostanjevica na Krki, Lamutov likovni salon Kostanjevica

Pred davnimi stoletji naj bi v Kostanjevici stala cerkev, v njej pa svetnika Jošt in Neža. Zaradi večnih poplav naj bi se bila Neža poslovila od Jošta in se odpravila na Kum. Na Goricah pri Kostanjevici je v Krki še zdaj kamen, kjer se vidi na njem odtis njenih nog, ko je na tej poti počivala. Da ne bi bilo več poplav, so se Kostanjevičani zagovorili, da jo bodo vsakih sedem let obiskali in ji prinesli v dar na novo sešito obleko in voščeno svečo. Letos je spet eno od tistih sedmih let, ko bodo poromali k njej na Kum. Toda sveto Nežo smo za 750-letnico mesta pripeljali s Kuma v gosté. Prvič v zgodovini Kostanjevice. Z nami bo vse tja do jernejevega, ko se bo vrnila v svoj oltar na Kumu.

Toplega majskega večera, ravno na god svetega Jošta, so se v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici na Krki prvim obiskovalcem odprla vrata na razstavo o mestu in njegovi preteklosti od najstarejših sledov življenja do danes. Fanfare, mlada kostanjeviška godba na pihala, pozdravni in drugi govori, ministrica za kulturo, slovesno, kot more biti ob 750-letnici priljubljenega mesta. Med ljudmi je bilo čutiti in slišati, da jim je razstava všeč. Ustvarjalci razstave smo se zavedli,

kako dragocena je obogatena gostota in kakovost stikov in komunikacij z družbenim okoljem. Izpolnil se je še en zastavljeni cilj našega poslanstva: kulturna dediščina od njih, nosilcev (ustvarjalcev, ohranjevalcev in prenašalcev), zanje.

Začelo pa se je drugače in drugje. Bil je aprilski torek v letu 2000 – prvi glas o razstavi, ki naj bi jo pripravil Posavski muzej Brežice v Kostanjevici na Krki. Do naslednjega torka nam je bilo naloženo, da pripravimo scenarij za razstavo. Kaj je scenarij za razstavo, če ne razstavna zgodba. Kaj je zgodba, če več samo za obdobje, v katerem naj se dogaja: 750 let. Kje je raziskava, kje razprava in razstava, in koliko opravil je še vmes. Kdo so nastopajoči, kdo glavni liki in kako priti do njih? Na osnovna vprašanja nismo imeli odgovorov. Naročnike razstave je k njej vodil podatek o prvi omembi mestnih pravic. Naša naloga pa je bila, napolniti časovni prostor od tedaj do sedaj, z “lepo” razstavo in “skromnim in korektnim katalogom”. O finančah ne bom, saj ustvarjalci razstave o njih nikoli nismo kaj pravega vedeli. O tem, zakaj in kako priti do takšne razstave, pa je veliko povedati. Omejila se bom na to, kako smo nekoč delali v trdni veri o pravi

poti k razstavi, in kako smo napletli zgodbo za razstavo v Kostanjevici leta 2002.

Trditev, ki marsikje drži, je, da so vse dobre stvari tri. Pred tremi desetletji večkrat poudarjen, čeprav vedno aktualen, je zaporedni vrstni red opravil, ki pripelje do razstave. Nekoč je med muzealci živelo zlato pravilo: Raziskava – razprava – razstava. Tudi med muzeologi je živo vršelo: Razumevanje – interpretacija – komuniciranje. Nismo mogli ne po eni ne po drugi od sorodnih poti. Začeti smo morali (obrnjeno na glavo) misliti in domisliti razstavo. Časovno zelo obsežno razstavno zgodbo smo se trudili napraviti strokovnjaki štirih različnih strok (arheolog, zgodovinar, umetnostni zgodovinar in etnolog), kar je naše delo zapletlo. S papirja je zgodba še lepo govorila, ko pa sta nastopila s svojim delom oblikovalca, se je kopica odbranih predmetov (nosilcev zgodbe) iznenada pokazala kot neobvladljiva in nezdržljiva. Razstavno zgodbo smo družno z oblikovalcema popravljali in jo končno uspeli izpeljati s prepletom simbolov. Nekje sočasno, kar se dogodi, če kustosi in oblikovalci dosežejo sozvočje, smo domislili gibalo vseh simbolov: zrcaljenje.

Kostanjevica je kraj, kjer duša sodeluje z lepoto, kateri se odpira. Krka je čarobno zrcalo, v katerem je mogoče brati preteklost, sedanjost in prihodnost. Človek in svet pa sta tukaj še celo v medsebojnem položaju dveh zrcal. Bit (ali bistvo) posameznika se odseva v biti sveta in obratno. V Krki se je od starejše kamene dobe do danes odzrcalilo na tisoče življenj, skozi obdobje kulture žarnih grobišč, halštata in keltskih plemen do starih Slovanov, pa od grofov Breže – Selških do koroških vojvod Spanheimov, ki so ustanovili naselbino Kostanjevica, do prvega mestnega sodnika, zapriseženec mestnega sveta, Frankopanov in Ortenburžanov, navsezadnje še Turkov, pa Uskokov z Gorjancev in Žumberka. In seveda opata Bernarda in vseh kostanjeviških cistercijanov, Marije Terezije, Resslera, ribičev Medvenov, trgovca in fotografa Rabuseja, tesarjev Cvitko, gasilcev in godbenikov meščanske garde, njenega komandanta Aloisa Gatscha, župana Ivana Globočnika, vseh ustrelnih

talcev, slikarjev, grafikov, kiparjev, gledališčenikov, šolnikov, slovite Done Anite, šivilje Valerije Auguštine in še mnogih, živečih s Kostanjevico, v njej, blizu nje ali daleč od nje.

Odgovori na postavljena vprašanja se zapisujejo z odsevanjem. V zrcalu odseva vse, kar se dogaja na zemlji, vendar gre za sodelovanje, ne pa za navaden odsev. Zrcalo je tudi simbol skladnosti. V likovnem ustvarjanju in prizadevanju za skrb do umetnostne in druge dediščine je imelo njegovo odsevanje v Kostanjevici še posebno prizadevne negovalce. Kako bi se sicer mesto na otoku lahko ponašalo, da je v celoti spomenik kulture?!

Razstavna zgodba o daljni in bližnji preteklosti Kostanjevice na Krki je zgrajena na osnovi ugotovljenega življenjskega sloga in dogodkov, po katerih je Kostanjevica prepoznavna. Posebej so poudarjeni izseki iz življenja, s katerimi se prebivalci Kostanjevice istovetijo in so posebnost tega mesta na Krki. Najbolj izstopa prav reka Krka, ki je močno zaznamovala mesto in življenje prebivalcev. Razstavišče se pričena že na dvorišču, kjer nas modrozeleno sled popelje "na otok" po razstavni kopiji lesenega kostanjeviškega mostu. Po njem vstopimo v notranje razstavišče, kjer razstavno zgodbo o kostanjeviški preteklosti obkroža simbolično nakazana okljuka reke Krke. Oprema razstave pri tleh – pas odsevne pločevine in pesek s školjkami iz Krke – predstavlja Krko z zrcaljenjem preteklosti mesta in stičišče razstave z reko. Po razstavnih prostorih se sprehodimo kot po otoku različnih zgodovin, okoli nas pa se vije Krka, večna spremljevalka prebivalcev v dobrem in slabem. Največji glavni prostor razstavišča je razkošen salon preteklosti: razstavno gradivo kaže osnovna dogajanja v dvatisočletni preteklosti Kostanjevice. V modrih zastekljenih vitrinah s pravokotno osnovo in dvema poševnima stranicama se ogledu ponujajo najmikavnejši predmeti iz prelomnih obdobjev zgodovine, za njimi se po stenah nizajo kostanjeviške slike in dokumenti časov. Med njimi velike modrozeleno fotografске povečave na stenah – štirih osnovnih straneh neba – predstavljajo zgodbo v zgodbi; obe-

ma drži zrcalo Krka.

Natranost ni slabost te razstave, bogastvo dediščine pa prednost, ki je od vsega ponudila izluščiti jedra kot drobna zrealca spomina.

Razstava Zrcaljenja – Kostanjevica na Krki, ki jo spremlja katalog (27 strani), etnološki dokumentarni film Šelma v Kostanjevici leta 1987 (42 minut) in predvajanje računalniške animacije (20 minut), bo na ogled do

31. oktobra 2002. Avtorice razstave, Alenka Jovanović (arheologinja), Vlasta Dejak (zgodovinarica), Oži Lorber (umetnostna zgodovinarica) in Ivanka Počkar (etnologinja), Dušan Podgornik in Borko Tepina (oblikovalca), Vojko Aleksič (računalniška animacija), Naško Križnar (etnološki film) in Ivan Kastelic (pedagoška delavnica), se iskreno zahvaljujemo vsem, ki so nam pomagali odzrcaliti preteklost Kostanjevice.

Niz rastlinskih kapitelov v levem ostenu glavnega portala župnijske cerkve sv. Jakoba v Kostanjevici na Krki, sredina 13. stoletja

NATAŠA MIRTIC

BREZ NASLOVA, 2002
barvna akvatinta, 49 x 65 cm

Kiparska razstava Karmen Jazbec, Galerija Simulaker (dvorišče Knjigarne Goga) v Novem mestu

Karmen Jazbec je diplomirala iz študija kiparstva na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri prof. Matjažu Počivavšku in pri istem profesorju leta 2001 končala tudi podiplomski študij. Kiparka se je prvič samostojno predstavila leta 1999 v galeriji Alcatraz na Metelkovi v Ljubljani, leta 1999 je razstavljala v okviru skupine podiplomskih študentov ALU v Miklovi hiši v Ribnici, leta 2000 je samostojno razstavljala v razstavišču Stara šola v Komnu, leta 2001 se je udeležila Majskega salona v Jakopičevi galeriji v Ljubljani in istega leta sodelovala na skupinski razstavi Rdeče zore v galeriji Alcatraz, leta 2002 pa na skupinskem bienalu v Sao Paulu.

V delih akademske kiparke Karmen Jazbec je opazna ikonografska hierarhija, ki radikalno odstopa od materialnih vrednot postkapitalističnega vsakdanjika. Za kiparko je značilen pogled, v okviru katerega je nadčutno v skrajno privilegiranim položaju do fizičnega. V tej fazi so opazne sorodnosti z nekaterimi temeljnimi značilnostmi krščanstva. Telo je v obeh primerih pojmovano kot nekaj, kar je zgolj prehodnega značaja, nekaj kar je v vseh svojih kvalitativnih in kvantitativnih zmogljivostih v primerjavi z nadčutnim zgolj blede seštevek slabosti. V tem pogledu je kiparka celo radikalnejša v degradiranju in odporu do telesnega kot krščanstvo. Če je krščanstvo verniku v času bivanja na zemlji priznavalo moč vpliva na onostranstvo - predvsem v kontekstu, ali se bo duša glede na upoštevanje božjih postav za časa smrtnega življenja preselila v pekel ali nebesa - v kiparkinih očeh fizično bivanje izgubi tudi to veljavnost. Čas fizičnega bivanja je za kiparko enak krščanskemu pojmovanju pekla, bivanje v telesu pomeni zgolj trpljenje in bolečino za nesmrtno substanco, ki se v meseni celici odkuplja za svojo napako. Edina napaka, ki jo je storila, je, da se je ujela v past telesnega. V tem kontekstu predstavlja rojstvo pesimistično degradacijo, ujetost v telo, nasproti kateri je smrt obraten

proces, ki vodi v osvoboditev. Rojstvo in smrt sta tudi motiva, ki kiparko najbolj zaposlujeta, kar je v končni fazi tudi edini logični manevrski prostor za temo, ki jo zaposluje. Ustvarjalca se ne prizadeva negirati dejstva, da živi v času, ko so pojmi, kot so: Bog, nebesa, večnost..., zgolj samo besede, ki že davno ne predstavljajo najvišjega smotra obstoja. Temu ustrezno služijo zgolj za metaforično popestritev materialističnega vsakdanjika in še tam največkrat v kontekstu cinizma in ironije. Kako torej v dobi, ki je tako opredeljena z materialističnim pogledom na življenje, upodobiti posmrtnost, stanje, katerega je z znanstveno metodo nemogoče dokazati? Ena od možnosti je religiozni dogmatizem, vendar je ta za kvalitetno umetniško produkcijo sporen. Verjetno se nadčutnost, stvar onkraj predstav vsega, kar lahko zaznamo v mejah telesa, ne da prikazati, temveč se lahko zgolj nakaže. Kiparka se ne trudi dati odgovora, kaj nas čaka po smrti s teološkimi razglaubljanji, ne trudi se preko podob angelov in ostalih bitij, ki so bila dolgo simbolni spremljevalec posmrtnega, prikazati, upodobiti posmrtnost samo. Paradoksalno nam kiparka nakaže posmrtnost ravno preko aspekta ki ga zanikuje, in sicer aspekta telesnega oziroma ostankov telesnega.

Znanstveno se življenje brez telesa ne da dokazati, zagotovo pa obstaja konec, prenehanje biološkega obstoja, ki se mu reče smrt. Tudi po njej telo še naprej obstaja, vendar se čedalje bolj reducira na ostanke, ki so posmrtni ostanki. V delih Karmen Jazbec se spremenijo v transcendentne smerokaze, ki s svojo odsotnostjo vsega, kar danes pojmujejo za življenje, nakazujejo nekaj več, nekaj, kar je onkraj bioloških zaznav. Tako poliesterske mase, iz katerih so odliti kipi, ne predstavljajo plastičnih vreč, v katerih gnije meso mrtvecev, temveč sugerirajo prodor svetlobe v izpraznjeno lupino telesa. Kip, ki naj po ustaljenih obrazcih izraža voluminoznost, se tukaj spremeni v podobo, izpolnjeno s prosojnostjo.

SESTAVLJANKE JOŽETA MARINČA

Likovna razstava v Galeriji Krško

Jože Marinč se je rodil leta 1959 na Dolnji Brigi pri Kočevski Reki. Končal je likovno pedagogiko na Pedagoški akademiji in slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost (1979) v Ljubljani v razredu prof. Janeza Bernika, pri katerem je v letih 1979/81 opravil tudi slikarsko specialko. Je član ZDSLU. Živi in ustvarja kot svobodni umetnik v Kostanjevici na Krki. Razstavlja od leta 1980 in se je do danes predstavil z nad tridesetimi samostojnimi razstavami.

Jože Marinč je na slovensko likovno prizorišče stopil v začetku osemdesetih let, v času, ko se je po t.i. novi podobi zvrstila cela vrsta stilnih "izmov". Na začetku ustvarja predvsem krajine in tihožitja. Približno v sredini osemdesetih let so se v njegovih delih pojavili motivi folklorne, ki kot označevalci duha in značaja kraja (*genius loci*) poskušajo odraziti umetnikovo "vsidranje" v dolnjskem prostoru. Vendar se je iskanje osebnega likovnega izraza nadaljevalo in bistveni preobrat se je v Marinčevem ustvarjanju zgodil v začetku devetdesetih let, ko je prešel v abstraktno upodabljanje. Vse-skozi ekspresionizem stilno zaznamuje njegov dosedanja opus: tako figuraliko v delih iz zgodnejšega obdobja kot dela abstraktnega ekspresionizma od začetka devetdesetih let do danes. Pri tem določene slike predmetno označujejo posamezni upodobljeni detajli ali pa posamezne naslovitve likovnih del silijo gledalčevo oko k iskanju konkretnega. Krajina se kot motivna rdeča nit vleče skozi celoten opus in je prisotna tudi v današnjih delih. Oko jo na koncu lahko (ali pa ne) prepozna.

Marinč je dosegel lasten likovni izraz in je v slovenskem prostoru postal zelo "prepoznaven". V njegovem uvrščanju v sodobno slikarsko produkcijo, tako v ožjem kot širšem prostoru, lahko najdemo nekaj sorodnih ustvarjalcev, kar je glede na to, da je na področju likovnih snovanj v svetu toliko proble-

matiziranj in reševanj vprašanj likovne govorice, povsem razumljivo.

Njegovo izraznost označuje intuicija: svoje čustveno stanje s spontano intenziteto beleži v čvrstih gestualnih nanosih barve na leseno podlago. Ob ustvarjanju dela s horizontalno položenim slikovnim nosilcem. Nanj s široko slikarsko lopatico nanaša akrilne barve, jih z dodajanjem in odvzemanjem plasti ter skupaj s kombiniranjem in konfrontiranjem posameznih barv in njihovih odtenkov ustvarja abstraktni poglobljajoči se "prostorski raster" energetsko nabitih polj. Sliko konča, ko estetsko zadovolji svoji viziji.

Jože Marinč v Galeriji Krško predstavlja najnovejša dela, ki jih v primerjavi s preteklimi zaznamuje osvežitev in poživitev kolorita (kar je sploh značilno za dela iz zadnjih dveh let), pri čemer ni več toliko kontrastov in soočanj temnih barv s svetlimi, temveč gre za niansiranje znotraj posamezne barve in bolj prefinjeno igro svetlobe v ustvarjanju likovne kompozicije. Teža ekspresivne izraznosti slike se v primerjavi s starejšimi deli zdi na račun večje dekorativnosti in dopadljivosti zmanjšana.

Če za uporabo barve lahko rečemo, da izraža umetnikovo emocionalno stanje, lahko za druge spremembe, opazne v zadnjih delih trdimo, da so plod kontinuiranega racionalnega raziskovanja znotraj avtorske likovne govorice. Novosti se niso pojavile nenadoma. Pravzaprav so se napovedovale že od začetka devetdesetih let, ko so posamezne slike dajale občutek serialnosti, variacij znotraj posameznega cikla. Prav serialnost je, ob spremembah formata slikovnega nosilca (razmerje 1:2 - z merami od 15 x 30 cm naprej, ob upoštevanju proporcev nadaljnjih sestavljanj-k), v zadnjih delih prignana do "skrajnosti". Avtor nosilce manjših in večjih formatov obdeluje sprva kot enotno slikovno površino, jih potem "razbije" in dodeluje po sklopih ali posamično. Posamez-

nim slikam oziroma delom slik nato odpira "neskončno" možnosti njihove postavitve in umestitve v slikovni okvir. Ta je poslikan v smislu slikovnega ozadja in zato odpira možnost vzpostavljanja nadaljnega dialoga med poslikano podlago in sliko oziroma njenimi deli, iskanj kontinuitete potez in kompozicij na delih slike, vzpostavljanjem novih kompozicij itn. Vzporedno temu razdrobljenost slike nudi možnost dinamičnih postavitev tako na steno kot v sam prostor razstavišča.

Ob tem se postavlja vprašanje, koliko oziroma do katere mere je slika avtorjevo delo, do katere mere kustosovo, ko ga umešča v galerijski prostor, ali gledalčevo oziroma zbiralčevo, ko si ga lahko sestavi po lastnih merilih. Morda se v prvem trenutku zazdi, da bi slika zaradi "povsakdanjene dekorativnosti" lahko izgubila svojo izpovedno moč. Vendar so posamezne slike likovno trdne in močne tako na nižjih nivojih kot v sestavljenih celotah.

Aktivna vloga gledalca je v sodobni umetnosti relativno pogosta, je pa redkejša v samem slikarstvu. Umetnikova ideja, da si gledalec iz "sestavljank" sam ustvari svojo sliko, omogoča neposreden stik z do sedaj na nek način nedotakljivo sliko in poglobitev v vsebinsko - barvno - kompozicijsko likovno pripoved umetnika, ki v gledalcu sproža zavestni soustvarjalni proces.

Z igrivim pristopom k soočenju s sliko – sestavljanko Marinč, vsekar prinaša poživljajočo svežino v sodobno slovensko slikarstvo. Umetnik se zaveda, da gledalcu pasivno opazovanje eksponatov ne zadošča več. Sama razstava se tako iz tradicionalne statične postavitve spremeni v dinamični umetniški proces. In zdi se, da bo umetnikova nadaljnja obravnava slike – njenega vsebinskega, formalnega in tehničnega značaja, v prihodnje pogojena tudi z gledalčevim soustvarjalnim doprinosom.

Katja Ceglar

OBLIKA IN STRUKTURA

Razstava slik Jožice Medle v Galeriji Krško

Slikarka Jožica Medle, ki živi in ustvarja v Šentjernej, je bila rojena 1959. leta v Novem mestu. Potem ko je končala Srednjo šolo za oblikovanje v Ljubljani, se je ukvarjala z aranžiranjem. Vzporedno je kot ljubiteljica veliko časa posvečala slikanju. Sčasoma je prišla do spoznanja, da je njeno ustvarjanje na nek način obtičalo na nivoju, ki ji s praktičnega vidika ne nudi več zadovoljivih zmožnosti izražanja lastnega ustvarjalnega duha. Tako je po kar nekajletnem premoru nadaljevala šolanje in leta 1998 diplomirala na Visoki strokovni šoli za risanje in slikanje v Ljubljani. Danes ima status svobodne umetnice. Pogosto je mentorica na tečajih likovnega ustvarjanja in poučuje aranžiranje. Udeležuje se slikarskih srečanj in kolonij. Do sedaj se je predstavila na številnih skupinskih in več kot dvajsetih samostojnih razstavah, doma in v tujini.

Že več kot desetletje ustvarja t.i. kolažne slike. Po abstraktno ekspresionističnih kolažiranih likovnih

pripovedih s konca devetdesetih let, je na prehodu v novo tisočletje ustvarjala kolaže, s prisotnostjo premišljeno izbranih časopisnih izrezkov, v kombinaciji z energičnimi gestualnimi barvnimi nanosi. Slednja dela že na prvi pogled spominjajo na kubistične oziroma dadaistične kolaže, po katerih se je slikarka sprva tudi zgledovala. Kolaž, ki je v osnovi lepšenka različnih materialov, so kot sredstvo izražanja v likovno prakso uvedli kubisti v začetku drugega desetletja prejšnjega stoletja (G. Braque, P. Picasso), da bi iz različnih materialnih delcev zgradili vizualno in vsebinsko celostno kompozicije. Nadalje je bil pogosto uporabljan v nadrealizmu, ko je v svojem procesu nastajanja poudarjal mehanizem podzavestnih vzgibov (M. Ernst), in v dadaizmu, ko je z naključnimi in nepričakovanimi konfrontacijami omogočal izražanje absurda (K. Schwitters) in se nadalje razvil v asemblaž s tridimenzionalnim sestavljanjem. Kot tehnika, ki omogoča zelo širok spekter uporabe najrazličnejših

sestavnih materialov, je zelo prisoten tako v modernizmu kot v postmodernizmu.

Dela, ki jih Jožica Medle razstavlja v Galeriji Krško, pomenijo samostojno serijo, ki je nastajala in "zorela" od sredine lanskega leta in tako rekoč še vedno nastaja. "Uvod" v to zadnjo serijo slik predstavljajo dela manjših formatov, ustvarjena na debelih ploščatih lesenih nosilcih. Ti zaradi samih formatov delujejo robustno, istočasno pa zaradi obdelave robov delujejo mehko. Slike zaradi lesa, samega po sebi toplega materiala, ki s svojo teksturo tu in tam preseva skozi transparentno barvno - kolažno platenje, vabijo k dotiku. Posamezna slika lahko funkcionira tako samostojno kot členjena v sklop z ostalimi v smislu ritmičnega oblikovno - strukturnega pulziranja. Problematiziranje avtorske likovne govornice je Medletova iz teh manjših formatov kontinuirano prenesla in razvijala na platnih večjega formata ter na teh ustvarila monumentalnejše kompozicije. Ob tem je razvila posebno tehniko kolažiranja, tako na lesene nosilce kot na platno, kaširanja papirja, nanašanja in izpiranja akrilnih barv z vodo, ponovnih barvnih nanosov in izpiranj - skratka postopkov, ki jih avtorica zaključuje, ko doseže zelene teksturne in barvne učinke.

Kot iz predhodnih del je tudi iz zadnje serije slik razvidno, kako močan poudarek v svojem likovnem izražanju daje slikarka študiju formalnih, strukturnih in kompozicijskih razmerij. S preteklimi deli so v sedanjih opazne razlike predvsem v formalno-kompozicijski obravnavi. V upodabljanju zaokroženih, temnejših likov gre predvsem za njihovo

va preiščena kompozicijska umeščanja v "lebdede prostore", medsebojna soočanja in vzpostavljanja dinamičnih napetosti med njimi. Forme krogov oziroma krogel in raztezajočih se likov so povsem izpodrinile v pravilne geometrične like, z močnejšimi in šibkejšimi konturami razmejena barvna polja, včasih zreducirana do znaka, iz predhodnih del. V preteklosti uporabljan kolorit čistih primarnih in sekundarnih barv, so sedaj zamenjali niansirani zemeljski barvni toni in črna.

Slikarka z barvnimi gradacijami dosega učinke topline, mehko, s kolažno tehniko ustvarjenih površinskih tekstur pa tudi materialne otipljivosti. Ta občutek zemeljskosti, s samodejnim asociiranjem na ženskost, se zliva z avtoričino vsebinsko intimistično podzavestno pripovedjo "palca, ki se bori s kroglo", ki bi s psihoanalitičnega vidika bila lahko deležna obsežnejše obravnave. V posplošeni osnovi pa gre za izražanje univerzalnega dualizma in komplementarnosti (*yin-yang*).

Zadnja dela je Jožica Medle ustvarjala tudi z mislijo na razstavišče Galerije Krško, ki s "čistostjo" in nevtralnostjo svojega prostora, čeprav danes neposvečenega, v človeku vzbuja spoštovanje do sakralnega. Ne toliko v religioznem smislu kot v smislu osebne verovanja v individualno izoblikovan sistem vrednot. Glede na celoten do sedaj ustvarjen opus se zdi, da je Jožica Medle v najnovjših slikah dosegla zrelost v svojem likovnem izrazu. Ubranost, pretehtanost, preiščljenost in umirjenost, ki prevevajo slik v prostor, navsezadnje reflektirajo umetničino vero v ustvarjanje in življenje.

Jožica Medle: PLES V NESKONČNOST, izsek, 1997

ZRELO POLETJE V PREPLAŠENI ZIMI

Ivan Gregorčič: Si slišal pesem? Studio 5, Mirna 2001

Knjiga najprej zaživi kot predmet. Prijeti jo v roke, čutiti njeno papirnato težo, rahel raster njenega ščitnega ovitka, pokukati v rumenkasti ton njene notranjosti, se spočiti na barvni ilustraciji na naslovnici, polzeti s pogledom preko rjavih črk pesmi ... to je predigra branja za vsakega knjigoljuba. Gregorčičeva zbirka *Si slišal pesem?* prestane vse tovrstne preizkuse, za kar gre pesniku, ki mu je zbirka *zrelo poletje v preplašeni zimi* in ki je zanjo zato tudi sam poskrbel za del opreme, priznanje.

Kako pa nas nagovarja z njeno vsebino? Pesmi - v prejšnji zbirki še zarisane kot preplašene bele gazele, ki jih pesnik, v trenutku, ko se začnejo zapisovati, že ubija - so tokrat preprosto samo pesmi. Še vedno so večasih *polne volnene meh Kobe*, a nič več na begu. Zdaj se na *mesečnih jasah zablodela gazela do sitega napase* (Ravan). Pesmi so *iz zelene sočne trave, so slastni gržljaj* (Okrogla pesem), *pesem prasketa v krvi* (Si slišal pesem?). Še vedno pa so tiste, ki se použivajo na samem, kvečjemu na *štiri oči klekljajo čipko iz mavričnega fluida na praznični prt srca*. Pesnjenje kot ustvarjali akt in pesem so osrednja tematika zbirke. V celoti je temu posvečen prvi cikel, Rokopis sanj, tovrstna motivika pa se vpleta tudi v druga dva, v Negativ in v Lipa zelenela je, saj so pogoste reminiscence na pesnike preteklosti in sodobnosti, pa tudi na ljudsko pesem. Tako korespondira s Tomazem Šalamunom (Blestivke), Izetom Sarajličem (Iščem ulico s tvojim imenom), Murnom (Murn) in še kom.

Navdih (če se izrazim malo staro-svetno in romantično) opredeli kot *odsvit luči neke neznane ptice*, pesem se zgosti v *svet, zgoščen v piki*, a vendar brez bregov, poln teže, a breztežen (Rokopis sanj), s čimer vzpostavlja relacijo pesem - sanje, paralelo z nezavednim kot postulatom pesnjenja, s čimer pušča priprta vrata za to, da (pesmi) *vsevedni meroslovci sesirijo matični mleček*

(Blagor pesmi). Sam se kot *deček na robu noči* v istoimenski pesmi z njemu lastno zadržanostjo vidi kot slepi deček, ki sicer v *rokah drži črne domine sanj*, vendar domin nikoli ne *sestavi v nebo, ki se dani*.

Posebnost Gregorčičevega pesniškega postopka je tudi spretnost, s katero v naslovu tako zbirke kot ciklov zgosti tematiko. Negativ kot ena izmed faz v postopku fotografske tehnike, ki je hkrati tako umetniška kot dokumentarna, označuje ravno ti dve komponenti. Pod tem naslovom se razvrsti osemnajst pesmi, tematsko vezanih na dogodke, ki so se poeta v desetletju 1992 do 2002 najbolj dotaknili. To so med drugim bosanska vojna (Iščem ulico s tvojim imenom), vojna na Hrvaškem (Dalmacija), smrt v pesnikovi družini (Jesen 1997). Od tu otožen prizvok minevanja, ko *svoje kratko polje obdelujemo od kraja do kraja, od kraja do raja* in pri tem na njem *raste smrt* (Rast). Osrednja metafora so oči, ogledalo življenja, ki počasi postajajo *prazna jezera svetlobe* (Negativ). Prav kakor ima pri fotografiji poglavitno vlogo svetloba (pa tudi tema, barva, luč), tako se tudi v razdelku Negativ prelivajo mnogoteri njeni odtenki in manifestacije (ogenj, iskre, sence, luč, sonce, zajček, iskre, kres, zrcalo, sinjina ...). Funkcijo fotografskega aparata imajo oči, pogledi (vročični pogledi, v očeh krvav večer, ledena doba oči...).

Nekoliko zadržana, z razgledanostjo in znanjem podložena, a vendar topla in vsemu človeškemu in lepemu naklonjena je pesniška drža Ivana Gregorčiča. Takšna se izraža tudi v oblikovalskem postopku v tretjem ciklu Lipa zelenela je, kjer poeta odkrivamo tudi kot discipliniranega sogovornika ljudskemu pesniškemu gradivu. Tu nas povabi v svojo dolino, v topos, ki je tako kot za anonimne pevce preteklosti poln preproste poetike. S sredstvi ljudske pesmi (ponavljanja, skozi poetovo optiko na novo pregnetene metafore) nas popelje v dolino, v kateri živi. Sicer

zajema iz svojih doživetij danes že arhaičnega sveta, nekako z "moderno" senzibilnostjo džezista, ki morda že znane usedline preigrava na svoj način. Ne premami ga modna drža svetovnega popotnika - literata, ki je pogosta v sodobni (ne samo slovenski) poeziji. Rad postava v *zakristiji spomina* (III), kjer predniki *sedijo za belo pogrnenimi nedeljami*. Ti so mu namreč *dragoceni kot zafran* in ostajajo z njim, vsi *zametno mili* (II) v kraju, kjer se je rodil in kjer živi. Ta čas predaja svoji *rožnati deklici*, ki *neprestano stopa na prste* in *prižiga regratove lučke* (Sredi te moje doline). Tako se izpostavlja kot vezni člen med predniki in potomci, kot tisti, ki prenaša vednost o *prastarih slepih mozaikih* (Dnevi), o nečem, kar bi se bilo dru-

gače skrilo pod beležem časa. V nitkovju teh pesmi pozveneva tudi potova ljubezen do glasbe, tako do džeza (posvetilo Renatu Chiccu, ki je skupaj z otroškim pevskim zborom pesnikove žene Tatjane Mihelič pripravil prvovrsten glasbeni dogodek z džezovskimi priredbami ljudskih pesmi v naših krajih) kot do starih melodičnih vzorcev ljudske pesmi, ki presevajajo skozi ritem.

Naj se vrnem na začetek, k predmetnosti, pomenu zunanje forme knjige. Ta je resda velika, vendar ni osrednjega pomena, saj med branjem Gregorčičevih pesmi pozabimo nanjo.

Lahko bi bile napisane zgolj na odpadnem papirju, pa bi vseeno sevale kot zlato poletje v preplašeno zimo.

Tomaž Koncilija

SODOBNA "GRAŠČAKINJA"

Stare slovenske ljudske pesmi v sodobni preobleki

¹ Štrekljeve Slovenske narodne pesmi so izhajale od 1895 do 1923.

Pri novomeški založbi Goga, ki se je poleg izdajanja leposlovja in strokovne literature usmerila tudi v glasbeno založništvo na področju džezovskega in etno ustvarjanja, je nedavno izšel album *Graščakinja* skupine *Brina & String.si*, na katerem lahko prisluhnemo enajstim nadvse izvirnim priredbam starih slovenskih ljudskih pesmi. Gre za skoraj pozabljeno gradivo, ki ga je pred dvema desetletjema iz razcefranih snopičev Slovenskih narodnih pesmi¹ znamenitega zbiratelja narodnega blaga dr. Karla Štreklja izbrala Eka Vogelnik. Izbirala je lahko le med tistimi redkimi ljudskimi pesmimi, ki so imele v opombah pripisan še napev, tako pa je menda zapisoval skoraj izključno Stanko Vraz, Prešernov sodobnik in znanec. Vraz je zbiral in zapisoval slovenske ljudske pesmi skoraj izključno po obrobju Slovenije, kar ima za posledico, da se v obrisih ohranjene melodije in teksti precej razlikujejo od običajnih alpskih viž, ki smo jih vajeni. Vogelnikova je besedila in melodije poskušala približati sedanjemu času, dokler jih ni izbrskala njena hčerka Brina in jih oplemenitila s svojim petjem.

Na tej točki se prične Brinino sodelovanje z uveljavljeno univerzalno godalno zasedbo *String.si* Vlada Batiste. *String.si* so v osnovi godalni trio v zasedbi Vlado Batista (violina), Marijan Dovič (violina) in Matjaž Zorko (kontrabas), ki pa se glasbenega izročila loteva na sodoben in predvsem ustvarjalen način, kar se slogovno odraža v kombiniranju etno, džez in celo latino glasbe. *Graščakinja* kot plod sodelovanja s pevko Brino Vogelnik-Saje ni njihov prvi izdelek. Že leta 2000 je pri ZKP RTVS izšla zgoščenka džezovskih standardov in filmskih tem iz 40. let *Sentimental Journey*, ki jih je odpela Alenka Godec, sodelovali pa so še džezovski pianist svetovnega slovesa Renato Chicco, violinist Saša Olenjuk in kontrabasist Aleš Avbelj. Še pred tem je prav tako v sodelovanju z Renatom Chiccom izšel album *Hyperborea*, na katerem se je kot avtor skladb predstavil Vlado Batista, sicer arhitekt, ki je po diplomi svoje življenje posvetil glasbi, najprej istrski in slovenski ljudski glasbi, kasneje pa se je kot aranžer in avtor približal tudi džezu. Pred časom je k sodelovanju v svojo zasedbo povabil Novomeš-

² Album je bil posnet v koprskem studiu Hendrix oktobra 2001 pod produkcijsko taktirko Ksenije Kos in Vlada Batiste ter s tonskim mojstrom Dragom Hrvatinom.

čana Marijana Dovića, ki je bralcem Rasti kot mladi raziskovalec s področja primerjalne književnosti na ZRC SAZU znan tudi kot sodelavec naše revije, sicer pa slovi kot eden redkih na Slovenskem, ki na violini gojijo džezovsko improvizacijo. Tretji član Stringsov, Matjaž Zorko, je doma iz Krškega in kot kontrabasist zaključuje ljubljansko glasbeno akademijo. Zasedba dosega v glasbenih krogih visok ugled, o čemer pričajo nastopi v ljubljanskem Cankarjevem domu, na mariborskem Lentu in gostovanja v tujini.

In zdaj o Graščakinji. Poslušalec postane najprej pozoren na prepoznave in povsem poseben glas pevke Brine. Nevsiljiva nežnost in prikrita čutnost razorožita in prepričata v prvem trenutku. Če temu dodamo še naravnost imenitne, nevsiljive in vokalno interpretacijo odlično podpirajoče godalne priredbe (vse razen zadnje so delo Vlada Batiste, slednja pa Marijana Dovića) ter spremljajoče flaute in klarinet (Boštjan Gombač), harfo (Lučka Joksič) in tolkala (Blaž Celarec), je glasbeni in estetski užitek popoln. Prisluhnemo lahko skladbam Točajka, Sinko Marko, Ljubljanski zvonovi, Lepa Jano, Graščakinja, Godec pred peklom, Tehtanje duš, Zarjica, Mura, Poletje in Pobeleso polje, ki nas popeljejo na potovanje po obrobju naše domovine, od Koroške do Bele krajine ter vedno znova presenetijo s svojo nekonvencionalnostjo in izvirnimi glasbeno-besedilnimi rešitvami. Odprejo se nove pokrajine, doslej neslišana ali pozabljena zvenenja, odstrejo prvinska občutja, zdi se nam, da vzpostavljamo stik z nečim prastarim, ki spi globoko v nas.

Pričujoči glasbeni izdelek je brezhiben tudi v produkcijskem smislu,² kjer je ponavadi zaslediti največje pomanjkljivosti v izdelkih slovenskih skupin. Graščakinja zveni, povedano kar se da naravnost, svetovno in pomeni ne le z vsebinskega, ampak tudi s tehničnega vidika enega najboljših letošnjih albumov, izdanih pri nas.

Nekaj besed je potrebno reči še v zvezi z oblikovanjem zgoščenke, delom pevke Brine same, ki je napravila ličen in iz povprečja izstopajoč izdelek, obogaten s fotografijami priznanega novomeškega fotografa Boruta Peterlina. Ovitek zgoščenke odpremo kot knjigo s trdimi platnicami, v kateri beremo besedila vseh pesmi in njihove smiselne povzetke v angleščini, s čimer Graščakinja izdaja svoje spogledovanje s karseda številnim občinstvom tudi preko slovenskih meja. Brez vsakega dvoma album lahko ima vlogo kulturnega ambasadorstva in predstavljanja slovenskega izročila v tujini, kar Brina in String.si dokazujejo na svojih nastopih, začinjnih tudi z elementi gledališke interpretacije in dramatizacije besedil.

Skratka, z Graščakinjo smo na glasbene police dobili izvrsten, v vsakem primeru profesionalen, uravnotežen in harmoničen glasbeni izdelek, ki se mu ne da prav ničesar očitati. Vsem ljubiteljem najstarejše slovenske ljudske glasbe v sodobni, a ob tem še kako poslušljivi preobleki preostane le še nakup zgoščenke, prepričan pa sem, da je Graščakinja zmožna očarati prav vsakega ljubitelja dobre glasbe, ne glede na njegovo žanrsko opredelitev.

NATAŠA MIRTIC

BREZ NASLOVA, 2002
barvna akvatinta, 65 x 49 cm

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V
SREDNJEM VEKU (8)

POJASNILO

Ker je v prejšnji številki prišlo do zamenjave vseh opomb ob besedilu, ponavljamo v prvem delu celotno besedilo s pravnimi opombami. Avtorju in bralcem se opravičujemo za neljubo pomoto.

¹ O obsegu novomeškega pomirja prim: S. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novo mesto 1969. – I. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, Ljubljana 1891, str. 12-13.

² Prim. geslo Stadtbürg v: Lexikon des Mittelalters VIII, München-Zürich 1996, str. 13-14.

Drugače kot na obrambnem področju so se politično-upravne funkcije neprimerno bolj kakor na sama meščanska naselja vezale na gradove, tako na one s sedežem teritorialnega zemljiškega gospodarstva in deželskega sodišča kot na manjše, prvotno denimo samo utrdbenega značaja. Posredno, prek gradov in njihovih oblastnih instanc, je torej moč govoriti o politično-upravnih funkcijah mestnega ali trškega naselja, ne pa mesta oziroma trga v ožjem, pravnem pomenu besede. V srednjem veku namreč celinska mesta in še manj trgi niso premogli upravnih in političnih funkcij za širše zaledje. Vpliv mest v tem pogledu ni segal dlje od meja njihovega pomirja, znotraj katerega jim je pripadala takšna ali drugačna stopnja sodne oblasti, medtem ko pri trgih dolenjskega prostora pomirja sploh pogrešamo. Najširši teritorialni domet delovanja mestnih organov je preseglo Novo mesto, ki je izvrševalo deželskosodno oblast na ozemlju, precej večjem od pomirij drugih obravnavanih mest.¹

Skladno s pravilom, da je politični pomen gradu ustrezal moči njegovih gospodarjev, politika pa je bila v srednjem veku sploh v veliki meri politika gradov, so politično in upravno središče večjega, zaokroženega ali nezaokroženega ozemlja, pred nastankom in po njem meščanskih naselij predstavljali gradovi. Lokalno ali regionalno središčno vlogo plemiške postojanke so njeni lastniki pogosto izrabili za vzpostavitev novega tržnega naselja, kar se odraža v številnih navezah grad-trg oz. grad-mesto. Med dolenjskimi mesti in trgi, neupoštevaje zgodaj ugasli tržec Kronovo, tako samo štirje niso bili v neposrednem stiku s kakšnim grajskim kompleksom, in sicer Novo mesto, Litija, Šentvid pri Stični in Trebnje. Fizična ločenost je odstopala zlasti pri prvih dveh. Litijo je zaznamovala precejšnja odmaknjenost od sedeža trškega gospoda na gradu Višnja Gora, Novo mesto pa nevezanost na kakršnokoli fevdalno središče.

Glede na popolno odsotnost grajskih kompleksov v Novem mestu, kar je med vsemi slovenskimi mesti izjema, je bila upravno-politična vloga tega mestnega naselja vezana izključno na lastno sodno oblast mesta v pomirju. Drugih šest dolenjskih mest je nasprotno prek funkcij svojih gradov, sedežev gospostev in deželskih sodišč posredno pritegovalo nase širše zaledje. Središčna vloga je bila toliko bolj povezana z mestnim naseljem, če je imel grad značaj pravega mestnega gradu.² Slednjega so v svojo naselbinsko zasnovo vključevali Metlika, Črnomelj, Kočevje in z že omenjenimi specifičnostmi Kostanjevica, medtem ko je šlo pri Krškem in Višnji Gori za razmerje grad-suburbij.

S političnega vidika je treba poudariti, da z dolenjskih mestnih gradov ni izšla nobena pomembnejša plemiška rodbina in da se tudi

³ Prim. D. Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještarskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana 1994, str. 25-26.

⁴ Prim. P. Štih, Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem, Ljubljana 1994., str. 157 sl.

⁵ O obsegu kočevskega gospostva prim. I. Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja, v: Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 92 sl.

⁶ Prim. D. Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberak (15.-18. stoletje), I-II, Ljubljana 1991, str. 68 in 418. – Prim. Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil, Kärnten, Krain, Görz und Istrien, Wien 1929, Bl. 36.

nobena nanje ni trajneje vezala. V zgodnji dobi kostanjeviškega mesta je bližnja trdnjava sicer predstavljala poleg Ljubljane drugo središče kranjskih posesti deželnih gospodov Spanheimov, potem ko je v drugi polovici 12. stoletja postala izhodišče osvajanj dotlej hrvaškega ozemlja.³ Še najtesnejšo povezavo so imeli grofje Goriški z Metliko kot sedežem svoje "grofije v Marki in Metliki", ki pa zopet ni bila njihova osrednja posest. Metliški grad in z njim posredno tudi rastoče mesto sta v dobi albertinske veje Goriških zadobila politični pomen, kakršen na Dolenjskem ne prej ne pozneje nima ustrezne primerjave. Grofija je namreč v 14. stoletju začela dobivati instrumente, značilne za deželo, v prvi vrsti posebno deželno pravo, plemiško ograjno sodišče in lastnega glavarja kot namestnika deželnega kneza. Čeprav proces oblikovanja dežele ni bil nikoli povsem zaključen, je grofija še pod Habsburžani (od 1374 dalje) do okoli leta 1500 obstajala kot posebna, od Kranjske ločena dežela.⁴

Preostali mestni gradovi so v političnem življenju sicer igrali razgibane vloge, ne da bi preseglji regionalni pomen. Nad raven sedeža zemljiškega gospostva in deželskega sodišča običajnega obsega se je v nekem smislu dvigalo le Kočevje kot središče obsežnega kolonizacijskega območja.⁵ Na drugi strani je gospostvo Črnomelj živelo v senci močnejše Metlike, kar se odraža v dejstvu, da je bilo vključeno v metliško deželsko sodišče, obsegajoče domala vso Belo krajino.⁶

Tudi trgi so se razen redkih izjem razvili v bližini gradov, ki so najpozneje do konca srednjega veka postali sedeži teritorialnih zemljiških gospostev in deželskih sodišč. Izrazito odstopanje je zaslediti samo znotraj višnjegorskega gospostva, ki je edino premoglo več trgov, in sicer poleg domačega višnjegorskega (pozneje mesta) še dva trga brez gradov - Litijo in Šentvid. Specifično razmerje se je vzpostavilo tudi med trebanjskim trgom in nekoliko odmaknjenim gradom Trebnje ter pri Radečah, kjer je bila trdnjava nad trgom podrejena gradu in gospostvu Žebnik. Litijski in radeški trg kažeta med vsemi najbolj avtonomni nastanek, saj se nista vezala ne na zemljiško gospostvo ne na sedež župnije, ampak so trški naselbini ob dveh savskih brodiščih priklicali v življenje predvsem gospodarski razlogi.

Navzlic podrejenosti trgov zemljiškim gospostvom, že na zunaj razpoznavni po značilni suburbialni legi in naselbinski inferiornosti, mremo v upravno-političnih funkcijah gradu v določenem smislu vendarle videti tudi središčno funkcijo trškega naselja. Sleherni trg je izkoristil prednosti obgrajske lege, ki je praviloma pogojevala njegov nastanek, hkrati pa se je, čeprav v manjši meri, z njegovim obstojem okrepil središčni položaj fevdalne postojanke. Enako kot pri mestih je imela tudi tu nemajhno težo grajska lega, za funkcijski značaj naselja večjo v primeru, ko sta se grad in trg zlivala v naselbinsko celoto, tako denimo v Žužemberku, Ribnici ali Mokronogu.

Na političnem področju gre med trškimi gospodi posebno mesto grofom Ortenburškim, ki so vzpostavili mrežo trških naselij osrednjega dolenskega prostora, od ortenburških postojank pa Ribnici, v 14. stoletju pomembnemu gospodarskemu in upravnemu središču ter izhodišču za kolonizacijo Kočevske.

Z združitvijo svojih posesti in ortenburške dediščine so bili skoraj štiri desetletja najpomembnejši trški gospodje Dolenjske in nasploh Kranjske grofje Celjski, ki pa tu niso protežirali kakšnega središča širšega pomena. Opozoriti velja na pomembno dejstvo, da so bila kratek čas v njihovi posesti prav vsa tedanja dolenska mesta: Ko-

stanjevica in Novo mesto od 1418 do 1431, Metlika in tedaj še trg Črnomelj pa skupaj s celotno metliško grofijo nekako od srede dvajsetih let do izumrtja rodbine leta 1456.

Z zaokrožitvijo habsburških posesti in utrditvijo njihove deželnoknežje moči je v zadnjih desetletjih 15. stoletja prišlo v politično-upravni vlogi gospostev do precejšnje nivelizacije. Razen Metlike, ki je še ohranjala atribute sedeža posebne deželice z naslovom grofije, so gradovi opazno izgubili pomen. V sistemu deželnoknežjih zastavnih gospostev je namreč znatno otopela ostrina političnih rivalstev, tako značilna še za habsburško-celjsko razmerje prve polovice stoletja. Pred koncem srednjega veka so namreč vsa deželnoknežja gospodstva z delno izjemo metliške grofije prišla v pristojnost kranjskega deželnega vicedoma. Če zanemarimo miniaturi tržec Turjak v posesti rodbine Auersperg, je ostal nedeželnoknežji zgolj mokronoški trg, pri čemer je gospodstvo Mokronog za poldrugo stoletje dobilo značaj enklave krške škofije sredi habsburških posesti.

Cerkvenoupravne funkcije, ki so med dejavniki sicer zaostajale za pomenom gradov, so bile bolj kakor za mesta pomembne za nastanek in razvoj trgov,⁷ čeprav so se tudi trgi v veliki večini vezali na sedeže gosposčin, precej manjštevlni pa na starejša župnijska središča oziroma na oboje. Nenazadnje je o nastanku in statusu trga odločala moč in politika zemljiških gospodov: tako noben trg ni nastal brez gospodove volje, zgolj po naravni poti iz obstoječega prifarnega tržišča. Od poznejših mest sta vzniknila skupaj s pražupnijo samo Kostanjevica in Črnomelj, od trgov pa štirje: Poljane, Šentvid pri Stični, Svibno in manj izrazito Trebnje, medtem ko sta bila pri Ribnici status trga in sedež župnije mlajša, četudi kronološko precej usklajena pojava.

Pomenljiva je ugotovitev, da moremo simbiozo pražupnije in trga v končni posledici povečini označiti kot motečo za razvoj trških funkcij, pri čemer razlogov kajpak ne gre pripisovati njenemu morebitnemu izključevanju. Nasprotno, tržišče z redno sejmsko dejavnostjo okoli cerkvenega središča je bilo močno gibalo za začetni razvoj naselja z neagrarnimi funkcijami. Šele pozneje je takšna naveza mogla postati ovira in je pri Šentvidu vodila celo v prenos trških funkcij na drugo lokacijo, v Višnjo Goro. A tudi v tem primeru so zastoj v razvoju trga enako kot drugod (Svibno, Trebnje, Poljane) zakrivil predvsem razlogi politične in gospodarske narave. Navedena štiri trška naselja, utemeljena ob starih prifarnih tržiščih, novim razmeram niso bila kos, zato so razvojno zakrnela in nekatera posledično celo izgubila trški naslov.

Tudi dolenska mesta so bila v večini ločena od župnijskih sedežev, nobeno, razen sprva Novo mesto, pa ni ležalo daleč stran od župnije. Neznamenita oddaljenost je denimo ločevala župnijsko cerkev in mesto pri Kočevju in Višnji Gori ter nekaj večja pri Krškem od župnijske cerkve v Leskovcu. V nemirnem 15. stoletju je duhovščina sicer neredko našla zatočišče za mestnimi zidovi, vendar se je sedež župnije iz varnostnih razlogov prenesel s podeželja v mesto le pri Metliki. Ker se je skupaj z njim umaknila iz Rosalnic celotna križniška komenda, je ogroženo obmejno mestece vsekakor dobilo močan vzgib.⁸ V cerkvenoupravnem pogledu se je Metlika med sedmimi dolenskimimi mesti povzpela na prednostni položaj, ki pa ji ga je uspelo obdržati le približno četrto stoletje. Od konca 15. stoletja jo je namreč zasenčil Novo mesto, kjer je bil leta 1493 ustanovljen kolegiatni kapitelj in kamor so se dve desetletji prej umaknili tudi iz Bele krajine pregnani

⁷ O zgodovini župnij prim. zlasti J. Höfler, O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij, Ljubljana 1986.

⁸ Prim. L. Podlogar, Frančiškani v Beli Krajini, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (IMDK) XVII (1907), str. 36; isti, Nemški viteški red v Beli Krajini, v: IMDK XVII (1907), str. 162.

⁹ Prim. F. Dolinar, *Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem*, v: *Dolenjski zbornik 1996. 500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu*, Novo mesto 1997, str. 12-16; A. Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*, Novo mesto 1937, str. 3-6.

¹⁰ Prim. D. Kos, *Bela krajina v poznem srednjem veku*, v: *Zgodovinski časopis* 41 (1987), str. 419, 420.

¹¹ Prim. J. Höfler, n. d., str. 39-41; J. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908, str. 77-78.

¹² Tako je v Novem mestu pred nastankom kapitlja obstajalo sedem kaplanij, tri bratovščine in vsaj tolikšno število cerkva. Prim. F. Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*. Regesti listin in popis gradiva (*Acta ecclesiastica Sloveniae* 17), Ljubljana 1995, str. 105-106, št. 156; A. Furlan, n. d., str. 3.

¹³ Pomenljivo je denimo poročilo reformacijske komisije za gospodarstvo Svibno iz leta 1575: "Kraj Svibno se sicer imenuje tržec (*märkhtl*), vendar se v njem ne odvijajo ne tedenski ne drugi sejmi." (Arhiv Republike Slovenije (ARS), Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 108, I/61, lit. S XIX-6, 8. 6. 1575).

¹⁴ Formalni konec Šentvida kot trga je posredno naznanil cesar Friderik III., ko je leta 1478 prestavil letne sejme v novo ustanovljeno mesto Višnja Gora (listina 1478 VII. 9., Gradec, objava: J. Mauring, *Utemeljitev mesta Višnje Gore*, v: *IMDK IV* (1894), str. 31). Odtlej se Šentvid v svetnih dokumentih nikoli več ne imenuje trg, čeprav je dejansko obdržal iste sejme vsaj še naslednjih sto let. Višnjani so se namreč še leta 1573 zavzemali pri nadvojudi Karlu, naj prenese v mesto tri šentviške sejme, ki jih je Višnji Gori že leta 1478 podelil Friderik III. (ARS, Vic. A., šk. 284, I/145, lit. W I-6, 4. 12. 1573).

¹ Prim. geslo *Stadt* (-recht) v: *Lexikon des Mittelalters VIII*, München 1996, str. 24.

bosenski frančiškani.⁹

Od trgov sta premogla vidnejše cerkvenoupravne funkcije dva - (poznejše mesto) Črnomelj in Ribnica. Črnomelj je dosegel zenit ravno v svoji zgodnji trški dobi, ko je črnomaljska župnija obsegala še celotno Belo krajino in je tu obstajalo središče nemškega viteškega reda. Že v 14. stoletju pa je znatno izgubil na pomenu v korist Metlike in novega cerkvenega središča v Rosalnicah.¹⁰ Ribniška župnija se je v tem stoletju nasprotno šele dokončno izoblikovala, odigrala glavno vlogo pri vzpostavitvi dušnopastirske mreže na novo kolonizirane Kočevske in postala konec 15. stoletja sedež arhidiakonov novega - ribniškega arhidiakonata.¹¹

Cerkvenoupravno središče kakršnega koli položaja je vsekakor krepilo gospodarske funkcije in moč meščanskega naselja kot središča. Zlasti v trgih se je na cerkev vezalo sejemsko trgovanje, ki bi lahko v primeru ugasnitve ogrozilo eksistenco prebivalstva in tudi upravičenost trškega naslova. Nenazadnje pa je neobstoj župnije ali vsaj nižje cerkvenoupravne enote postal vse bolj stvar prestiža za vse tiste trge in mesta, ki so bili zanju prikrajšani. Odtod tolikšna prizadevanja njihovih prebivalcev za ustanovitev duhovnij oziroma beneficijev s stalnim duhovnikom in rednim bogoslužjem.¹²

Kar zadeva gospodarske funkcije mest in trgov, so vsa obravnavana naselja vključno z zgodaj ugaslimi trgi nesporno zadoščala obema temeljnima kriterijema za uveljavitev trškega naslova: sejemski trgovini in neagrarni dejavnosti domačega prebivalstva. Kolikor ni redno potekal tedenski sejem, največkrat pogoj za izoblikovanje trga, so morale živeti druge oblike sejmov in obrtna proizvodnja za prodajo. Že etimologija imena trg nakazuje, da je imelo prednostno vlogo trgovanje, tako kot je šele sejem v očeh sodobnikov upravičeval trški naslov.¹³ Vendar na drugi strani niti obstanek rednih letnih sejmov ni zadoščal, da trg ne bi zdrknil na raven vasi, če je bila taka volja trškega gospoda (Šentvid pri Stični).¹⁴ Brez privolitve slednjega so bila prizadevanja po ohranitvi ali pridobitvi statusa trga zaman. Povedano drugače: še tako razgibano nedeljsko in praznično sejmarjenje v farnih vaseh iz slednjih samo po sebi nikakor ni moglo ustvariti trga, pa čeprav so obstajali še drugi trški elementi, denimo stalno naseljeni obrtniki.

Posebno vprašanje predstavlja intenzivnost posameznih gospodarskih funkcij, ki je v srednjem veku za obravnavani prostor težko ugotovljiva in povsem nemerljiva spremenljivka. Središčna vloga naselja, kakor jo je moč definirati v politično-upravnem in cerkvenoupravnem pogledu, se najbolj izmika natančnosti prav na gospodarskem področju, saj so se mogle gospodarske razmere kot posledica številnih dejavnikov naglo spremeniti. Med stalnicami je šlo prvo mesto prometnim putem, vsaj njihovim glavnim smerem, če že ne odsekom, in pa sejemskim krajem, medtem ko so bili nemajhnim spremembam podvrženi intenzivnost sejemskega prometa, vzpostavljanje novih sejmov, njihovo nazadovanje, ugašanje in vnovično oživljanje.

Pravni okvir mest in trgov

Mestno in trško pravo - Med kriteriji, ki določajo pojem mesta, je bistvenega pomena **mestno pravo**. Podelitev t.i. mestnih pravic (*stadtrechte*) ima posebno vlogo pri ustanovitvi mesta, prav tako pa v pravnem pogledu predstavlja odločilno dejanje pri mestih, ki so se oblikovala postopoma.¹ Za vsa kranjska mesta je značilno, da so bila

² S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovenecv. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 167-168. - S. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novovo mesto 1969, str. 88.

³ S. Vilfan, n. d., str. 89.

⁴ Prepis: Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka rokopisov, II 68r, privilegijska knjiga mesta Kostanjevica, 18. 10. 1772, fol. 2'-4. - Objava: F. Komatar, Kostanjeviške mestne pravice, v: Jahresbericht des k.k. Gymnasiums in Krainburg 1910/11, str. 1-7.

⁵ S. Vilfan, n. d., str. 89.

⁶ Isti, str. 89-92.

⁷ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1444 II. 3., Ljubljana, vidimus v: 1493 VIII. 11. - Prim. B. Otorepec, Ob 500-letnici mesta Višnja Gora, v: Zbornik občine Grosuplje X, Grosuplje 1978, str. 281.

⁸ Objava: J. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477-1977, Krško 1977, str. 42-44.

⁹ Tako so si Krčani najpozneje leta 1539 prepisali v svojo mestno knjigo 63 členov celjskega mestnega prava, ki urejajo notranje odnose v mestu (v: ARS, Collectanea, fasc. 11, Mesto Krško, mestna knjiga 1539-1679, pag. 1-9v).

urejena po *privilegijskem pravu*, kar pomeni, da niso premogla enkratnih, zaokroženih zapisov svojega prava, marveč so samo zbirala privilegije najrazličnejše vsebine iz različnih obdobj, v katerih je moglo biti zato tudi marsikaj zastarelega in nasprotujočega.² Podeljeni privilegiji niso imeli prvenstvenega namena utrditi že obstoječe pravo, ampak so bili praviloma namenjeni pridobitvi novih pravic ali zagotovitvi spornih. V širšem smislu so šteli k privilegijem tudi sodne razsodbe in pogodbe, ki jih je izdajal mestni gospod, pogosto v zvezi z lastnimi denarnimi potrebami. Privilegiji so se manj ozirali na notranje zadeve v mestu in bolj na razmerje mesta do drugih mest in oseb. Mestna prava so tako urejala predvsem pravice mest in meščanov, pojmovane kot *mestne pravice*.³

Pet od sedmih dolenskih mest je med drugim povezovalo mestno pravo enotnega izvora, ki ga je kot zadnji dobil tudi notranjski Lož. V literaturi je to pravo običajno imenovano kostanjeviško-novomeško, predstavlja pa poseben tip zapisanega privilegijskega prava. Njegova osnova je privilegij deželnega gospoda Kranjske Henrika Koroškega (Goriško-Tirolskega), podeljen v začetku 14. stoletja Kostanjevici.⁴ Privilegij tega mesta ni samo obsežnejši od ljubljanskega iz leta 1320, ampak ima tudi nekaj skromnih lastnosti statutarnega prava. Tako je v svojem času pomenil najpopolnejšo, dokaj sistematično in abstraktno ureditev "zunanjih" problemov mesta ter zaradi svoje izčrpnosti postal vzorec, po katerem so deželni knezi podeljevali pravice mestom mlajšega nastanka.⁵

Kostanjeviške mestne pravice se sicer na druga mesta niso prenašale vedno v enaki obliki. Prvi jih je, kakor izhaja iz poznejše splošne potrditve (1365), še pred letom 1335 prejel Novi trg v Metliki. Črnomelj je stopil v krog kostanjeviških mestnih pravic nekoliko pozneje, vsekakor pa pred letom 1374, ko je postal habsburški. Potrditve njegovih pravic temeljijo sicer zgolj na posrednih pričevanjih, ki kot vir vedno omenjajo le metliške pravice. Tako kot črnomaljske pravice je moč šele posredno izvajati iz kostanjeviških tudi novomeške. Ker se v Rudolfovem ustanovnem privilegiju Novega mesta (1365) kostanjeviški vzorec ni izrecno omenjal, so se novomeške pravice od kostanjeviških popolnoma osamosvojile. Edino Novemu mestu so jih namreč v ustanovnem privilegiju izrecno navedli, jih prilagodili potrebam in dopolnili, pri čemer je vse kostanjeviške pravice daleč presevalo določilo o obsežnih trgovinskih ugodnostih Novega mesta. Nenazadnje je temeljni razloček med obema privilegijema v njunem nastanku: kostanjeviški je bil podeljen že obstoječemu mestu, novomeški pa mestu v nastajanju. Zgolj s splošno formulo je Friderik III. mestne pravice Novega mesta leta 1471 podelil novoustanovljenemu Kočevju in šest let pozneje na enak način, z mestno ustanovno listino, kot zadnjemu še notranjskemu Ložu.⁶

Ni oprijemljivih dokazov, da bi enako mestno pravo dobila Višnja Gora. Ustanovni privilegij tega mesta, če je kot tak sploh kdaj obstajal, ni ohranjen, Friderikova lista iz leta 1444 pa višnjegorskemu trgu potrjuje vse privilegije in svoboščine, kakršna imajo drugi trgi na Kranjskem.⁷ Med dolenskimimi mesti je tako po izvoru mestnih pravic najbolj odstopalo Krško, saj je ob povzdignitvi v mesto (1477) prejelo mestno pravo Celja oz. štajerskih mest.⁸

Podelitve mestnega prava določenega mesta drugemu so bile vsakokrat izražene le splošno brez konkretizirane vsebine, zato se je moralo mesto-prejemnik o vsebini poučiti samo.⁹ Takšno prenašanje

¹⁰ S. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 169.

¹¹ M. Mitterauer, *Markt und Stadt im Mittelalter*, Stuttgart 1980, str. 298.

¹² Npr. podelitev letnega sejma z mitninsko prostostjo Novemu mestu in Kostanjevici leta 1435 (A. Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, Siebenter Theil, Grätz 1864, str. 242-243) ali prestavitev sejma iz Bojanje vasi v Metliko leta 1492 (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1492 X. 27., Linz; objava: M. Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva*, v: *Etnolog X-XI (1937-1938)*, str. 42-43, št. 12).

¹³ Takšna je npr. deželno knežja potrditev mestnih pravic Krškega iz leta 1600 z inseriranimi starejšimi potrditvami in dopolnitvami (ARS, *Collectanea*, fasc. 11, Mesto Krško, 1600 III. 31., Gradec).

¹⁴ Več takih pričevanj srečamo v novem veku, iz srednjega veka pa poznamo potrditev Metličanov leta 1457, da je imel Črnomelj od Goriških grofov in avstrijskih vojvod iste pravice kot Metlika (A. Dimitz, *Geschichte Krains I*, Laibach 1874, str. 313; prim. F. Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*, Ljubljana 1929, str. 2).

¹⁵ Najobsežnejši srednjeveški privilegij kakšnega trga na Kranjskem bi bil privilegij trga Vače iz okoli leta 1470, če bi mogli njegov obstoj tudi zanesljivo ugotoviti. Šele leta 1667 je namreč cesar Leopold I. Vačanom potrdil široke svoboščine, kot so mu jih predložili sami in pri tem zatrjevali, da so jim originalni deželno knežji privilegiji zgoreli med turškim vpadom pred 188 leti (1479) (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1667 IX. 21., Dunaj; prim. J. Mal, *Privilegiji trga Vače*, v: *Carniola NV III (1912)*, str. 116-121).

¹⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), Urkunden, 1421 II. 24., Celje, insert v: 1599 IV. 4., Gradec.

mestnega prava pri nas očitno tudi ni ustvarilo stalne zveze med mesti, kakršno je bilo v Nemčiji razmerje ti. materinskega in hčerinskih mest. Ni namreč znamenj, da bi materinsko mesto veljalo za glavnega razlagalca svojega prava, na katerega se morajo druga mesta v dvomu obračati.¹⁰

S prenosom mestnih pravic tudi niso samodejno prešli z mesta na mesto posebni privilegiji, zlasti ne tisti o raznih gospodarskih pravicah.¹¹ Sleherno mesto si je moralo dodatne pravice šele zagotoviti bodisi v obliki posebnih deželno knežjih privilegijev¹² bodisi z dopolnitvijo obstoječih pravic ob njihovi potrditvi.¹³ Prav v potrjevanju mestnih pravic se je odražalo temeljno razmerje med mestom in deželnim knezom kot mestnim gospodom. Interes za potrditev je obstajal na obeh straneh, saj je imel obnovljeni privilegij večjo moč pri zagotavljanju zaščite pred nezaželenimi posegi v mestne pravice, za deželnega kneza pa je vsakokratna potrditev predstavljala tudi vir dohodka.

Privilegijsko podeljene pravice niti v obravnavani dobi niti v zgodnjem novem veku formalnopravno niso ugašale. Oblikovali so jih namreč tako, da niso konkretizirale samega udejanjenja, ki je bilo zato odvisno od vrste dejavnikov, zlasti od utečene prakse in okoliščin. Za mnogo manjših pravic je sploh veljalo zgolj običajno pravo, ne da bi bile kje zapisane. V nastalih sodnih sporih s sosedi je v takih primerih odločalo pričevanje zaslišanih prič in morebitnih posrednih pisnih dokazil.¹⁴

Samo na običajnem pravu, mestoma dopolnjenem s parcialnimi privilegiji gospodarske narave, je v največji meri temeljil **pravni ustroj trgov** obravnavanega prostora. Kolikor je šlo za vsebinsko obsežnejše zapise trških pravic, so bili tudi ti neprimerno bolj omejeni od temeljnih mestnih privilegijev. Drugače kot slednji so urejali notranje zadeve in odnose s trškim gospodom oziroma njegovimi uradniki, ne pa razmerja trga do zunanjih subjektov.

Za privilegijsko pravo dolenskih trgov sta tako značilni zvrstna in vsebinska omejenost. Poleg svoboščin gospodarskega značaja ga sestavljajo še določila v gosposčinskih urbarjih, oprostilne listine posameznikom in zasebnopravne listine, slednje kot odraz praktičnega udejanjenja običajnega prava. Posebna previdnost je potrebna pri vrednotenju potrditev trških pravic, saj poznamo v širšem slovenskem prostoru tudi primere interpolacij in poznih potrjevanj domnevnih srednjeveških svoboščin brez vsakršne predloge.¹⁵

Če odštejemo trge, pozneje povzdignjene v mesta, lahko za Dolensko v enem samem primeru govorimo o srednjeveškem trškem privilegiju, ki ni imel zgolj omejene veljave. Presenetljiva je ugotovitev, da se je skozi dobra tri stoletja z deželno knežjimi potrditvami ohranjal privilegij malega trga Poljane ob Kolpi, medtem ko ni podobnega temeljnega privilegija premogel niti eden od pomembnejših dolenskih trgov. Sicer šibki privilegij Friderika Celjskega, ki je poljanskim tržanom (*vnsern burgern daselbst zu Pöllan*) leta 1421 podelil šest hub in spremenil njihove dotedanje obveznosti v denarne dajatve,¹⁶ je Poljanam v naslednjih stoletjih zagotavljal status trga, prebivalcem pa naslov tržanov. Brez njega bi poznejši poljanski Stari trg, zlasti glede na svojo izrazito ruralno naravo in na nemilo usodo v času turških vpadov, zlahka zdrknil na stopnjo šentviškega in trebanjskega trga, ki sta trški naslov izgubila in prav tako postala Stara trga. Odločilno obdobje "biti ali ne biti" je tudi pri Poljanah predstavljal

¹⁷ Istotam, 1599 IV. 4., Gradec, s potrditvami: 1514 XI. 27., Innsbruck, 1538 XII. 8., Dunaj, 1567 IV. 4., Ljubljana. - Istotam, 1719 V. 17., Laxenburg z inseriranima listinama: 1706 V. 8., Dunaj in 1666 V. 30., s. l. - ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 245, I/132, lit. P VII-1, 13. 8. 1745.

¹⁸ ARS, Vic. A., šk. 124, I/70a, lit. W XXIII-5, prepis listine 1443 VIII. 28., Dunajsko Novo mesto.

¹⁹ HHStA, Hs. W 528, fol. 93-93', 1470 V. 17., Velikovec.

²⁰ Regest 1470 V. 15., Velikovec v: J. Chmel, Regesten des römischen Kaisers Friedrich III. 1452-1493, II, Wien 1859, str. 585.

²¹ HHStA, AAu, A-15-57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 4.

²² ARS, Vic. A., šk. 107, I/60, lit. S XIII-3, 1575 s. d., pag. 527.

²³ Istotam, šk. 124, I/70a, lit. W XXI-II-5, 2. - 11. 7. 1573.

²⁴ Istotam, šk. 191, I/105a, lit. L XIII-1, s. d., predstavljeno 10. 12. 1616. - R. Puschnig, Gnaden und Rechte. Das steirische Siegelbuch, ein Privilegienprotokoll der Innerösterreichischen Regierung 1592-1619 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 14), Graz 1984, str. 128, št. 1056.

prehod iz srednjega v novi vek. Medtem ko ta čas Trebnjemu in Šentvidu ni bil naklonjen, so tržani Poljan svoj skromni privilegij prav tedaj (1514) prvič predložili v potrditev deželnemu knezu, cesarju Maksimilijanu I., in nato njegovim naslednikom vse do Marije Terzije.¹⁷

Poljanski privilegij je bil po vsebini resda povsem gospodarsko-pravne narave, a so ga okoliščine povzdignile v temelj trške pravne ureditve. Pri tem je imelo zelo pomembno vlogo dejstvo, da se je privilegij nanašal na razmerje med trško srenjo in njeno zemljiško posestjo. Medtem ko je tu predmet podeljenih svoboščin zemlja, na kateri temelji bistvo posebnega statusa tržanov, privilegiranih glede fevdalnih bremen, se vsi znani privilegiji drugih trgov, razen Višnje Gore, nanašajo na veliko manj obstojne sejemске pravice. Po času nastanka so tudi vsi mlajši od poljanskega privilegija, čeravno se nekateri nanašajo na starejše stanje ali podelitve. Take privilegijske listine so v 15. stoletju premogli trije kranjski trgi: Litija (1443),¹⁸ Postojna (1470)¹⁹ in Vipava (1470),²⁰ a poleg naštetih gotovo še kateri.

Pozneje so se namreč prebivalci dolenskih trgov neredko sklicevali na izgubljene privilegije o svojih domnevnih svoboščinah, za katere ni mogoče preprosto trditi, da bi bile v vseh primerih izmišljene. Pri dokazovanju konkretnih pravic so prišla tržanom prav vsa pravna dokazila, tudi zasebnopravne listine, v širšem smislu sestavni del vsakega trškega prava. Ob sestavi novega gosposčinskega urbarja leta 1506 so denimo Žužemberčani trdili, da so jim v požaru zgorela pisma o kupnopravnem značaju njihove posesti,²¹ ki so bila pač težko kaj drugega kot kupoprodajne pogodbe zasebnikov. Privilegiji celotne skupnosti so postali predmet zanimanja zlasti ob deželnoknežjih urbarialnih reformacijah in vizitacijah. Zlastni imetnik gospodstva Radeče je tako leta 1575 zahteval, naj radeški tržani predložijo svoje svoboščine o posedovanju broda in prenosu trških več iz gradu v trg.²² Dve leti prej je hotela deželnoknežja komisija videti privilegije glede dajatev trga Litija, nakar so se Litijani izgovorili, da so jih pred mnogimi leti dali v potrditev Joštu Lilienbergu in jih z njegovo smrtjo izgubili.²³ Kot dokazi posebnih pravic komisarjev očitno nista zanimala sejemска privilegija iz let 1443 in 1514, ki so ju Litijani skrbno hranili tedaj in pozneje, saj so ju leta 1616 priložili prošnji za podelitev novih sejmov in le-te z njuno pomočjo tudi pridobili.²⁴

Litijski primer kaže, da pojmovanju trških pravic oz. svoboščin niso zadoščali zgolj sejemски privilegiji, četudi deželnoknežji. Slednji so bili za prave trške svoboščine vsebinsko prešibki in premalo obstojni, saj je njihova veljavnost z ugasnitvijo sejmov "de facto" prenehala, obnovitev s strani deželnih knezov pa ni bila nekaj samoumevnega. V naslednjih stoletjih tako ni izpričano, ko bi se kakšen samostojen sejemски privilegij s potrditvami prenašal skozi daljše časovno obdobje.

Iz srednjega veka razen privilegijev ozke gospodarskopravne narave za nobenega od obravnavanih trgov ne poznamo privilegijskih zapisov javnopravnih ali zasebnopravnih pravic. Tovrstnih dokumentiranih svoboščin ta doba vsekakor ni poznala veliko, sicer bi se njihovi zapisi, tako kot za mesta, zelo verjetno ohranili. Podeljevanje privilegijev s strani trških gospodov, da bi s tem sistematično uredili ali zagotovili trške pravice, pa moramo kot običajno prakso sploh odmisлити. Taki so bili edinole omenjeni deželnoknežji privilegiji trga Višnja Gora, podeljeni v četrstoletju pred povzdignitvijo v mesto, od

²⁵ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1444 II. 3., Ljubljana, vidimus v: 1493 VIII. 11., Ljubljana; 1461 V. 30., Gradec; 1461 X. 6., Gradec. - Prim. B. Otoprec, n. d., str. 280-282.

²⁶ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 11., Strassburg.

²⁷ Potrditve: istotam, 1567 IX. 9., Mokronog, v: 1579 VI. 10., Strassburg, v: 1606 VI. 29., Mokronog, prepis 17. 9. 1792, Ljubljana. - Objava: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain VIII (1853), str. 17-19.

²⁸ Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt, Hs. 107, Urbar Unternassenfuß 1610, s. p., Volgt der burgerschaft zu Vndernassenfuß confirmation ihrer ordnung vnnnd alten herkhumens.

²⁹ Prepis listine: ARS, Vic. A., šk. 243, I/128, lit. N II-1, 1492 XII. 12., Linz. - Objava: F. Zwitter, n. d., str. 72-73. - Nenazadnje je tudi tržiški privilegij v osnovi predvsem sejemski privilegij, podeljen že dolgo obstoječemu trgu in kot tak Tržiču ne zagotavlja nič več, kot je ob zatonu srednjega veka v pravnem oziru obsegal tržiški standard: naslova trg in tržišni ter sejemski pravice.

leta 1444 naprej. Višnjegorskemu trgu je Friderik III. očitno precej načrtno podeljeval pravice in ugodnosti, kakršne so šle v tem času mestom: pomirje, volitve sodnika in zakup mitnine.²⁵

Še najbolj se sistematičnemu zapisu tržiških svoboščin približuje red, ki ga je za trg Mokronog leta 1531 izdal krški škofijski administrator Anton,²⁶ čeprav je bil tudi njegov namen urediti le konkretne nejasnosti in spore med tržišani in gosposčinskim oskrbnikom. Prvotni red naj bi sestavili že v času škofa Matevža Langa (1505-1519), kar povečuje možnost, da so vsaj nekatera določila starejšega - poznosrednjeveškega izvora. Vsebinsko posega dokument na razna področja, od točenja dvornega vina, prek kazenskega postopka, pravice selitve in ribolova do volitev tržiškega sodnika, zaradi česar je v 16. stoletju tem laže postal temelj tržiškega prava, ki so ga nato potrdili vsi škofje do prodaje gospostva in trga v zasebne roke (1616).²⁷ Mokronoški "trški red" tako praktično ne sodi več med srednjeveške tržiške privilegije. Nikoli tudi ni postal predmet deželnoknežje potrditve, ampak je ostal zgolj privilegij interne veljave, kot tak prepisan v temeljni urbar mokronoškega gospostva.²⁸

Medtem ko so torej mesta premogla privilegijske listine o svojih temeljnih pravicah, ki jih je vsakokratni mestni gospod praviloma potrjeval že v 14. in 15. stoletju, je skoraj za vse obravnavane trge značilna odsotnost tovrstnega temeljnega tržiškega privilegija. Zanj ob vključenosti trga v zemljiško gospostvo ni bilo ne pravih pogojev ne potrebe. Še potem ko se v drugi polovici 15. stoletja po zgledu povzdignitev trgov v mesta pojavijo podobne formalnopravne povzdignitve naselij v trge (na Kranjskem edinole Tržič leta 1492)²⁹, takih primerov na Dolenjskem ne srečamo.

Spodnji del prve strani mokronoškega tržiškega reda iz leta 1531 (izvirnik v Arhivu Republike Slovenije)

Lidija Murn **KRONIKA**

Marec – maj

MAREC

CERKLJE OB KRKI, 1. marca – Ljudski pevci z Bizeljskega in citrarka Maruša Urbanč so popestrili otvoritev slikarske razstave zakoncev iz Ljubljane, Irene Špendl in Ignaca Kokola, v Učnem centru logistike v vojašnici. O njunem ustvarjanju je spregovoril dr. Mirko Juteršek.

ČRNOMELJ, 1. marca – Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje in kulturo je na premieri navdušila s komedijo Frana Milčinskega *Butalci* v režiji Vojka Zidarja.

NOVO MESTO, 1. marca – ZKD je v Kulturnem centru Janeza Trdine podelila odličja in priznanja. Odličja sta prejela Jože Koporec za dolgoletno delo v ljubiteljski kulturi ter Miro Saje za desetletno uspešno vodenje Pihalnega orkestra Krka Zdravilišča iz Straže. Priznanja so šla v roke: Plesnemu društvu Terpsihora, Sandiju Franku, Jani Selak, Milanu Dragišiču, Miri Relič, Marjanci Kočevar, Italu Morosiniju in Martinu Pezderšku.

SEVNICA, 1. marca – Politika, bolezen moja je naslov Partljičeve komedije, ki jo je v kulturnem domu izvedla dramska skupina DKD Svoboda.

DOBOVA, 2. marca – V prosvetnem domu so predstavili pesniški prvenc *Pesem mojega srca* Ane Deržič. Na citre je zaigrala Mojca Hotko, zapel je cerkveni pevski zbor in pevski trio s harmoniko.

ČRNOMELJ, 2. marca – Sedem skupin je nastopilo na medobmočni reviji tamburaških skupin *Bele krajine, Dolenjske in Posavja*.

SEMIČ, 2. marca – Dramska skupina KUD Jože Mihelčič je v kulturnem domu premierno uprizorila komedijo Branka Nušiča *Žalujochi ostali*. Igro so zaigrali tudi v Gradacu.

BREŽICE, 3. marca – V prostorih Mladinskega centra so na ogled postavili razstavo dokumentarnih fotografij *Obljubljena dežela* Vinka Šebreka.

DOLENJA VAS, 3. marca – Dramska sekcija društva *Žarek* je v gasilskem domu zaigrala komedijo *Ubogi pijančki* v režiji Jožice Vogrinec. Večer so popestrile ljudske pevke Ajda in ansambel *Lumpar klafete*. Prireditev so ponovili še v Domu Bena Zupančiča v Zdolah.

ŠENTJANŽ, 3. marca – V kulturni dvorani je gledališka skupina KD Studenec uprizorila komedijo Marjana Marinca *Srečka*.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. marca – V malem salonu Hotela kristal v zdravilišču so na ogled postavili razstavo slik iz suhega cvetja domačinke Danice Jazbec.

KRŠKO, 5. marca – Tri poti do pike na i je naslov instalacije akademske slikarke Marjete Godler iz Ljubljane, ki jo je ustvarila posebej za razstavni prostor Galerije Krško. Otvoritev je glasbeno popestril saksofonist Aleš Suša.

METLIKA, 6. marca – Gost Zimskih uric v Barthusovi gostilni je bil politik Ivo Hvalica.

METLIKA, 7. marca – Učenci domače osnovne šole so nastopili na proslavi ob dnevu žena. Slavnostni govornik je bil župan Slavko Dragovan.

MIRNA, 7. marca – Na kulturni prireditvi ob dnevu žena so nastopili ženski pevski zbor KUD Svoboda z Mirne pod vodstvom Staneta Pečka ter recitatorji, ki so predstavili pesniško zbirko domačega pesnika prof. Janeza Gregorčiča z naslovom *Si slišal pesem?*

NOVO MESTO, 7. marca – Ana Markelj na violini in Dušan Pavlenič na kitari sta popestrila predstavitev knjižne novosti *Založbe Goga* - pesniško zbirko Praskanke Milana Marklja v Piceriji Tratnik. Z avtorjem sta se pogovarjala Klavdija Kotar in Andrej Ferkolj. – Noč v Evropi je naslov romana Polone Glavan, ki so ga predstavili v Knjižnici Mirana Jarca. Pogovor z avtorico je vodila Jadranka Matič Zupančič.

KOČEVJE, 8. marca – V počastitev dneva žena je Klub literatov Kočevje pripravil v kavarni Veronika literarno –glasbeni večer *Slavospevi ženski* – ženska je pesem. Nastopili so Jasmina in Peter Movrin.

STARI TRG OB KOLPI, 8. marca – Domača gledališka skupina je povabila v šolo na gledališko predstavo *Štirje letni časi*.

Na otvoritvi razstave Marjete Godler v Galeriji Krško

TREBNJE, 8. marca – Stanovalce Doma starejših občanov so ob dnevu žena s petjem razveselili pevci mešanega pevskega zbora DU Novo mesto in pevke kvinteta Spev pod vodstvom Sonje Pirc.

BREŽICE, 9. marca – Gledališka skupina Pac teater je v Mladinskem centru nastopila z igro Leticija in Silvester.

ČRNOMELJ, 9. marca – KUD Moški pevski zbor Belt Črnemelj in KUD Mešani pevski zbor dr. Bogdana Derča iz Pediatrične klinike v Ljubljani sta v kulturnem domu pripravila tradicionalno prireditev Šopek Belokranjicam. Sodelovala sta še: violinist Peter Jud in dramski igralec Jože Logar.

MIRNA PEČ, 10. marca – Člani gledališke skupine KUD Mirna Peč so v domačem kulturnem domu nasmejali s premiero komedije Carla Goldonija Stric Ihta v režiji Staše Vovk. Predstavo so predpremierno zaigrali tudi članom novomeškega društva invalidov, kasneje pa so se z igro predstavili še v Metliki, Trebnjem in Novem mestu.

KRŠKO, 11. marca – Pod vodstvom slikarke Jožice Medle se je v gasilskem domu pričela šola slikanja 2002 Akvarel.

NOVO MESTO, 11. do 12. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine so pripravili niz predstav S komedijo v pomlad: Kaj pa zdaj? Branka Đurića - Dura, Avdicijo 3 Željka Ninčiča v izvedbi bosanskih gledališnikov in Čas za spremembo Đurića in Marka Pokorna.

KRŠKO, 13. marca – V kulturnem domu je s predstavo Snežna kraljica gostovalo Lutkovno gledališče Maribor.

METLIKA, 13. marca – Gostja Zimskih uric v Barthusovi gostilni je bila odgovorna urednica Dolenjskega lista Jožica Dornič.

BREŽICE, 14. marca – Na literarnem večeru Mladinskega centra so se predstavili: pisatelj Aleš Čar in mladi literati Društva študentov Brežice.

LESKOVEC, 14. marca – Na literarno-glasbenem večeru Pod dežnikom se je v Jožefovi dvorani predstavila mlada pesnica Darija Kosič. Glasbeno je večer obogatil kvartet klarinetov Clarinova.

NOVO MESTO, 14. marca – Meta Kušar se je v predavalnici Dolenjskega muzeja pogovarjala z Damjanom J. Ovsцем, avtorjem več knjižnih uspešnic s tematiko iz mitologije, ljudskih običajev, kulturne zgodovine in duhovne kulture. Nastopil je ženski pevski zbor Gospodična.

RIBNICA, 14. marca – Dr. Mihael Kuzmič je v Miklovi hiši predaval o življenju in delu ribniškega rojaka prof. Jožeta L. Miheliča, ki je živel in deloval v Ameriki.

BREŽICE, 15. marca – Na koncertu pevcev, udeležencev TEMSING-a iz Srednje glasbene in baletne šole Ljubljana in Glasbene šole Brežice, so se predstavili: Ambrož Bajec - Lapajne in Janko Potočnik (mentorica prof. Mateja Arnež Volčanšek) ter Vlasta Rožman (mentorica prof. Marjetka Podgoršek Horžen).

ČRNOMELJ, 15. marca – V prostorih Nove ljubljanske banke so odprli razstavo slik Staneta Lozarja Mlini na Kolpi. Nastopil je mladi violinist Peter Jud.

NOVO MESTO, 15. marca – Beneški fantje so ob svoji 50-letnici v dvorani Leona Štuklja povabili na koncert.

ŠENTVID PRI STIČNI, 15. marca – V Likovni galeriji Doma kulture so odprli razstavo del Metode Crnkovič in Jelke Rojec. Otvoritev je popestril koncert instrumentalnega sestava srednje vzgojiteljske šole in gimnazije iz Ljubljane ter citrarka Karmen Kosmatin.

BREŽICE, 16. marca – V Mladinskem centru je bila na ogled razstava fotografij natečaja revije Gea Svet je tvoj in razstava Urada RS za mladino Strpnost do drugačnosti.

ČRNOMELJ, 16. marca – Gostovali so študentje 2. letnika AGRFT Ljubljana z Molierovo komedijo Ljubezen – zdravnik.

KRŠKO, 16. marca – Zagrebško mestno gledališče Komedija je gostovalo v kulturnem domu z opereto Mala Floramyte.

LESKOVEC, 16. marca – Domače KD je v šoli pripravilo prireditev Pomlad prihaja, na kateri so se predstavile sekcije ter gostje Tufci, Janko Bizjak, osnovnošolci in Ernest Breznikar.

NOVO MESTO, 16. marca – Mešani pevski zbor Pomlad pod vodstvom Ferdinanda Pavla Mejiasa je povabil na koncert, katerega gost je bil pevski

Avtor knjižne novosti Ivan Hrovatič in urednik Franci Šali na predstavitvi v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu

zbor Vrtojba.

SENOVO, 16. marca – Na dobrodelnem koncertu Korak k soncu za Simona, ki ga je pripravilo KD Antona Aškercia iz Koprivnice, so nastopili: senovska folklorna skupina, citrar Miran Kozole, osnovnošolski zbor, Tadej Marš in domači harmonikarji, ljudski godci Trebenški drotarji in drugi.

TREBNJE, 16. marca – V osnovni šoli je potekal začetni seminar za mažorete in njihove mentorice.

VELIKI GABER, 16. marca – 122 osnovnošolcev in srednješolcev z Dolenjske in Bele krajine se je pomerilo na 25. vseslovenskem tekmovanju v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje v prostorih osnovne šole.

MIRNA PEČ, 17. marca – V župnijski cerkvi je potekala revija cerkvenih pevskih zborov novomeške dekanije. Nastopilo je devet zborov.

BRESTANICA, 19. marca – Velikonočnemu času je bil naslov razstave krške likovne ustvarjalke Jožice Petrišič, ki jo je pripravila v prostorih gradu Rajhenburg.

ČRNOMELJ, 19. marca – ZIK je v kulturnem domu organiziral delavnico Umetniška beseda, ki jo je vodil dramski igralec Aleš Valič.

NOVO MESTO, 19. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine se je predstavil Slovenski orkester klarinetov z dirigentom, domačinom Mirom Sajetom iz Straže. – V isti stavbi je Dolenjska založba predstavila svojo knjižno novost, pesniški prvenec Ivana Hrovatiča Sledi prehojene poti. Z avtorjem se je pogovarjal urednik založbe Franci Šali. Izbrane pesmi je prebiral Staša Vovk, za glasbene predahe pa je poskrbel pesnikov vnuk Tilen.

ČRNOMELJ, 21. marca – V knjižnici je bil literarni večer z novomeško pesnico Marjanco Kočevnar. – Tri lutkovne skupine so nastopile na območni lutkovni reviji.

KRONOVO, 21. marca – Člani likovne skupine KUD Revoz so povabili v gostišče Prešeren na otvoritev razstave svojih del. Sodelovali so: Andreja Škufca, Marija Udovč, Franc Urbančič, Stane Petrovič, Stevo Markovič, Tone Korasa, Jure Jurečič, Ljubo Skupek in Stane Verbič.

NOVO MESTO, 21. marca – V avli osnovne šole Grm so bili gostje Grmskega srečanja pesnik Smiljan Trobiš, fotograf Luka Piko in glasbenika Jan Tomšič in Marijan Dovič. – Knjižnica Mirana Jarca je pripravila predstavitev študijskega krožka Beremo z Manco Košir in pogovor o knjigah, ki jih je še posebej vredno prebrati. – V knjigarni Mladinska knjiga je potekala vsakomesečna knjižna čajanka za dedke in babice, ki jo je vodila Slavka Kristan.

SEVNICA, 21. marca – V Lekosovi galeriji Ana je potekal literarni večer patra Karla Gržana Mavrični angel.

DOLENJSKE TOPLICE, 22. marca – KUD je pripravilo proslavo ob materinskem dnevu. Nastopila je otroška folklorna skupina in otroški zborček iz Soteske.

KOČEVJE, 22. marca – Kočevska območna izpostava Sklada in Klub literatov Kočevske sta organizirala na mestni ploščadi javno prebiranje literarnih del. – V kavarni Veronika so predstavili novo dvojezično pesniško zbirko Nebojše Ignjatoviča Sledi časa. Zbirko je predstavil prof. Aleš Gulič, recitirala sta prof. Lazar Mičič in Gašper Jarni, za glasbeno popestritev pa je poskrbela prof. violine Ksenija Abramovič.

RIBNICA, 22. marca – Umetnostni zgodovinar in kritik dr. Tomislav Vignjevič je predstavil razstavo del Marjana Gumilarja v Miklovi hiši.

ŠMARJETA, 22. marca – Na kulturni prireditvi so predstavili pesniški prvenec domačina Mihe Gregorčiča z naslovom Bližine.

TREBNJE, 22. marca – Na območnem srečanju otroških gledaliških skupin je nastopilo osem skupin. Njihove igre je strokovno spremljala Simona Zorc Ramovš.

ČRNOMELJ, 23. marca – ZIK je povabil na ogled komedije Marjetka, str. 89 v izvedbi Gledališča Ptuj.

KOČEVJE, 23. marca – Kantavtor Žiga Bižal in pesnica Romana Novak sta v okrepčevalnici Osterman predstavila svojo glasbo in pogrošno poezijo. – V Šeškovem domu je potekal 4. otroški gledališki maraton.

BREŽICE, 24. marca – V župnijski cerkvi je glasbena šola priredila koncert v počastitev materinskega dne.

SEMIČ, 24. marca – KD Orel je povabilo v kulturni dom na praznovanje

Nastop harmonikarskega orkestra iz nemškega mesta Langenhagen, pobratenega z Novim mestom

materinskega dne. Nastopili so: cerkveni otroški in mladinski pevski zbor, učenci osnovne šole, igralska skupina iz Črmošnjic in drugi.

ŠENTRUPERT, 24. marca – V kulturnem domu je bila na ogled komedija Krivica boli v izvedbi KD Španski borci.

BREŽICE, 26. marca – Šentjakobsko gledališče Ljubljana je v prosvetnem domu gostovalo s tragedijo Veronika Deseniška. – V dvorani glasbene šole sta koncertirala kitarist Tomislav Ribičič in flavtistka Paula Kudumija iz Zagreba.

SEMIČ, 26. marca – Na območni reviji otroških gledaliških skupin je sodelovalo pet skupin iz Črnomlja in Semiča.

NOVO MESTO, 27. marca – V župnijski cerkvi sv. Mihaela je nastopil harmonikarski orkester partnerskega mesta Langenhagen.

BREŽICE, 28. marca – V glasbeni šoli je bil koncert violončelistov prof. Dobrile Berković Magdalenič iz zagrebške glasbene šole Elly Bašič.

NOVO MESTO, 28. marca – Knjižnica Mirana Jarca je v predavalnici Dolenjskega muzeja organizirala predstavitev občine Žužemberk, na kateri so sodelovali: župan Franc Škufca, ravnateljica šole Jelka Mrvar, predsednik TD Suha krajina Vlado Kostevec, Tomaž Golob, pisateljica Ivanka Mestnik, Matija Žargi, etnologinja Ivica Križ, Marinka Dražumerič in drugi. – LokalPatriot je povabil na literarni večer s Kajetanom Kovičem.

NOVO MESTO, 29. marca – Ob prazniku Mestne občine Novo mesto je potekal Festival partnerskih mest, na katerem se je predstavila kulturno-umetniška skupina Xicots iz Vilafrance del Penedes iz Španije.

ARTIČE, 31. marca – V prosvetnem domu so počastili sedemdesetletnico prosvetnega in kulturno-umetniškega dela v tem kraju. Nastopili so: mešani pevski zbor, tamburaški orkester, Fantje artiški, Trebenški dratarji in tri folklorne skupine, za povezovanje pa so poskrbeli člani lutkarjev in dramske skupine.

BREŽICE, marca – V kavarni Amarcord so odprli likovno rastavo del Maje Jelušič.

LITIJA, marca – ZKD je za izjemne dosežke na področju kulture podelila Jerebova priznanja.

NOVO MESTO, marca – V klubu LokalPatriot je razstavljal mladi novomeški fotograf Boštjan Pucelj. Razstavo je naslovil SummeRim - ujetniki preteklosti.

RAZBOR, marca – Domačini, organizirani v kulturno, športno in turistično društvo, so pod vodstvom patra Karla Gržana pripravili predstavitev razborskih pasjonskih iger.

SEVNICA, marca – V Lekosovi galeriji Ana so odprli razstavo slik Marjana Podlogarja iz Zabrdja pri Mirni. Avtorja je predstavil Rudi Stopar.

ŠMARJETA, marca – V prostorih tovarne Plastofom so na prireditvi, posvečeni materinskemu dnevu, predstavili pesniški prvenec Bližine mladega domačega ustvarjalca Mihe Gregorčiča. Pesnika je predstavil recenzent knjige Smiljan Trobiš, zapela sta pevka zbor iz Šmarjete in Bele Cerkve, nastopila pa sta še recitatorja ob spremljavi glasbenikov.

VIŠNJA GORA, marca – Na Čandkovi domačiji so na ogled postavili razstavo slik in reliefov v lesu kiparja, rezbarja in slikarja Cirila Povšeta iz Trebnjega. Na otvoritvi je zapela kantavtorica Stanka Macur iz Krškega.

KAPELE, marca – Kapelski pihalni orkester pod vodstvom Franca Arha je gostoval v Budimpešti, kamor ga je povabil prijateljski pihalni orkester Budafoky Fuvos Egylet.

LJUBLJANA, MARIBOR, marca – Najboljši mladi glasbeniki iz novomeške, brežiške, krške, trebanjske, sevniske in črnomaljske glasbene šole so se dobro odrezali na državnem tekmovanju in prinesli domov kar pet zlatih plaket.

APRIL

METLIKA, 2. aprila – Ob mednarodnem dnevu knjig za otroke sta knjižnica in občinska zveza prijateljev mladine priredila zaključek predšolske bralne značke. Mlade, ki so prejeli priznanja, je zabaval igralec in animator Andrej Rozman Roza.

NOVO MESTO, 2. aprila – Jazzovska pevka Metka Štok je pospremila otvoritev razstave del slikarja Igorja Dolenca v Galeriji Krka. Avtorja in

Likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe in slikar Igor Dolenc v Galeriji Krka v Novem mestu

Slikarka Marija Rus na razstavi v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici na Krki

razstavo je predstavila Tatjana Pregl Kobe. – 177 otrok je letos sodelovalo v predšolski bralni znački Mavrična ribica. Na svetovni dan knjig za otroke so na prireditvi v Kulturnem centru Janeza Trdine prejeli priznanje in si ogledali tudi lutkovno igrico Kam pa kam, kozle.

ŠENTRUPERT, 2. aprila – Ob dnevu šole, ko je OŠ dr. Pavla Lunačka že dvajsetič praznovala dan šole kot kulturni dan, je bil gost srečanja mladinski pisatelj Bogdan Novak, mlade pa sta razveselila tudi ilustrator Uroš Hrovat ter založnik David Tasić.

KRŠKO, 3. aprila – Na območni reviji otroških in mladinskih pevskih zborov Pesem mladih src 2002 je v kulturnem domu nastopilo devet zborov iz Krškega, Senovega, Brestanice in Leskovca.

LJUBLJANA, 3. aprila – Med 15 izbranimi avtorji razstave Odtisi s kamna, ki so jo odprli v Mednarodnem grafičnem centru, sta tudi dva dolenjska likovna ustvarjalca: Božidar Jakac in Vladimir Lamut.

TREBNJE, 3. aprila – V predavalnici osnovne šole je potekala 2. območna revija lutkovnih skupin, na kateri so sodelovale: skupina trebanjske osnovne šole, Biba iz trebanjskega vrta ter lutkovne skupine OŠ Veliki Gaber, Krmelj in Sava Kladnika iz Sevnice.

NOVO MESTO, 4. aprila – Pevski zbor Jasmin je popestril pogovor o Novomeščanih in novomeških kulturnih središčih nekoč in danes v Dolenjskem muzeju z gosti iz Dolenjskega muzeja, Knjižnice Mirana Jarca, Zgodovinskega arhiva, Zavoda za kulturno dediščino, Frančiškanskega samostana in Založbe Goga. – Na območni reviji otroških pevskih zborov se je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavilo sedem zborov. – V restavraciji Splošne bolnišnice Novo mesto so odprli razstavo slik Odsevi pomladi domače slikarke Jožice Škof. V kulturnem programu so nastopili pesnik Smiljan Trobiš, citrarka Laura Martinčič in kantavtor Matej Škof.

PORTOROŽ, 4. do 6. aprila – Na 5. festivalu slovenskega filma je vesno za najboljšo režijo prejela belokranjska rojakinja Maja Weiss za režijo ce-lovečernega filma Varuh meje.

AJDOVEC, 5. aprila – Podeželska dramska skupina je uprizorila igro Jesenske sape po istoimenski črtici Janeza Kmeta.

BREŽICE, 5. aprila – Mladinski center je pripravil koncert skupine Kontrabant, kasneje pa še fotografsko razstavo Nade Žgank, romski ples z duom Čhaja, žur ob romski glasbi in predavanje Tatjane Avsec.

KOSTANJEVICA, 5. aprila – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo Bela krajina akademske slikarke Marije Rus. V kulturnem programu sta nastopila pesnica Marjanca Kočevar in pianist Erik Šuler.

MIRNA PEČ, 5. aprila – Učenci osnovne šole so raziskali delo in življenje znanih Mirnopečanov v posebnem projektu in ga predstavili krajanom.

NOVO MESTO, 5. aprila – Knjižnica Mirana Jarca je v Dolenjskem muzeju priredila predstavitev dvojezičnega prvenca mlade pesnice Sare Memič z naslovom Svetlobna reka. Sodelovale so igralka Milena Zupančič ter Stiški kvartet in vokalna skupina Mavrica.

SENOVO, 5. aprila – V Domu 14. divizije so predstavili monografijo Bože Ojsteršek Eden drugmu ognja damo, delo o razvojni poti senovškega ljubiteljskega gledališča.

OTOČEC, 5. do 6. aprila – Na osnovni šoli je potekal knjižni sejem, na katerem so svoje novosti predstavile založbe: Karantanija, Kres in Mladinska knjiga. Gost kulturnega večera je bil pisatelj Ivan Sivec.

ČRNOMELJ, 6. aprila – Bosa v parku je naslov komedije, s katero je gostovala gledališka skupina Neptun iz Polhovega Gradca.

NOVO MESTO, 6. do 7. aprila – Mestna občina Novo mesto je ob prvem praznovanju občinskega praznika na dan podelitve mestnih pravic podelila občinska priznanja in nagrade. V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled taborniška igra Ilegalec, na Glavnem trgu je zaigrala Mestna godba.

OREHOVICA, 6. aprila – Mešani pevski zbor Ajda z zborovodjem Milanom Pavličem je 20-letnico svojega delovanja počastil s koncertom v kulturnem domu. Kot gostje so nastopili Šentjernejski oktet in učenki novomeške glasbene šole.

RATEČE PRI ŠKOFJI LOKI, 6. aprila – Na 22. srečanju tamburaških in mandolinskih skupin Slovenije so se dobro odrezale tudi štiri belokranjske

Igralska trojica Jani Muhič, Rok Jožef in Sašo Đukić na premieri filma Na svoji Vesni v Novem mestu

skupine: Dobreč in Varalo iz Dragatuša pod vodstvom Toneta Grahka, Trio dva čardaša iz Črnomlja pod vodstvom Petra Jakšeta, ter tamburaški orkester Glasbene šole Črnomelj pod vodstvom Silvestra Mihelčiča, ml.

NOVO MESTO, 7. aprila – Na proslavi ob svetovnem dnevu Romov so nastopili otroci iz vrta Pikapolonica, osnovnošolci iz Šmihela in Bršljina, plesala je romska folklorna skupina ter drugi, zbranim pa sta spregovorili tudi romologinja Pavla Štrukelj in Vera Klopčič.

SEVNICA, 7. aprila – Območna izpostava Sklada je povabila na ogled komedije Toneta Partljiča Nasvidenje nad zvezdami v izvedbi gledališke skupine KD Svoboda - Elektroelement Izlake.

SENTRUPERT, 7. aprila – V kulturnem domu je gostovala gledališka skupina KUD Španski borci iz Ljubljane s komedijo Ljubimec najine žene.

NOVO MESTO, 8. aprila – Gledališka skupina KD Mirna Peč je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopila s komedijo Stric Ihta v režiji Staše Vovk.

ČRNOMELJ, 9. aprila – Zapojmo pesem je bil naslov 16. revije otroških pevskih zborov Bele krajine, na kateri je sodelovalo šest zborov.

KRŠKO, 9. aprila – Glasbenik Blaž Trček je popestril otvoritev razstave najnovejših del akademskega slikarja Jožeta Marinča v Galeriji Krško. O avtorju in razstavi je spregovorila umetnostna zgodovinarica Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 9. aprila – Gledališka skupina KD Otočec se je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavila s komedijo Tansvestitska svatba. Zaigrali so jo tudi v prostorih KS Ločna - Mačkovec, v OŠ Šmarjeta in še enkrat na domačem odru.

ČRNOMELJ, 10. aprila – V kulturnem domu je ob svetovnem dnevu Romov o zgodovini in kulturi Romov govorila dr. Pavla Štrukelj.

NOVO MESTO, 10. aprila – V Športni dvorani Marof je bila na ogled premiera filmske komedije Na svoji Vesni, ki je nastala pod okriljem domačih filmskih zanesenjakov, predvsem Francija Keka in Saša Đukića. – Na območni reviji mladinskih pevskih zborov je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopilo pet zborov.

TREBNJE, 10. aprila – Na tradicionalni spominski dan Pavla Golie so na slavnostni akademiji v Ciku podelili Golieva priznanja in plakete za delo na kulturnem področju. Častni občan je postal dr. Marko Marin. Slavnostni govornik je bil lanski dobitnik Golieve plakete Jože Zupan. V kulturnem programu sta sodelovala Vladimir Hrovat in Sofia Ristic. V avli so na ogled pripravili rastavo o življenju in delu Pavla Golie.

BREŽICE, 11. aprila – Posavski oktet je pospremil otvoritev razstave Vojna za Slovenijo 1991 v galeriji Posavskega muzeja.

ČRNOMELJ, 11. aprila – V kulturnem domu so prikazali fim Varuh meje domače režiserke Maje Weiss. Fim so naslednji dan predstavili tudi v metliškem kulturnem domu.

RIBNICA, 11. aprila – Krvapivc, vse sorte zgodbe iz Dezele desetega brata, osrednje Suhe krajine, domovanja Turjaških do Kočevskega je naslov knjige avtorjev Zlate Kastelic iz Ivančne Gorice in Jožeta Primca iz Kočevja, ki so jo predstavili v Miklovi hiši.

SEVNICA, 11. aprila – Gledališka skupina KD Studenec je gostovala s komedijo Marjana Marinca Srečka.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 11. aprila – Martin Lumpert je glasbeno popestril otvoritev razstave slik na steklu Vilme Mavrič iz Celja.

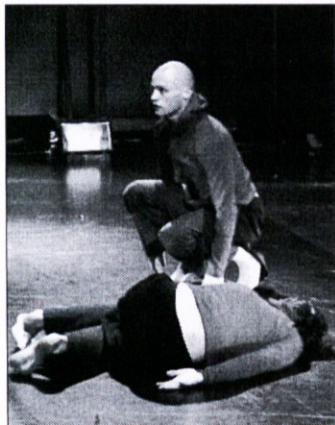
TREBNJE, 11. aprila – V avli Cika so predstavili novo pesniško zbirko Si slišal pesem? Ivana Gregorčiča. V programu so sodelovali Barica Smole, dr. Marjaž Kmecl in pianist Zoltan Peter.

ADLEŠIČI, 12. aprila – Na 19. reviji otroških folklornih skupin Bele krajine Igraj kolce je sodelovalo devet skupin.

BREŽICE, 12. aprila – V Mladinskem centru je imela koncert skupina Tera Folk.

KAPELE, 12. aprila – Študentje ljubljanske fakultete za arhitekturo so predstavili rezultate raziskave v Kapelah in svoje zamisli za revitalizacijo izbrane stavbne dediščine v Kapelah.

VAVTA VAS, 12. aprila – V osnovni šoli so se na medomobnem srečanju lutkovnih skupin predstavile štiri skupine: Biba iz trebanjskega vrta, mladi lutkarji OŠ Sava Kladnika iz Sevnice, Taus Teater iz Novega mesta

Premierna plesna predstava Občutno Občasno plesalcev Gregorja Luška in Mateja Kežarja v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu

ter Knapec iz OŠ Krmelj.

ARTIČE, 13. aprila – V Prosvetnem domu je potekala območna revija folklornih skupin Posavja, na kateri je nastopilo pet skupin iz Artič ter po ena iz Sevnice, Senovega in Pišec.

MOKRONOG, 13. aprila – Ob dnevu šole so učenci z učitelji predstavili projekt Mokronog včeraj, danes, jutri.

ŠENTRUPERT, 13. aprila – KS je povabila na glasbeni dogodek z vokalno skupino Freya v farno cerkev sv. Ruperta.

ČRNOMELJ, 15. aprila – V okviru koncertnega niza Glasbena mladina Oder sta v glasbeni šoli nastopili mladi glasbenici, flavtistka Eva Slana in harfistka Urška Križnik.

ČRNOMELJ, 16. aprila – Štirje zbori so nastopili na 16. območni reviji mladinskih pevskih zborov Bele krajine Zapojmo pesem v kulturnem domu.

DOBOVA, 18. aprila – Osem zborov iz Dobove, Pišec, Bizeljskega, Globokega, Artič, Cerkelj in Brežic je nastopilo na območni reviji mladinskih pevskih zborov.

NOVO MESTO, 18. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila premiera plesne predstave Mateja Kežarja in Gregorja Luška Občutno Občasno.

ŠENTRUPERT, 18. aprila – V OŠ dr. Pavla Lunačka je potekala območna revija otroških in mladinskih pevskih zborov.

ČRNOMELJ, 19. aprila – KUD Artoteka Bela krajine je v prostorih Špeličeve hiše odprla razstavo slik Slavka Čečure z naslovom Sin tišine.

MIRNA PEČ, 19. aprila – Društvo harmonikarjev je pripravilo prvi samostojni koncert. Zaigral je ansambel Mladi Dolenjci, predstavila se je domača gledališka skupina, zaigral pa je tudi rojak Lojze Slak.

NOVO MESTO, 19. do 20. aprila – Sedemnajst zborov je nastopilo na območni reviji odraslih pevskih zborov za območje občin Novo mesto, Škocjan, Šentjernej, Žužemberk, Dolenjske Toplice in Mirna Peč.

POSAVJE, 19. do 21. aprila – 24 pevskih zborov in vokalnih skupin se je predstavilo na tradicionalni reviji pevskih zborov Pesem Posavja V Sevnici, Krškem in Brežicah.

SEMIČ, 19. aprila – V kulturnem domu je nastopilo KUD Predoslje pri Kranju s tragikomedijo Vas je zagorela.

TREBNJE, 19. aprila – Enajst pevskih sestavov se je predstavilo na območni reviji odraslih pevskih zborov v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 19. do 20. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopilo 16 pevskih zborov na območni reviji odraslih pevskih zborov.

BRESTANICA, 20. aprila – Na gradu Rajhenburg je bil koncert kvarteta klarinetov Clarinova.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 20. aprila – Plesna skupina Harlekin je mestu ob 750-letnici podarila plesno predstavo Kar je bilo, je in bo.

METLIKA, 20. aprila – S komedijo Kakor vam drago je v kulturnem domu gostovala semiška dramska skupina KUD Jožeta Mihelčiča. Predstava je ponovila tudi v črnomaljskem kulturnem domu.

ŠENTJERNEJ, 20. aprila – Občinski pihalni orkester je priredil pomladni koncert.

BELA CERKEV, 21. aprila – Na orgelskem koncertu v župnijski cerkvi se je predstavil prof. Mario Perestegi iz Zagreba.

ČRNOMELJ, 21. aprila – Gledališka skupina KUD Jožeta Mihelčiča iz Semiča je nastopila z gledališko predstavo Žalujoči ostali.

DRAGATUŠ, 22. aprila – V botaničnem vrtu šole so na dan Zemlje odkrili kip, ki so ga osnovnošolci stesali skupaj s kiparjem Dirkom Heijem in pedagogom Juretom Šuštaršičem. To je začetek dragatuške forme vive.

NOVO MESTO, 22. aprila – Na predvečer svetovnega dneva knjige je v predavalnici Dolenjskega muzeja potekala osrednja prireditev, na kateri so združili pogovor z gostjo večera dr. Manco Košir, slavnostno izročitev slovenskih knjig mestni knjižnici iz Karlovca in tradicionalni županov sprejem domačih besednih ustvarjalcev. – Z ljudsko pesmijo Fantov s Preske, zborovskim petjem Mešanega pevskega zbora Krka, pozdravnimi besedami p. Felicijana Pevca in slavnostnim nagovorom predsednika Državnega sveta RS Toneta Horvata so v frančiškanski cerkvi pospremili otvoritev razstave

Rastoča knjiga. – Mestna godba Novo mesto je povabila na letni koncert v Kulturni center Janeza Trdine. – Na hodniku poslovne stavbe na Seidlovi cesti so na ogled postavili fotografsko razstavo Marka Pršine z naslovom Škotsko višavje. Otvoritev, ki je bila posvečena svetovnemu dnevu Zemlje, je popestril nastop ženskega pevskega zbora KD Jasmin.

TREBNJE, 22. aprila – Stanovalec doma starejših občanov so razveselile pevke iz društva Ragle.

BRESTANICA, 23. aprila – Svetovni dan knjige in slovenske dneve knjige so literati krške občine počastili s srečanjem in literarnim nokturnom na gradu Rajhenburg. V glasbenem programu je nastopil kvartet Clarinova.

BREŽICE, 23. aprila – Znamo tudi drugače je bil naslov koncerta domače glasbene šole v Prosvetnem domu.

ČRNOMELJ, 23. – 24. aprila – Knjižnica je ob slovenskih dnevih knjige pripravila tradicionalni knjižni sejem.

METLIKA, 24. aprila – Belokranjski muzej je v metliškem gradu odprl prenovljeno stalno zbirko. Trak sta prerezala direktor Uprave RS za kulturno dediščino Stanislav Mrvič in župan Slavko Dragovan. Nastopili so Draški voščenci.

ZAGORJE OB SAVI, 24. in 25. aprila – V Delavskem domu je potekala 18. revija otroških in mladinskih pevskih zborov. Med več kot 40 zborov iz vse Slovenije sta se odlično odrezala tudi dva dolenjska pevska zbora: otroški pevski zbor OŠ Vavta vas pod vodstvom Cvetke Krampelj in otroški pevski zbor OŠ Grm pod vodstvom Sonje Čibej. Osvojila sta srebrno priznanje.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 25. aprila – Na literarno-glasbenem večeru Pod dežnikom se je v Jožefovi dvorani predstavila pesnica Ana Rostohar s svojo najnovejšo pesniško zbirko Na srčnih privezih. Glasbeni gost večera je bil Leskovski oktet.

LJUBLJANA, 25. aprila – V Galeriji Cankarjevega doma so odprli arheološko razstavo Oživiljene kulture, skupni projekt Dolenjskega muzeja, območne enote Zavoda za kulturno dediščino Novo mesto, zagrebškega Arheološkega muzeja in Muzeja mesta Zagreb. Na razstavi, ki jo je pospremil bogat zbornik, so arheološke najdbe z območju Gorjancev in Žumberka.

BREŽICE, 26. aprila – V Mladinskem centru je potekal večer gledališke improvizacije Teater fraja.

ČRNOMELJ, 26. aprila – Ob dnevu upora proti okupatorji so na proslavi v kulturnem domu nastopili: Kresnice iz Adlešič, ljudske pevke iz okolice Semiča, trobilni kvintet Glasbene šole Črnomelj, osnovnošolski pevski zbor, tamburaška skupina Varalo iz Dragatuša in člana gledališke skupine ZIK Črnomelj Jasna Šeruga -Muren in Toni Starc.

KOSTANJEVICA, 26. aprila – V OŠ Jožeta Gorjupa so odprli razstavo 13. otroškega ekstempora, ki je potekal na temo arhitekturne kulturne dediščine. Sodelovalo je 75 mladih likovnikov iz 25 šol. Razstavo je odprl akademski slikar in grafik prof. Bogdan Borčić. S Partljičevo monodramo Čistilka Marija so označili tudi praznovanje dneva šole.

NOVO MESTO, 26. aprila – V frančiškanski cerkvi so se na koncertu sakralne glasbe predstavili pevci Urška Damiš, Matjaž Kastelic, Aleš Makovac in Ana Markelj ter organist Matej Burger.

STRAŽA, 26. aprila – V kulturnem domu je zapel mešani pevski zbor Pomlad iz Novega mesta. Predstavili so se tudi učenci OŠ Vavta vas.

ČRNOMELJ, 27. aprila – V kulturnem domu je potekala 39. revija folklornih skupin Bele krajine.

PLETERJE, 27. aprila – V Muzeju na prostem so s kulturno-etnološko prireditvijo odprli novo sezono. Peli so Fantje z vasi, nastopil je ljudski pesnik Jože Grgovič, na citre je igral Darko Duh, na ogled pa so bile tudi arhitekturne makete in risbe slovenskega kozolca.

KRŠKO, 30. aprila – Dijaška skupnost Posavja je na skate parku pripravila kulturno prireditev Grafifest.

BREŽICE, aprila – KUD Franja Stiplovska z Gimnazije Brežice je v prosvetnem domu pripravilo Brežiško akademijo gimnazijcev.

ČRNOMELJ, aprila – Potekala je območna revija lutkovnih skupin. – V Špeličevi hiši so na ogled postavili razstavo slik Slavke Čečure z naslovom Sin tišine. – V knjižnici so pripravili enotedenski knjižni sejem ter ustvar-

Slovensko-hrvaška arheološka razstava Oživiljene kulture v Galeriji Cankarjevega doma v Ljubljani; na sliki: arheologa Danilo Breščak in Zoran Gregl ob starorimskem sarkofagu

APRIL

jalnico, v kateri so otroci izdelali knjige.

KOČEVJE, aprila – Domačin Nebojša Ignjatović je izdal drugo dvojezično pesniško zbirko *Tragovi vremena/Sledi časa*.

LJUBLJANA, aprila – Konservatorsko društvo Slovenije je Steletovo priznanje za najvidnejše dosežke na področju ohranjanja in varovanja kulturne dediščine podelilo Kartuziji Pleterje.

METLIKA, aprila – V Ganglovem razstavišču so bile na ogled risbice domačega vrtca. – 7. slovenske dneve knjige so v Ljudski knjižnici počastili s prodajno razstavo knjig, skupinskim reševanjem kviza ter z zaključno prireditvijo knjižničnega projekta *Knjižnica - vesolje zakladov* s pisateljem Bogdanom Novakom in Andrejo Zupančič.

NOVO MESTO, aprila – Glasbena zbirka založbe Goga je postala bogatejša za zgoščenko priredb starih ljudskih pesmi z naslovom *Graščakinja*, plod sodelovanja mlade pevke Brine Vogelnic in godalne zasedbe *String.si*. – Del ekipe Založbe Goga se je odpravil na tridnevni obisk k slovenskim rojakom v Dubrovnik, kjer so predstavili naše avtorje in njihova dela. – Pri novomeški založbi Erro je izšla knjiga šal in anekdot *Drobtinice* izpod peresa Rezke Povše.

SEMIČ, aprila – V kulturnem domu je potekala 4. območna revija otroških gledaliških skupin *Bele krajine*.

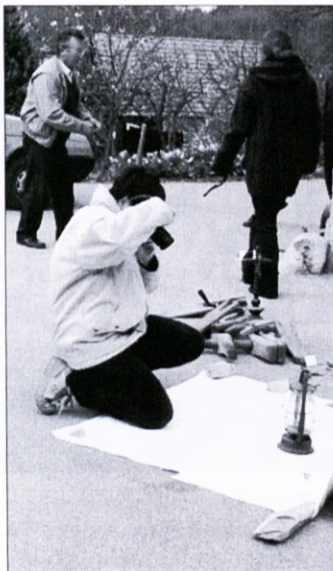
SEVNICA, aprila – V prostorih Galerije Ana so na 1. mednarodnem haiku taboru *Češnjev cvet - Sakura 2002* nastopili gostje iz Hrvaške, Srbije in Črne gore ter Slovenije, med njimi tudi domačin in organizator Rudi Stopar. Za prijetno vzdušje je poskrbela glasbenica Ljiljana Petrovič-Kobal.

ŠENTJANŽ, aprila – Pripravili so območno srečanje šolskih pevskih zborov in otroških gledaliških skupin.

VESELA GORA, aprila – Študentje etnologije iz Ljubljane so pod vodstvom mentorjev urejali veliko zbirko kmečkega orodja, ki jo hranijo v Kmečkem muzeju in jo želijo urediti in pripraviti za ogled.

VINICA, aprila – Črnomaljska območna izpostava Sklada je pripravila 7. revijo tamburaških skupin *Bele krajine, Dolenjske in Posavja*.

ŽUŽEMBERK, aprila – Župan Franc Škufca je rojaku, svetovno znanemu pozavnistu in skladatelju ter letošnjemu Prešernovemu nagrajencu, Vinku Globokarju čestital k priznanju in se zahvalil za del nagrade – Globokar je milijon tolarjev poklonil za obnovo žužemberškega gradu.

Urejanje in dokumentiranje inventarja Kmečkega muzeja na Veseli Gori

MAJ

DOLENJA VAS, 4. maja – Društvo *Žarek* je v cerkvi sv. Marije pripravilo večer ljudskih pevcev, na katerem so nastopili: Fantje artiški, Trebeški drogatrji, Koledniki iz Bušeče vasi, Irena s kitaro, Jožica s harmoniko in Ljudski pevci Ajda.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 4. maja – KUD Primoža Trubarja je povabilo na koncert ameriškega vsestranskega jazz glasbenika Allana Praskina. Z njim sta igrala Gašper Bertoncelj in Nikola Matošič.

NOVO MESTO, 4. maja – V klubu *LokalPatriot* je kot gost na koncertu jazzovskega tria kitarista Rafka Zjače, bobnarja Ratka Divjaka in basista Aleša Avblja nastopil violinist Marijan Dovič iz Novega mesta.

BREŽICE, 6. maja – V galeriji Mladinskega centra so na ogled postavili akvarele ljubiteljske slikarke Barbare Kovač iz Brežic.

ŠENTRUPERT, 6. maja – V Osnovni šoli dr. Pavla Lunačka so predstavili pesniško zbirko Ivana Gregorčiča *Si slišal pesem?*. Kot gost je sodeloval pesnik Tone Pavček.

VIŠNJA GORA, 6. maja – Ob 210. obletnici rojstva pisatelja Janeza Ciglerja, pisca prve slovenske povesti *Sreča v nesreči*, in ob 170. obletnici njegovega prihoda v Višjo Goro, so pripravili več prireditev. V župnišču so v Ciglerjevi učilnici odprli razstavo ilustracij domačina Janeza Kastelca, v podružnični šoli so predstavili knjigo Ivan Sivca *Povest o Janezovi sreči*, v cerkvi sv. Tilna pa je spominsko mašo daroval ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Franc Rode, ki je tudi blagoslovil obnovljeni Ciglerjev nagrobnik in odkril doprnski pisateljev kip, delo kiparja Borisa Prokofjeva.

KRŠKO, 7. maja – V Galeriji Krško so odprli razstavo del diplomirane slikarke Jožice Medle iz Šentjerneja. Avtorico in njena dela je predstavila

Novi doprnski kip pisatelja Janeza Ciglerja na pokopališču v Višnji Gori

MAJ

Katja Ceglar, v kulturnem programu pa so nastopili flavtistka Jožica Cvelbar, kitarist Dušan Pavlenič in igralka Violeta Tomič.

NOVO MESTO, 7. maja – Z Linhartovo komedijo Županova Micka se je v Domu kulture predstavilo Prešernovo gledališče iz Kranja.

Pihalni orkester Krka Zdravilišča z dirigentom Mirom Sajem na jubilejnim koncertu

NOVO MESTO, 8. maja – Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže je 45-letnico delovanja obeležil s koncertom v Kulturnem centru Janeza Trdine. V naslednjih dneh je na mednarodnem tekmovanju v Bambergu v Nemčiji v umetniški kategoriji osvojil prvo mesto.

SENOVO, 8. maja – Na medobmočno srečanje gledaliških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja sta se uvrstili predstavi: komedija Transvestitska svatba v izvedbi gledališke skupine KD Otočec ter komedija Čaj za dve v izvedbi gledališke skupine DKD Svoboda Senovo. Igri so zaigrali v senovškem in krškem kulturnem domu.

ČRNOMELJ, 9. maja – Osem zborov je sodelovalo na medobmočni reviji mladinskih pevskih zborov Bele krajine, Dolenjske in Posavja.

NOVO MESTO, 9. maja – Plesno društvo Terpsihora je povabilo na plesno predstavo Mimo zvezd v Kulturni center Janeza Trdine.

SEVNICA, 9. maja – V Lekosovi galeriji Ana so na ogled postavili razstavo del Velenjčana Mladena Stropnika.

METLIKA, 10. maja – Belokranjski muzej Metlika in Galerija Božidarja Jakca iz Kostanjevice sta povabila na odprte razstave slik domače akademske slikarke Marije Rus z naslovom Bela krajina - White Carniola v Galeriji Kambič. Avtorico in njena dela je predstavil direktor kostanjeviške galerije Bojan Božič, večer pa je s starim jazzom in lastnimi šansoni obogatil Žabjak trio.

NOVO MESTO, 10. maja – Društvo prijateljev mladine Mojca je v kulturnem domu pripravilo zaključno prireditev in slavnostno podelitev zlatih bralnih značk več kot 300 učencem osnovnih šol šestih dolenjskih občin.

BUČKA, 11. maja – Na tradicionalni prireditvi Bučenska pomlad so se v kulturnem domu srečali ljudski pevci in godci iz vse Slovenije. Program so obogatili Šentjernejski pritrkovalci.

DRAGATUŠ, 11. maja – Na 24. reviji pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja je sodelovalo pet zborov.

KOČEVJE, 11. maja – V prostorih KS so odprli razstavo Jožeta Lisca Dela umetnostnega varjenja, ki so jo pripravili v počastitev praznika KS in 531-letnice mesta Kočevje. – Prvo nagrado za najboljšo fotografijo Čakanje je v natečaju Fotografskega društva Grča na temo Kotički našega mesta prejel Bojan Štefanič.

KOSTANJEVICA, 11. maja – V Galeriji Božidarja Jakca so predstavili monografijo o Kostanjeviški jami. Prireditev je popestril glasbenik Nino Mureškič.

PODSREDA, 11. maja – V gradu so odprli razstavo Okus po sliki, na kateri so se predstavili slikarji Žiga Okorn, Irena Romih, Majda Skrinar in Andraž Šalamun. V kulturnem programu sta nastopila harmonikarska orkestra

MAJ

glasbene šole Cham z Bavarskega in glasbene šole iz Rogaške Slatine.

PONIKVE PRI RIBNICI, 11. maja – Člani KUD Pihalne godbe iz Ribnice so igrali tamkajšnjim varovancem delovno-invalidskega zavoda.

ILIRSKA BISTRICA, 11. do 12. maja – Na 22. tekmovanju Zveze slovenskih godb je Gasilska godba na pihala Loče v 3. in 1. težavnostni stopnji dosegla zlato medaljo. Od godb z območja širše Dolenjske je nastopila še Godba Sevnica.

TREBNJE, 11. – 12. maja – V Športni dvorani je potekalo 2. odprto državno prvenstvo Mažoretne zveze Slovenije, in sicer v kategoriji solo in duo ter v skupinah. V predavalnici Centra za izobraževanje in kulturo so organizatorji pripravili okroglo mizo na temo razvoj mažoretne in twirling dejavnosti v Sloveniji.

Pisatelj Ivan Sivec z mladimi literati ob zaključku Dolenjskega knjižnega sejma

NOVO MESTO, 13. do 18. maja – V Galeriji Krka se je pričel 25. Dolenjski knjižni sejem, ko je bila na ogled enoletna knjižna bera. Ob sejemski razstavi so organizatorji KUD Krka, Knjižnica Mirana Jarca in Mladinska knjiga Knjigarna Novo mesto pripravili več kulturnih prireditev. Na otvoritveni večer so prof. dr. Matjaž Kmecl, umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša in prof. dr. Jože Kastelic predstavili faksimile Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. Enega od večerov sta oblikovali tudi pesnica Svetlana Makarovič in pevka Bogdana Herman, gost večera z najmlajšimi literati pa je bil pisatelj Ivan Sivec. Knjižnica Mirana Jarca je pripravila razstavi: Knjižne redkosti od druge polovice 17. do začetka 19. stoletja iz posebnih zbirk Boga Komelja in Ustvarjalni opus Svetlane Makarovič.

NOVO MESTO, 15. maja – Na medobmočni reviji otroških pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopilo deset najboljših otroških pevskih zborov, in sicer iz Glasbene šole Brežice, OŠ Krmelj, OŠ Globoko, OŠ Komandanta Staneta Dragatuš, OŠ dr. Pavla Lunačka Šentrupert, OŠ Mirana Jarca Črnomelj, OŠ Trebnje, OŠ Grm Novo mesto in OŠ Vavta vas.

BREŽICE, 16. maja – Gost literarnega večera v Mladinskem centru je bil pisatelj Jani Virk, ki je predstavil svoj roman Smeh za leseno pregrado.

LESKOVEC, 16. maja – Na zadnjem literarno-glasbenem večeru Pod dežnikom v tej sezoni sta svoje pesmi brala Slavica Jarkovič in Martin Kerin, kantavtorica Petra Novak pa je glasbeno obarvala večer.

LJUBLJANA, 16. maja – Na letni razstavi članov Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov Majski salon je v Galeriji Riharda Jakopiča med 31 izbranimi umetniki razstavljala tudi novomeška akademska slikarka Nataša Mirtič in prejela eno od treh podeljenih nagrad.

NOVO MESTO, 16. maja – Veliki koncertni abonma se je zaključil v Kapiteljski cerkvi s koncertom Kvarteta Tartini. – Učenci vseh oddelkov

Glasbene šole Marjana Kozina so imeli redno letno produkcijo v Kulturnem centru Janeza Trdine.

VAS, 16. maja – Urbanistična in arhitekturna zasnova turističnega nastanitvenega kompleksa Hrib pri Kostelu je naslov razstave, ki so jo odprli v prostorih Nove ljubljanske banke. Gre za predstavitev diplomske naloge Alenke Bauer.

VELIKI GABER, 16. maja – Gost podelitve zlatih in srebrnih Cankarjevih priznanj najboljšim udeležencem vsakoletnega tekmovanja v znanju slovenščine za območje Dolenjske in Bele krajine je bil pisatelj, dramatik in politik Tone Partljič.

KOSTANJEVICA, 17. maja – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo Zrealjenja - Kostanjevica na Krki, s katero sta Posavski muzej Brežice in Galerija Božidarja Jakca počastila 750-letnico prve pisne omembe mesta. Slavnostna govornica je bila ministrica za kulturo Andreja Rihter.

RIBNICA, 17. maja – V dvorani glasbene šole je nastopila pianistka Hedvika Petje, kot gostja pa pevka Nataša Arko.

STRAŽA, 17. maja – Turistično društvo je v cerkvi sv. Tomaža priredilo koncert Trebanjskega okteta.

BREŽICE, 17. – 18. maja – Na medobmočni reviji odraslih pevskih zborov Bele krajine, Dolenjske in Posavja je v gradu nastopilo 14 zborov.

BREŽICE, 18. maja – V okviru tematskega vikenda, posvečenega Indiji, so v Mladinskem centru postavili na ogled fotografsko razstavo več avtorjev o Indiji kot deželi tisočerih nasprotij, pripravili pa so tudi glasbeno delavnico tolkal.

KOČEVJE, 18. maja – Ob svetovnem dnevu muzejev je Pokrajinski muzej Kočevje pripravil dan odprtih vrat.

NOVO MESTO, 18. maja – Na tradicionalnem salonskem večeru pri Marjanci Kočevar je sodelovalo trinajst gostov iz različnih krajev Slovenije. Z glasbo je večer oplemenitil pianist Erik Šuler, slikarsko razstavo pa je postavila slikarka Romana Olja.

RAKA, 18. maja – Dekliška vokalna skupina Srake z Rake je v osnovni šoli priredila letni koncert.

RIBNICA, 18. maja – Na diplomskem koncertu v dvorani glasbene šole se je predstavil Saša Balovski na tubi.

SENOVO, 18. maja – Na koncertni turneji po Sloveniji je v Domu 14. divizije nastopil mladinski pihalni orkester Nabburg iz Nemčije.

PODSREDA, 19. maja – Na gradu je v okviru programa Glasbeno poletje na gradu nastopil zbor Veter pod vodstvom dirigentke Urške Lah.

SEMIČ, 19. maja – V Taborski hiši so odprli razstavo likovnih del članov Zveze paraplegikov Slovenije, udeležencev slikarske šole Semič 2002.

NOVO MESTO, 20. maja – Tone Pavček in Anica Šparavec Erič sta v Galeriji Krka popestrila otvoritev razstave portretov znanih slovenskih kulturnikov, ki jih je ustvarila akademska slikarka Irina Rahovsky Kralj. Avtorico in dela je predstavila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe.

NOVO MESTO, 21. maja – V razstavišču restavracije Splošne bolnišnice so odprli razstavo del slikarke Jožice Pavlin, ki jo je predstavil muzejski svetovalec Jožef Matijević. Nastopil je zbor OŠ Grm, na citre je zaigrala Manca Može, pela pa je tudi solistka Zdenka Gorenc.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 22. maja – Glasbenika Marko Mađarić in Nenad Rožić sta popestrila otvoritev razstave del diplomirane slikarke Milene Stipančič iz Nove Gorice v avli zdravilišča.

CELOVEC, 23. maja – Na razstavi slovenskih avtorjev, ki so jo odprli v Galeriji Celovec, sta se med sedmimi slovenskimi likovnimi ustvarjalci predstavila tudi Janko Orač iz Novega mesta in Jože Vrščaj iz Črnomlja.

NOVO MESTO, 23. maja – Knjižnica Mirana Jarca je povabila na predstavitev zadnje knjige tetralogije Mirana Beretiča Od znoja do boja in knjige Božidarja Gorjanca Mojih prvih 50 let v politiki. Večer je obogatil pevski zbor Gospodična. – Gledališče Virovitica se je v Domu kulture predstavilo z igro Iva Brešanina Predstava Hampeta v vasi Mrduša Donja.

SEMIČ, 23. maja – Ples energij je naslov razstave Dušiče Guštin iz Drašičev, ki so jo odprli v Taborski hiši, pripravili pa so tudi literarni večer z Metličanko Alenko Mežnaršič.

Ministrica za kulturo Andreja Rihter (desno) pri ogledu razstave Zrealjenja v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici v družbi z vodjo projekta Vlasto Dejak in direktorjem Galerije Božidarja Jakca Bojanom Božičem

SEVNICA, 23. maja – V Lekosovi galeriji Ana so razstavili dela mladih ustvarjalcev z natečaja Zdravilne rastline v očeh mladih občine Sevnica.

ČRNOMELJ, 24. maja – OŠ Loka in občina sta v osnovni šoli pripravili otvoritev razstave slik upokojenega učitelja Jožeta Zabukoška.

KOČEVJE, 24. maja – V kavarni Veronika je na literarnem večeru nastopila Ano Rostohar. Za glasbeno spremljavo je poskrbel Božidar Ogorevc.

NOVO MESTO, 24. maja – Založba Goga je povabila na pogovor s pisateljem Andrejem Skubicem o njegovem novem romanu Fužinski bluz. Pogovor je vodil Andrej Ferkolj. – V frančiškanski cerkvi je nastopil organist Mario Perestegi. – Oktet Adoramus je povabil na serenadni večer v Kulturni center Janeza Trdine. Ob njem so nastopili: pesnik Tone Kunter, sopranistka Zdenka Anžur Tozon, citrar Tomaž Plahutnik ter pianistka Vida Zorko.

SENOVO, 24. maja – V Domu 14. divizije je potekalo medobmočno srečanje plesnih skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine, na katerem je nastopilo deset najboljših.

BREŽICE, 25. maja – Glasbena šola je povabila na koncert vokalne skupine Solzice, ki jo vodi prof. Marjetka Podgoršek Horžen. – Gledališče Theatron KUD France Prešeren je v Mladinskem centru uprizoril predstavo Andreja Inkreta Aristofanove babe.

KRŠKO, 25. maja – V kulturnem domu so nagradili najboljše na likovnem in literarnem področju na natečaju Evropa v šoli.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 25. maja – Ob praznovanju 190-letnice šolstva in 25-letnice šole v Leskovcu so pripravili Partljičevo Učno uro.

SENOVO, 25. maja – Pred Domom 14. divizije je nastopil Pihalni orkester DKD Senovo.

ŠENTJOŠT PRI HORJULU, 25. – 26. maja – Igralci KUD Ivana Cankarja so v kulturnem domu premierno uprizorili delo novomeške pisateljice Ivanke Mestnik Izlet na modri planet.

VELIKI GABER, 25. maja – KUD dr. Petra Držaja je pripravila tradicionalno prireditev Pesem nas druží. Na kulturnem večeru v šoli so se predstavili učenci šole, orgličar Jože Stariha in Ljudski godci, domači mešani in cerkveni moški ter mladinski pevski zbor, glasbena skupina Zvezdice, citrar Tomaž Plahutnik in Kamniški koledniki. Naslednji dan je potekala slavnostna povorka 5. Markovega sejma, na kateri so sodelovali tudi Trebanjska godba in mažorete.

PODSREDA, 26. maja – Odprli so razstavo Navadna bodika v Kozjanskem parku.

BREŽICE, 29. maja – V Posavskem muzeju so predstavili knjigo dr. Boža Repeta Jutri je nov dan.

NOVO MESTO, 30. maja – Naš mali svet je bil naslov plesnega popoldneva, ki ga je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravilo plesno društvo Terpsihora. – V Dolenjskem muzeju je potekala predstavitev Občine Škocjan v besedi, sliki in pesmi s spremno razstavo knjižnega in neknjižnega gradiva. – V gostišču Na hribu sta se z razstavo Krka v pastelnem duetu predstavila Neva Vranešič Virant in Konstantin Kostja Virant.

BREŽICE, 31. maja – V Intermarketu so odprli razstavo 40 del z likovne kolonije, na kateri je v začetku maja sodelovalo okrog dvajset likovnikov iz Brežic, Krškega in Ljubljane.

METLIKA, 31. maja – Zgodbe muzejskih predmetov je naslov razstave, ki so jo odprli v Ganglovem razstavišču Belokranjskega muzeja.

NOVO MESTO, 31. maja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal koncert Sreča - biser življenja, posvečen Rastoči knjigi. Nastopilo je več ljudskih pevcev, slavnostni govornik je bil predsednik Državnega sveta Tone Hrovat. – Podobe Novega mesta je naslov razstave, ki so jo odprli v Dolenjskem muzeju. – LokalPatriot je povabil na koncert skupine Šund in koncert tria Jerneja Zorana.

BOGENŠPERK, maja – V galeriji gradu se je s prikazom zgodovinske tematike življenja vitezov in ljudi iz pradavnine predstavil mladi umetnik Patrik Benedičič.

RIBNICA, maja – V Galeriji Miklove hiše je bila na ogled razstava grafik, risb, akvarelov in fotografij umetnikov, ki so ob različnih priložnostih upodobili primorskega slikarja Vena Pilona.

Avtorica knjige Zgodbe muzejskih predmetov Tea Černe na otvoritvi istimenske razstave v Ganglovem razstavišču Belokranjskega muzeja v Metliki (Vse fotografije v Kroniki: M. Marčelj)

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik XIII., leto 2002, št. 3–4 (81–82)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Ida Zagorc (Šentjernej),
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovorne urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Konciliija (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-270, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100–630–40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

82
RAST 2002

KNJIŽNICA M. JARCA
Domeničeva ulica 10, 2000 Novo mesto

200701948,3/4

COBISS 0

SODELAVCI TE ŠT

Uroš BAVEC, mag., univ. dipl. arheolog, dediščine, Območna enota Novo mesto

Marjeta BREGAR, univ. dipl. zgodovinska muzeju Novo mesto, Novo mesto

Katja CEGLAR, univ. dipl. umetnostna sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica

Lawrence FERLINGHETTI, pesnik, esejist, dramatik in založnik, New York, ZDA

Lidija GAČNIK GOMBAČ, prof. slovenskega in ruskega jezika, prevajalka, bibliotekarka, Maribor

Boris GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Borut GOMBAČ, knjižničar, Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor

Janez GORENC, mag., prof. angleškega in slovenskega jezika, Gimnazija Novo mesto, Novo mesto

Tone GOŠNIK, novinar, urednik in publicist, v pokoju, Novo mesto

Jože HROVAT, univ. dipl. filozof, Straža

Tomaž KONCILIJA, učitelj slovenskega jezika in književnosti, OŠ Grm Novo mesto, Novo mesto

Zvezdana MAJHEN, univ. dipl. psihologinja, samostojna ustvarjalka na področju kulture v Ljubljani, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Nataša MIRTIČ, akademska slikarka, Novo mesto

Ana MURN, mag. ekonomskih znanosti, svetovalka Vlade, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj Ljubljana, Trebnje

Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list, Novo mesto

Bogdan OSOLNIK, pravnik, publicist, v pokoju, Ljubljana

Igor PAPEŽ, akademski slikar, Novo mesto

Stane PEČEK, glasbenik, v pokoju, Mokronog

Jože PENCA, dipl. ekonomist, v pokoju, Ljubljana

Darja PEPERKO, prof. slovenskega in ruskega jezika ter književnosti, bibliotekarka, vodja oddelka Posebne zbirke Boga Komelja v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Ivanka POČKAR, dr. etnoloških znanosti, muzejska svetovalka, Posavski muzej Brežice, Brežice

Sebastijan PREGELJ, dipl. zgodovinar, vodja projektov, Oglaševalska agencija Reaktor Ljubljana, Ljubljana

Filip ROBAR DORIN, dipl. filmski režiser, direktor Filmskega sklada Republike Slovenije, Novo mesto

Zorka SKRABL, prof. zgodovine in sociologije, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto, Novo mesto

Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Franci ŠALI, prof. sociologije, urednik, v pokoju, Vavta vas

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Primož VOGRINEC, sodelavec revije

Davorin VUGA, mag., univ. dipl. arheolog, svetovalec direktorja, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana

RAST – JULIJ 2002

MESTNA OBČINA NOVO MESTO